

HENDRIK JOZEF ELIAS

VNV OORLOGSBURGEMEESTER VAN GENT

Jean De Wilde

Studentennr.:01108955

Promotor: Prof. dr. Bruno De Wever

Leescommissarissen: Prof. Dr. René Vermeir en Prof. Dr. Antoon Vrints

Masterproef voor het behalen van de graad van master in de Geschiedenis

Academiejaar: 2017 - 2018

(bron: www.belgiumwwii.be)

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor. Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijkomende documentatie, zoals tabellen en figuren.

Voorwoord.

Wat voor mij begon als een hobby - het volgen van een aantal lessen geschiedenis, vooral chronologie – werd dank zij de vele uitstekende lesgevers een obsessie: het diploma van master in de Geschiedenis behalen. Na een veertigjarige loopbaan als technisch manager in een bedrijf waarvan de (in dit werk ook vernoemde) Bank van de Arbeid een van de financiers was bij de oprichting in 1925, kwam het erop neer zinnig bezig te blijven en daartoe bood mijn interesse voor geschiedenis een uitweg. Dat ik het 6,5 jaar zou volhouden om een diploma te halen kon ik dan nog niet vermoeden. Ik wil daarom alle lesgevers van de opleiding Geschiedenis bedanken omdat ze mijn interesse levendig gehouden hebben. Het ging er heel anders aan toe dan meer dan 45 jaar geleden wanneer ik het diploma van Burgerlijk Ingenieur behaalde aan deze universiteit.

Mijn dank gaat uit naar Dr. Koen Aerts die mij bij mijn bachelor paper over krijgsgevangenen van WOII begeleid heeft en dankzij wiens Onderzoeksseminarie Sociale Geschiedenis (in samenwerking met Ine van Linthout) ik interesse gekregen heb in Hendrik Elias.

Mijn dank gaat ook uit naar twee ‘oudere’ studenten Geschiedenis, Alain Debbaut en Virginie Dussaud, met wie ik samen verschillende lessen hebben gevolgd, waardoor ik mij niet eenzaam voelde als oudere student.

Speciale dank gaat uit naar Prof. Dr. Bruno De Wever die mij eerst als lesgever zodanig geboeid heeft dat ik wou verder studeren, en nu bij mijn masterscriptie mij de nodige steun en raadgevingen heeft verstrekt.

Maar de meeste dank gaat uit naar mijn echtgenote, Dannie Vermeulen, die het 6,5 jaar moeten stellen heeft met een echtgenoot die bezig was met zijn tweede liefde en die daarbij steeds zorgde voor de nodige logistieke steun. Zij heeft ook al die jaren mijn papers nagelezen, schrijffouten verbeterd en onbegrijpelijke zinnen laten herformuleren. Ook deze masterscriptie heeft ze gelezen en herlezen.

Inhoudsopgave

Lijst van gebruikte afkortingen.	V
1. Inleiding-Probleemstelling.	1
2. Bronnen.	4
3. Wie was Hendrik Elias?	6
3.1 Jeugdig activist.	6
3.2 Het onderwijs in plaats van een wetenschappelijke carrière als historicus.	7
3.3 Eerste stappen in de politiek.	8
3.4 Oorlog en Collaboratie.	11
3.5 Leider of Lijder van het VNV?	13
3.6 Van de Nieuwe Wandeling naar Sint-Gillis.	14
3.7 Terug naar de eerste liefde.	15
4. Gent in de eerste helft van de twintigste eeuw.	17
4.1 Een Franskiljonse burcht?	17
4.2 Hoe Gent zijn 'plan trekt' bij het begin van de oorlog.	20
5. Belgische Wetgeving en Duitse Verordeningen in verband met het lokaal bestuur.	25
5.1 Gemeentewet.	25
5.2 Belgische wetten in verband met de oorlogsdreiging.	26
5.3 Duitse verordeningen.	28
6. Burgemeester van Gent met of tegen zijn zin?	31
7. De schoonste maanden van zijn leven.	40
7.1 Een VNV-greep naar de macht?	40
7.2 Een 'goed bestuur': geen honger.	45
7.3 Jobs, jobs, jobs.	50
7.4 Gent groot, groter, grootst.	52
7.5 Een politiestad?	63
7.6 Hier spreekt men Nederlands.	72
7.7 Maatregelen tegen de Joden.	78
7.8 Dienstbetoon.	82
8. Besluit.	85
Bijlagen.	91
Bronnen en Literatuur.	102

(33488 woorden)

Lijst met gebruikte afkortingen

ADV N	Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme.
Amsab-ISG	Archief en Museum van de Socialistische arbeidersbeweging – Instituut voor Sociale Geschiedenis.
BB	Bestendig Bureel.
BM	Burgerlijk Mobilisatieboekje.
COO	Commissie Openbare Onderstand
DO	Duitse Overheid.
KNS	Koninklijke Nederlandse Schouwburg.
KVV	Katholieke Vlaams Volkspartij.
NO	Nieuwe Orde.
OFK	Oberfeldkommando.
PCS	Parti Catholique Social.
SIPO/SD	Sicherheitspolizei/Sicherheitsdienst.
SWB	Strafwetboek.
VEV	Vlaams Economisch Verbond.
VKC	Vlaams Kampeer Centrale.
VKNS	Vrienden van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg.
VNV	Vlaams Nationaal Verbond.
VNVP	Vlaams Nationale Volkspartij.
VOS	Vlaamse Oud-Strijders.
VTB	Vlaamse Toeristen Bond.
ZHD	Zekerheids- en Hulpdienst.

1. Inleiding-Probleemstelling.

“Ik beschouw inderdaad deze 22 maanden als de schoonste van mijn leven... En voor wat betreft de manier waarop ik bestuurde, maak ik met trots tot de mijne de woorden die Dr. Lippert, Oberbürgermeister van Berlijn 1933-1940, schreef in zijn gevanvangerinneringeh (sic) uit België, Laechle...und verbirg die Traenen (2de uitg.p.II): ik heb jaren deze stad bestuurd en, toen de haat langs alle kanten losbrak en iedereen zonder vrees mocht tegen ons getuigen, heeft men in deze stad geen enkele mens gevonden om mij een verwijt te sturen... “und das genügt mir!”¹

Met deze woorden geeft Hendrik Jozef Elias zelf aan op welke manier hij terugkijkt op zijn periode als burgemeester van Gent, tussen januari 1941 en februari 1943. Blijkbaar beschouwt hij zichzelf niet meer als burgemeester vanaf eind oktober 1942 wanneer hij, na de dood van Staf De Clercq, het leiderschap van het VNV op zich neemt.² Hij spreekt immers slechts over een periode van 22 maanden. Vanaf 26 oktober 1942 tot de officiële benoeming van Germain Lefever als nieuwe burgemeester van Gent op 12 februari 1943 was hij effectief nog zelden aanwezig op een schepencollege.³

Over de periode van het burgemeesterschap van Elias is relatief weinig gepubliceerd. Pieter Jan Verstraete wijdt in de biografie van Hendrik Jozef Elias slechts 30 bladzijden aan zijn periode als commissaris-burgemeester van Gent (op een totaal van ca. 1100 bladzijden).⁴ Zijn periode als leider van het VNV is veel meer bestudeerd en de meeste publicaties in verband met Elias analyseren de gebeurtenissen tussen oktober 1942 en 1945. Is er echt zo weinig te bestuderen over burgemeester Elias, of is deze periode minder aan bod gekomen omdat de andere periodes in het leven van Hendrik Elias zoveel meer te bieden hadden?

Er zijn wel twee licentiaatsverhandelingen geschreven over (delen van) het leven in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog. Geert Geers bestudeerde het Gentse politiekorps gedurende de Tweede Wereldoorlog, en daarin wordt zeker het belang van Elias erkend.⁵ Nele Stevens heeft de Jodenvervolging in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog bestudeerd, maar de nadruk wordt gelegd op de joodse gemeenschap zelf en minder op de invloed van de autoriteiten.⁶

¹ Hendrik Elias, *Gedenkschriften* (Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV), D15793 *Gedenkschriften van Hendrik Elias aan Hugo Reinhard gegeven in 1975*, Boek 2), 180.

² Staf De Clercq, (°1884 - †1942), Vlaams-nationalist, medeoprichter en Leider van het VNV van 1933 tot zijn dood in 1942. Hij stapte met het VNV in de collaboratie.

³ Stadsarchief Gent (SAG), Modern archief (MA), III 40-45 *Verslagen college 1939-1945*, III 42-43.

⁴ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias* (Kortrijk: eigen beheer, 2005), 475 – 506.

⁵ Geert Geers, “Een onderzoek naar het Gentse politiekorps tijdens de Tweede Wereldoorlog” (licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2002).

⁶ Nele Stevens, “De Jodenvervolging en de Joodse gemeenschap in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog” (licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1997).

Deze werken kunnen wel een bijdrage leveren tot het analyseren en begrijpen van Elias als burgemeester van Gent.

Achteraf, in 1959, beschouwt Elias zijn burgemeesterschap als de mooiste periode van zijn leven. Nochtans heeft hij tijdens de herfst van 1940 gepoogd zijn aanstelling als burgemeester van Gent te vermijden. Hij zegt zelf gezwicht te zijn voor een eenstemmig besluit van de Raad van Leiding van het VNV om deze post in te nemen, net zoals vele andere “kameraden” gedwongen zijn geweest een aangeboden ambt te aanvaarden “omwille van de beweging”.⁷ Hij heeft zijn burgemeesterschap dan toch met enthousiasme aangepakt, en er, in zijn ogen, een succes van gemaakt. Is het echter alleen de trouw aan zijn partij die hem bewogen heeft tot het burgemeesterschap? Hebben andere factoren meegespeeld om het ambt te aanvaarden? Waarom kan hij zich deze periode als de mooiste van zijn leven herinneren?

Elias werd door de Duitse overheid aangesteld als commissaris-burgemeester van Gent. Het is pas later, wanneer Gerard Romsée de ‘onwillige’ Jean Vossen heeft vervangen als secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid dat een Belgische overheid de aanstelling van Hendrik Elias bekrachtigt.⁸ Wat betekende zijn aanstelling voor een stad als Gent? Hoe kon die aanstelling tot commissaris-burgemeester van Gent gelegitimeerd worden voor de bevolking en hoe was de voornaamste reactie? Het is niet de bedoeling diep in te gaan op de wettelijkheid van die benoeming. In hoeverre heeft deze aanstelling door in eerste instantie de Duitse overheid een rol gespeeld in de veroordeling van Hendrik Elias na de oorlog? Elias werd immers driemaal ter dood veroordeeld: bij verstek door de krijgsraad (26 maart 1945), en dan na verzet door de krijgsraad (17 mei 1947) waarvan de veroordeling bevestigd werd door het krijgshof (16 oktober 1947).⁹

Hendrik Elias schept er voldoening in dat zijn bestuur van de stad Gent geen aanleiding heeft gegeven tot verwijten (zie hoger). Vermoedelijk bedoelt Elias hiermee dat er in de bevolking niemand te vinden is die nadelen heeft ondervonden door zijn burgemeesterschap. Sommige van zijn daden en beslissingen kunnen misschien wel niet gelegitimeerd worden door de Belgische wetten en kunnen daardoor mede aanleiding gegeven hebben tot zijn veroordeling, maar medeburgers of medewerkers hebben hem niet direct aangeklaagd. In hoeverre neemt Hendrik Elias hier zijn aanvoelen tot werkelijkheid? Wat waren de voornaamste krachtlijnen in zijn bestuur? Hoe heeft hij die krachtlijnen verwezenlijkt, en zijn de Gentenaars daar beter van geworden?

⁷ Hendrik Elias, *Gedenkschriften*, 142.

⁸ Gerard Romsée, (°1901 - †1975), lid van eerst KVV, later VNV. Fractie leider VNV in de Kamer van volksvertegenwoordigers; in aug. 1940 gouverneur Limburg benoemd; werd in april 1941 secretaris-generaal Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid. Jean Vossen (°1893 - †1974), secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid tot zijn gedwongen ontslag in februari 1941.

⁹ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 810; 860; 879.

In hoeverre werden Duitse verordeningen kritiekloos doorgevoerd in bestuursdaden en werden die dan door de bevolking met instemming geaccepteerd? Een specifieke groep Duitse verordeningen tijdens de oorlog betreft de behandeling van Joden. Hoe heeft het Gentse stadsbestuur onder leiding van Elias hierop gereageerd? De Joodse bevolkingsgroep in Gent is relatief klein. Een vergelijking met de houding van het stadsbestuur in Antwerpen en Brussel, steden met veel grotere Joodse gemeenschappen, is toch nuttig om de figuur Elias te plaatsen.

Er was een goede band tussen Elias en Romsée, beiden behoorden voor de oorlog tot de gematigde vleugel van het VNV.¹⁰ Zij werkten regelmatig samen, zoals bijvoorbeeld bij de onderhandelingen van het akkoord Rex-VNV en later leidden zij de onderhandelingen met de KVV.¹¹ Ook tijdens de oorlog moeten beiden samenwerken nadat Romsée secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, en dus de toezichhoudende overheid van de gemeentelijke mandatarissen, is geworden. Laat deze band zich voelen in de bestuursbeslissingen van het college van de stad Gent, of zelfs in beslissingen van Binnenlandse Zaken? Elias richtte een politieschool op in Gent, Groot-Gent is ontstaan tijdens zijn burgemeesterschap. Wat lag aan de basis van deze beslissingen? Is hij daar ook op afgerekend door de Krijgsraad en het Krijgshof?

¹⁰ Bruno De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945* (Tielt: Lannoo, 1994) 230.

¹¹ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 228-230.

2. Bronnen.

Als achtergrondinformatie is het nuttig de levensloop van Elias te schetsen. De biografie van Hendrik Jozef Elias, gepubliceerd in 2005 door Pieter Jan Verstraete is de leidraad. Wanneer er in de levensschets interpretaties gegeven worden, dienen deze afgecheckt te worden met andere onderzoeken, teneinde een zo objectief mogelijk verhaal te brengen.

Het is niet de bedoeling een juridisch onderzoek te doen, maar een basis van de Belgische wetgeving, van het oorlogsrecht, van de rechten van de bezettende macht en de legitimiteit van beslissingen van de secretarissen-generaal is nodig omdat er regelmatig zal naar verwezen worden in het betoog. Tijdens de oorlog werden door de Belgische regering in Londen eveneens wetten uitgevaardigd, zij spelen een rol in de beoordeling door de krijgsraad en het krijgshof van de feiten gepleegd door Elias.

Een overzicht van de politieke situatie in Gent vanaf het begin van de twintigste eeuw, en van de manier waarop de eerste oorlogsmaanden in Gent verliepen is noodzakelijk om de latere evoluties te begrijpen. De veranderingen in de samenstelling van het college van Burgemeester en Schepenen tijdens de periode 1938 – 1943 en de voornaamste schepenen of belangrijke stadsambtenaren zullen aan bod komen.

Nadien wordt eerder biografisch tewerk gegaan, en de periode juli 1940 tot februari 1942 in het leven van Elias beschreven. Het eerste deel (juli 1940 – december 1940) gaat over de aanloop naar zijn burgemeesterschap, met een chronologisch geordend verloop van feiten en gebeurtenissen. De behandeling van het burgemeesterschap gebeurt per thema, omdat op die manier de onderzoeksvragen beter beantwoord kunnen worden.

De voornaamste bron is ongetwijfeld het repressiedossier van Hendrik Jozef Elias, waarbij getuigenverhoren een antwoord kunnen bieden op de vraag naar de houding van Elias ten opzichte van zijn Gentse stadsgenoten. Dit repressiedossier gaat natuurlijk veel verder dan het burgemeesterschap van Gent, het kan ook een inzicht bieden in de overtuiging van Elias. Het repressiedossier bevat (een gedeelte van) de correspondentie van de burgemeester van Gent tijdens de oorlog. Dit zal de basis vormen voor het onderzoek naar de zwaartepunten van Elias' beleid en zijn omgang met de Gentse bevolking. Het grootste deel van het Elias' oorlogsarchief heeft hij echter laten verbranden tijdens de bevrijding in 1944.

Veel aandacht dient uit te gaan naar de bestuursdaden van Hendrik Elias. De verslagen van de schepencolleges tijdens de oorlog zijn bewaard gebleven en bieden een zicht op de samenwerking binnen het schepencollege en op de beslissingen ervan. Politieverslagen en –dagorders moeten toelaten de invloed van de burgemeester op het politiewerk in te schatten. In het Stadsarchief van Gent zijn nog andere dossiers in verband met de oorlog bewaard

gebleven, waarvan een selectie nuttig was voor het beschrijven van het beleid van Elias.¹² Spijtig genoeg is de briefwisseling van de gouverneur a.i. Devos van Oost-Vlaanderen niet bewaard gebleven, waardoor de bemoeienissen van de gouverneur bij de benoeming van een burgemeester van Gent en Elias' briefwisseling met zijn toezichhoudende overheid zijn verloren gegaan.

Elias zelf heeft veel geschreven, zijn geschriften over de Tweede Wereldoorlog zijn nooit gepubliceerd. Elias' "*Gedenkschriften*", zijn "*Het Vlaams-nationalisme tijdens de Tweede Wereldoorlog*" en zijn "*Memorie voor mijn advokaten betreffende mijn beleid als burgemeester der stad Gent*" zijn interessante bronnen, doch dienen voldoende kritisch benaderd te worden. Deze documenten konden geraadpleegd worden dank zij de kopie aanwezig in het archief van Bruno De Wever in het ADVN.

Verder zijn in het Soma dossiers aanwezig over de vorming van Groot-Gent, in verband met de politieschool, Duitse rapporteringen en het oorlogsarchief van Vossen. Het archief Vossen levert informatie op over de aanstelling van Elias, de andere dossiers over belangrijke 'verwezenlijkingen' van Elias. Het archief van Edward Anseele jr. in het Amsab-ISG levert bijkomende informatie over het ontstaan van Groot-Gent.

¹² Leen Charles, ed. *Buskruit en Sauerkraut : oorlogsbronnen in De Zwarte Doos (20ste eeuw)*, (Gent: Stadsarchief, 2007).

3. Wie was Hendrik Elias?

3.1. Jeugdig activist.

Henricus Josephus Elias werd geboren te Machelen (Brabant) op 12 juni 1902 als oudste van zeven kinderen. Zijn vader Gerard had (Franstalige) humaniora gevolgd en was postbediende in Vilvoorde geworden. De moeder van Hendrik was huisvrouw. Vilvoorde was ten gevolge van het liberale gemeentebestuur dat industrialisering promootte onderhevig aan verfransing. Gerard zelf sprak op zijn werk voornamelijk Frans om betere promotiekansen te hebben, de thuistaal was Nederlands. Hij was aanhanger van de katholieke partij.

Hendrik volgde Latijns-Griekse in het college van Onze-Lieve-Vrouw-van-Troost in Vilvoorde, alhoewel zijn vader hem liever naar een Brussels college had gestuurd. Geldgebrek verhinderde dat echter. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd Gerard meegetrokken in het activisme (uit opportunisme?) en dit leverde hem een betrekking op van dienstleider op het ministerie in Brussel. Hendrik werd op vijftienjarige leeftijd reeds flamingant en werd aangegrepen door het activisme. Na de wapenstilstand op 11 november 1918 werd Gerard, net zoals veel activisten, opgesloten in de gevangenis. Hij werd echter niet veroordeeld tot een gevangenisstraf, maar wel ontslagen en beroofd van zijn pensioenrechten.

Ondertussen had Hendrik zijn retorica als primus afgewerkt, maar de kans op universitair onderwijs was gezien de precaire financiële situatie van het gezin Elias nagenoeg onbestaande. Maar na aandringen van een kanunnik en met de belofte van een beurs (die er nooit gekomen is) mocht hij in 1919 de studie geschiedenis in Leuven aanvatten. Gerard vond dan gelukkig werk als boekhouder, en een nicht Julia uit Ledeberg steunde Hendrik financieel. Vader en zoon Elias worden de Vlaamse zaak nog meer genegen.¹³ De Universiteit van Leuven is op dat ogenblik nog volledig verfranst en belgicistisch, wat de Vlaamsgezinde studenten dichter bij elkaar brengt.

Hendrik was een schitterende student, die naast zijn studie ook tijd maakte voor de Vlaamse emancipatiestrijd, waarbij het bekomen van een Nederlandstalige universiteit voorop stond. Hij abonneerde zich op tijdschriften zoals 'Ter Waarheid' van Joris Van Severen waarin de politieke strijd van het Vlaams-nationalisme regelmatig aan bod kwam, en op 'Vlaanderen' dat eerder de Groot-Nederlandse gedachte uitdroeg.¹⁴ In dat laatste tijdschrift verzorgde Hendrik Elias de

¹³ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 33-61.

¹⁴ Joris Van Severen (°Wakken 1894 - †Abbeville 1940) was een Vlaams-nationalistisch politicus. In 1931 stichtte hij het Verdinaso dat een fascistische maatschappij nastreeft en ook de vereniging van Vlaanderen en Nederland (Dietsland). Als staatsgevaarlijk opgepakt op 10 mei 1940 en door Franse militairen standrechtelijk geëxecuteerd op 20 mei 1940.

historische rubriek, waarbij hij ook in contact kwam met de theorie van de Groot-Nederlander Pieter Geyl.¹⁵

3.2. Het onderwijs in plaats van een wetenschappelijke carrière als historicus.

In 1923 behaalde Hendrik Elias zijn doctoraat in de letteren en wijsbegeerte, groep geschiedenis, met grootste onderscheiding.¹⁶ Zijn proefschrift was in het Nederlands gesteld. Een hem eerder beloofde beurs voor historisch onderzoek in de Vaticaanse archieven kreeg hij echter niet omdat de kredieten geschrapt waren. Een in het vooruitzicht gestelde leerstoel in de rechtsgeschiedenis vereiste een bijkomend diploma van doctor in de rechten. Hij solliciteerde dan maar voor een betrekking in het onderwijs, en werd interim leraar geschiedenis en aardrijkskunde aan de Waalse sectie van het koninklijk atheneum van Brugge.

Terwijl hij in Brugge als leraar aan het werk is, behaalt Elias op 3 november 1924 het diploma van kandidaat in de rechten voor de centrale examenjury. Daarnaast ijvert hij voor de oprichting van een Vlaams geschiedkundig genootschap en schrijft hij wetenschappelijke artikels, voornamelijk in verband met de Vlaamse beweging. Hij neemt deel aan een prijskamp om alsnog een reisbeurs te verkrijgen, daarvoor vertaalt hij zijn proefschrift in het Frans. Hier grijpt hij net naast een beurs, maar met de hulp van een hem welgezinde professor Scharpé krijgt hij alsnog de kans naar het buitenland te gaan, terwijl hij zijn toelage als leraar behoudt.

In september 1926 wordt Elias medewerker aan het Instituto Storico Belga in Rome, waar hij de nuntiatuurberichten van nuntius Guido Bentivoglio (1607 – 1615) bestudeert.¹⁷ In Rome leert hij het fascisme kennen, krijgt er een afkeer van en ziet het gevaar ervan in. *“Ik kende het bestaan van de fascistische partij in Vlaanderen (= Joris Van Severen + Henry Cayman + Jef De Vlieger)... Ik heb er toen geen belang aan gehecht en aanzag het als de uiting van mistevredenheid vanwege de radicale Vlaamschgezinden. Thans ben ik tot gansch andere opvattingen gekomen. ... Maar wij moeten de penetratie van die gedachten in de Vlaamsche wereld bevechten. Ik heb hier leeren begrijpen wat fascisme is, en heb dan gezien dat voor dien geest een vruchtbaar veld zou te vinden zijn in de Vlaamsche beweging, ...”* schrijft Elias aan een collega historicus en goede vriend Van Roosbroeck.¹⁸

Na zijn verblijf in Rome doet hij nog opzoeken in het staatsarchief van Luxemburg (juni-juli 1927), in Parijs (aug. – okt. 1927) en Bonn (nov. 1927 – jan. 1928). In Bonn wou hij vooral

¹⁵ Pieter Geyl (°Dordrecht 1887 - †Utrecht 1966) was een Nederlandse geschiedkundige en hoogleraar o.a. aan de Universiteit van Utrecht. Hij was een voorstander van de Groot-Nederlandse gedachte. Een van zijn voornaamste werken is *De Geschiedenis van de Nederlandsche stam*, gepubliceerd tussen 1930 en 1937 (geschiedenis tot 1751)

¹⁶ Op dat ogenblik bestond de universitaire opleiding in letteren en wijsbegeerte uit 2 jaar kandidatuur en 2 jaar doctoraat, te vergelijken met later 2 licentiaatsjaren.

¹⁷ Sinds 1902 houdt het Belgisch Historisch Instituut te Rome zich bezig met de studie van de geschiedenis van Italië en Rome van de oudheid tot heden en hun relaties met onze gewesten in het bijzonder.

¹⁸ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 141-42.

kennismaken met het seminariesysteem in het geschiedenisonderwijs. Aan zijn verblijf in Bonn houdt hij contacten over, o.a. met Leo Just, die tijdens de Tweede Wereldoorlog werkzaam is geweest bij de Militärverwaltung in Brussel en tijdelijk gastdocent was aan de Universiteit van Gent. Vanaf 15 januari 1928 hervat hij zijn leraarschap, nu aan de Waalse afdeling van het atheneum van Gent. Zijn historisch onderzoek staat nu op een laag pitje daar hij zich concentreert op zijn doctoraat in de rechten. Voor de centrale examencommissie voleindigt Elias met grote onderscheiding zijn derde doctoraat rechten reeds op 10 oktober 1929!

In 1929 volgt een grote desillusie die zijn verdere loopbaan zal tekenen. Aan de Universiteit van Leuven wordt de leerstoel Moderne Geschiedenis gesplitst en komt een betrekking vrij waarvoor Elias voorgesteld wordt. Aangezien moderne geschiedenis een gevoelig vak was wou rector Ladeuze zeker zijn van de politieke betrouwbaarheid van Elias. Het was natuurlijk bekend dat hij publiceerde over de Vlaamse beweging en aanwezig was op Vlaams-nationalistische congressen. Elias schreef daarop zijn politieke opinie neer voor rector Ladeuze. Daarin schrijft hij niet voor een politiek Groot-Nederland te zijn, niet voor een onafhankelijk Vlaanderen. De Vlaamse agitatie kan maar stoppen wanneer er een eentalig Vlaanderen komt en dit is niet mogelijk zonder een of andere vorm van federalisme. Hij maakt ook de woorden van Van Cauwelaert tot de zijne :” ... *mocht ik ooit tot het besef komen dat er onverzoenlijkheid bestaat tussen Vlaanderen en België, dan koos ik voor Vlaanderen....*”.¹⁹ Zijn kandidatuur wordt door het College van Curatoren (Vergadering van Belgische Bisschoppen) afgewezen. Dit betekent het einde van zijn academische ambities.

Elias blijft dan maar in het onderwijs. Hij werkt mee aan diverse tijdschriften (Vlaanderen, Jong Dietschland), richt in 1929 ook het “*Vlaamsch studiecomité*” op, een soort denktank voor nieuwe oplossingen, dienstbaar voor de “*evoluerende Vlaamse gedachte*”. Hij houdt lezingen, voordrachten, schrijft recensies en artikels in tijdschriften. Pieter Jan Verstraete hecht veel belang aan het benadrukken van het antifascistische en democratische karakter van Elias.

3.3. Eerste stappen in de politiek.

Elias is het onderwijs beu en de prefect van het atheneum is hem, gezien zijn Vlaams-gezindheid, ook liever kwijt dan rijk. Een toevallige ontmoeting met Paul Maurice Orban, een advocaat uit Sint-Niklaas, levert hem een stageplaats op in diens kantoor. Op 10 oktober 1931 wordt Elias als advocaat-stagiair ingeschreven aan de balie van Gent. Op 17 december 1934 wordt hij lid van de Orde der Advocaten van Gent. Nog tijdens zijn leraarschap begon hij zich met politiek in te laten (alhoewel het verboden was in zijn functie aan politiek te doen), op het ogenblik dat de Vlaams-nationale partijpolitiek sterk verdeeld was. De Vlaams-nationale partijen

¹⁹ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 169-70.

hadden in 1929 wel een grote overwinning geboekt, doch een analyse van de resultaten per arrondissement toont aan dat de electorale situatie minder rooskleurig was dan de uitslag liet vermoeden.²⁰

Vanaf eind 1930 spant hij zich in om het Vlaams-nationalisme te verenigen, wat mislukt. De tegenstellingen zijn zeer groot met een aantal breuklijnen: Groot-Nederland of een Vlaanderen in een federalistisch België? Een parlementaire democratie of een autoritaire staatsvorm? Welke sociale samenleving? De oprichting van het Verdinaso, dat resoluut kiest voor Groot-Nederland en fascisme, is de directe aanleiding tot een hernieuwde poging van Elias ter eenmaking van de Vlaams-nationalistische partijgroeperingen.²¹ Hij richtte de Vlaams-Nationalistische Volkspartij op die hoofdzakelijk in het arrondissement Gent-Eeklo actief was. Deze partij was democratisch, federalistisch en katholiek geïnspireerd, doch werd geen groot succes.

In 1932 zijn er eerst gemeenteraadsverkiezingen en daarna ook parlementsverkiezingen. In de gemeenteraad van Gent behaalt de VNPV geen zetel, Elias als lijsttrekker is niet verkozen. Nochtans waren deze verkiezingen een succes voor de Vlaams-nationalisten: zij verdubbelden hun aanwezigheid in de lokale besturen.²² Bij de parlementsverkiezingen echter wordt Elias wel verkozen als volksvertegenwoordiger, maar enkel dankzij het vormen van een kartellijst met Jozef De Lille.²³ De Lille, als tweede op de lijst, haalde bijna de helft van het totaal aantal stemmen! Nochtans waren deze parlementsverkiezingen in vergelijking met 1929 geen succes voor de Vlaams-nationalisten.

Door deze slechte resultaten kwamen een aantal politici tot de conclusie dat alleen een eenheidsorganisatie de Vlaamse zaak vooruit kon helpen. Staf De Clercq, die zijn zitje in het parlement verloren had bij de laatste verkiezingen, werd aangezocht een partij te vormen uit de versplinterde Vlaams-nationale groeperingen. Op 7 en 8 oktober 1933 werd de stichtingsproclamatie van het VNV gepubliceerd in de Vlaams-nationale weekbladpers. De Clercq was de leider, Elias werd gouwleider van Oost-Vlaanderen.²⁴ Er bleven twee strekkingen, een groep die een fascistisch geïnspireerde nieuwe orde samenleving voorstond (via een revolutie) en een andere groep die wel een nieuwe samenleving voorstond, maar met

²⁰ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 66.

²¹ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 74.

²² Bruno De Wever, "De Vlaams-nationalisten in de gemeentebesturen tijdens het interbellum," in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1870-1970)*, *Handelingen van het 16de Internationaal Colloquium te Spa 2-4 september 1992* (Brussel: Gemeentekrediet, 1994), 199.

²³ Jozef De Lille was de zoon van Victor De Lille, oprichter en bezieler van 't *Getrouwe Maldeghem*, een tijdschrift dat een zeer grote bekendheid verworven heeft door zijn strijd om de schuldigen van de moord op Hector De Zutter uit Beernem te laten veroordelen, en verband te leggen tussen de verschillende moorden in Beernem gepleegd tussen 1915 en 1926.

²⁴ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 103-04.

behoud van de democratische structuren.²⁵ In de proclamatie kwam die tweede groep echter nauwelijks aan bod. Elias maakte deel uit van die tweede groep, voor hem primeerde de eenheidsbeweging boven het programma ervan.²⁶

Een programma voor het VNV bestond nog niet. Naast anderen deed ook Elias begin 1934 een poging om een partijprogramma op te stellen, doch de interne ideologische tegenstellingen waren te groot om tot een algemeen aanvaard resultaat te komen.²⁷ De invloed van Reimond Tollenaere op Staf De Clercq deed het VNV opschuiven in de Grootnederlandse en fascistische richting.²⁸ In mei 1935 zou wel een partijprogramma verschijnen, geschreven door Hendrik Elias, maar omdat het fundamenteel gewijzigd was na discussies tussen de twee vleugels van de partij weigerde hij er zijn naam aan te verbinden.²⁹ Voor Elias primeerde de eenheidspartij, daarom aanvaardde hij tegen zijn zin compromissen en bleef in de partij.

Er werden nationale verkiezingen verwacht in 1936, waaraan het VNV zou deelnemen, maar wel onder de naam Vlaams Nationaal Blok. Het VNV-programma werd niet gevolgd, maar er werd een breed verkiezingsprogramma voorgesteld, wat onafhankelijke kandidaten mogelijk maakte.³⁰ In dat verkiezingsprogramma werd de Grootnederlandse doelstelling verlaten en de fascistische doelstelling verhoud.³¹ In Gent voerde Hendrik Elias de lijst voor de Kamer aan, met Jozef De Lille, het stemmenkanon van 1932, op de tweede plaats. In het arrondissement Gent-Eeklo behaalde het Vlaams Nationaal Blok 15,6% van de stemmen, 5 % meer dan in 1932 en terug 2 verkozenen. Het resultaat was vooral te wijten aan het De Lille-effect: hij behaalde acht keer meer voorkeurstemmen dan Elias.³² In hetzelfde jaar hadden ook nog provincieraadsverkiezingen plaats. Het Vlaams Nationaal Blok boekte in Oost-Vlaanderen goede resultaten, en sloot daar een bestuurscoalitie met de Katholieke Partij.³³ Het belang ervan zal later nog blijken.

Elias zal proberen, samen met o.a. Gaston Eyskens van de Katholieke Partij een Vlaamse concentratie te bewerkstelligen. Nadat in oktober 1936 het akkoord Rex-VNV werd bekend gemaakt, splitst de Katholieke Partij in een Vlaamse (KVV) en een Waalse (PCS) afdeling. Elias voerde onderhandelingen met de KVV en er kwam een beginselovereenkomst tot stand tussen VNV en KVV. Beide zijden bekritisieren dit akkoord, Staf De Clercq schiet het af en het loopt

²⁵ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 102.

²⁶ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 284.

²⁷ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 176.

²⁸ Bruno De Wever, "Vlaams-nationalisme in de Gentse regio, 1914-1945," *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* XLIX (1995), 275; Reimond Tollenaere (°1909 - †1942) werd als student rechten in 1933 propagandaleider van het VNV, later parlamentslid voor het VNV. Was commandant van de Zwarte Brigade en sneuvelde aan het Oostfront als Untersturmführer bij het Vlaams Legioen.

²⁹ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 177.

³⁰ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 203.

³¹ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 210.

³² Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 215.

³³ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 219.

dus uit op een mislukking. Gaston Eyskens begrijpt niet waarom de ondertekenaars Borginon, Romsée en Elias niet de moed hebben gehad om afstand te nemen van de houding van Staf De Clercq.³⁴ Ook het akkoord Rex-VNV zal 1937 niet overleven.

Eind 1938 zijn er gemeenteraadsverkiezingen. Op sommige plaatsen worden concentratielijsten VNV/KVV gevormd, echter niet in Gent. Toch haalt het VNV in Gent één verkozene, Amaat Bockaert (in 1932 was er geen enkele VNV-verkozene).³⁵ Hij nam echter slechts sporadisch deel aan de debatten. Zijn voornaamste strijdpunt was actie tegen de stadssubsidies aan de Koninklijke Franse Schouwburg.³⁶ Met minder dan 5% van de stemmen betekent het Vlaams-nationalisme in Gent niet veel.³⁷ Dat de VNV-landdagen, de jaarlijkse met veel machtsvertoon gepaard gaande VNV-bijeenkomsten, in Gent plaats hadden sinds 1937 leverde geen voordeel op voor het Vlaams-nationalisme in Gent.

In 1939 zijn de Kamers in België ontbonden en nieuwe verkiezingen uitgeschreven. De internationale spanningen zijn reeds hoog opgelopen en het VNV word afgeschilderd als Duitsgezind en fascistisch. Hendrik Elias en Jozef De Lille voeren in het arrondissement Gent terug de lijst voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers aan. Elias haalt meer voorkeurstemmen dan in 1936, maar het De Lille-effect lijkt toch uitgewerkt daar Jozef, tweede op de lijst, merkkelijk minder voorkeurstemmen haalt dan in 1936 en slechts na apparentering verkozen is.³⁸ In de ‘franskiljonse’ stad Gent wordt echter vooruitgang geboekt.³⁹ Het VNV steunde de neutraliteitspolitiek van de regering Pierlot die gevormd werd na de verkiezingen van 1939. Elias zelf hield zich voornamelijk bezig met het Nederlandstalig onderwijs en culturele autonomie.

3.4. Oorlog en collaboratie.

Wanneer op 10 mei 1940 België aangevallen wordt duikt Hendrik Elias onder bij zijn zuster. Een aantal VNV-leden zijn reeds opgepakt. Een uitnodiging voor een spoedzitting in het parlement legt hij naast zich neer, uit schrik gearresteerd te worden (Staf De Clercq werd wel voor een korte periode gearresteerd, en na tussenkomst van Borginon vrijgelaten). Een VNV-fractievergadering in Brussel op 14 mei 1940 woont hij wel bij. Op die vergadering werd de formule “*geen tweede activisme*” aanvaard (Staf De Clercq was daar ook aanwezig).⁴⁰

³⁴ Gaston Eyskens, *De memoires* (red. Jozef Smits), (Tielt: Lannoo, 1993), 79; Hendrik Borginon (°1890 - †1985) was volksvertegenwoordiger voor de Frontpartij en later voor het VNV. Hij behoorde tot de gematigde groep. Tijdens de oorlog werd hij onder Romsée Rijkscommissaris voor de grote agglomeraties.

³⁵ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 372.

³⁶ Bruno De Wever, “Vlaams-nationalisme in de Gentse regio,” 278.

³⁷ Bruno De Wever, “De Vlaams-nationalisten in de gemeentebesturen,” 213.

³⁸ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 257.

³⁹ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 385.

⁴⁰ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 349.

Op 27 mei 1940 deelden de Duitsers aan Elias en andere VNV-vooraanstaanden mee dat zij zo snel mogelijk de economische activiteit wensten te hervatten na beëindiging van de vijandelijkheden, en de rol die de Vlaamse aanwezigheid daarbij kon spelen. Op 30 mei had daarover een vergadering plaats, waarvoor Elias o.a. de voorzitter van het VEV had uitgenodigd. In tegenstelling tot wat Elias dacht, bleek dat de Duitse Abwehr vooral vertrouwensmensen tegen sabotage zocht. Elias zou geweigerd hebben dit spel mee te spelen.⁴¹ De feiten bewezen echter dat er effectief samenwerking was met de Duitse Abwehrstelle, waarschijnlijk als gevolg van de buitenlandse politiek van Staf De Clercq.⁴² Was Elias, als tweede man van het VNV, dan helemaal niet op de hoogte ervan?

Bij de eerste onderhandelingen met het militaire bestuur op 3 juni 1940 laat Staf De Clercq Elias ter zijde (net als hij Romsée en Borginon ter zijde laat). Op deze vergadering bood De Clercq zich aan als potentiële collaboratiekracht en zette dus een stap in de richting van een tweede activisme, zonder echter garanties te krijgen voor de toekomst van Vlaanderen.⁴³ Elias stelde ook vast dat veel van zijn militanten druk uitoefenden om snel te collaboreren, zij waren bereid een "*greep naar de macht*" te doen.⁴⁴ Pas na de capitulatie van Frankrijk op 25 juni 1940 zou Elias zijn collaboratiebereidheid getoond hebben.⁴⁵ Binnen het VNV waren er twee strekkingen: de radicale vleugel die het Dietse ideaal hooghield en met de hulp van de Duitse bezetter een greep naar de macht op het oog had, en de gematigde vleugel die de macht wilden veroveren door samen te werken met de traditionele machtscentra. De gematigde vleugel van de VNV-leiding wilde via een coalitieregering rond de koning een hervorming van de Belgische staat tot stand brengen.⁴⁶ De Clercq zette deze laatste vleugel herhaaldelijk voor schut en is een autoritaire leider.⁴⁷

In augustus 1940 start De Clercq een nieuwe verruimingsactie van het VNV. De Volksbeweging trachtte, onder leiding van het VNV alle Vlaamsgezinde krachten te bundelen. Elias is een van de sprekers op de vele volksvergaderingen. Het Duitse militaire bestuur fnuikt echter de Volksbeweging, voornamelijk omwille van de Groot-Nederlandse doelstelling en de angst van deze beweging voor verduitsing.⁴⁸ In augustus zijn onder invloed van de Militärverwaltungschef Reeder, die verantwoordelijk was voor het bestuur in België en Noord-Frankrijk, reeds een aantal VNV'ers in belangrijke Belgische functies benoemd, zonder dat de

⁴¹ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 427.

⁴² Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 351.

⁴³ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 351.

⁴⁴ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 434.

⁴⁵ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 435.

⁴⁶ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 361.

⁴⁷ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 357.

⁴⁸ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 367.

VNV-leiding directe invloed had op die benoemingen.⁴⁹ Een volgende belangrijke benoeming door de Duitse Overheid is deze van Hendrik Elias als burgemeester van Gent. De aanloop naar en Elias' burgemeesterschap komt later in deze scriptie uitgebreider aan bod.

3.5. Leider of Lijder van het VNV?

Tijdens zijn burgemeesterschap houdt Elias zich minder met de nationale politiek bezig, zonder evenwel volledig afwezig te zijn in het VNV. Op 22 oktober 1942 sterft Staf De Clercq in Gent. Zijn politiek testament wordt op 23 oktober in Brussel geopend in aanwezigheid van bijna de volledige Raad van Leiding en enkele andere VNV'ers. Over een opvolger wordt daarin niet gesproken. Van den Berghe, secretaris van het VNV, bevestigt dat De Clercq meerdere malen Hendrik Elias als zijn opvolger had vernoemd. Na aandringen van medeleden van de Raad van Leiding aanvaardt Elias de aanstelling tot leider, zonder te wachten op de Algemene Raad.⁵⁰ De twee secretarissen-generaal in de leiding, Leemans en Romsée vrezen immers dat Gottlob Berger, hoofd van het SS-Hauptamt, zou tussenkomen omdat hij vreest dat het Militaire bestuur Elias zal inzetten tegen de DeVlag en de Vlaamse SS.⁵¹ Elias blijft nog burgemeester van Gent tot 12 februari 1943.

Elias als leider van het VNV heeft verschillende uitdagingen. Er is de reeds sinds midden 1941 aan de gang zijnde strijd met de DeVlag/Vlaamse SS. Elias probeert van het Duitse militaire bestuur waarborgen te krijgen voor een autonoom Vlaanderen, en een monopoliepositie op de nationaalsocialistische politiek. De Grootnederlandse gedachte zet hij op een laag pitje daar dit zeker niet door de Duitsers aanvaard wordt. De Duitse Militärverwaltung schippert enerzijds tussen haar steun aan het VNV, dat ze denken nodig te hebben voor het bestuur van het land om als Militärverwaltung te overleven, en anderzijds het volgen van de SS-strategie.⁵² Elias voelt aan dat hij aan het kortste eind zal trekken. Desondanks zet hij voorlopig de collaboratiepolitiek van zijn voorganger verder. Hij blijft vertrouwen uitspreken in Adolf Hitler.⁵³ Nochtans zou Elias reeds voor de dood van Staf De Clercq een uitstap uit de collaboratie overwogen hebben.

⁴⁹ Eggert Reeder (°1894 - †1959) was SS-brigadeführer en als Militärverwaltungschef de rechterhand van Alexander Von Falkenhausen, de militaire bevelhebber van België en Noord-Frankrijk; Benoemingen: Victor Leemans werd secretaris-generaal voor Economische Zaken, Gerard Romsée gouverneur a.i. van Limburg, Michiel Bulckaert gouverneur a.i. van West-Vlaanderen; Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 368.

⁵⁰ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 518.

⁵¹ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 518; Gottlob Berger (°1896 - †1975), SS-Obergruppenführer en Generaal van de Waffen-SS, verantwoordelijk voor alles wat betreft personeel van de SS, en rapportierend aan Heinrich Himmler.

⁵² Voor meer informatie over deze problematiek zie: Albert De Jonghe, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944): De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk* (Antwerpen: Nederlandsche Boekhandel, 1972) en Albert De Jonghe, "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSPF te Brussel (1942-1944)" artikelenreeks gepubliceerd in Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, vijf delen van 1974 tot 1984.

⁵³ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 553-58.

Er komt een opbodpolitiek met de DeVlag/SS voor de werving voor het Oostfront, maar toch bekommt Elias geen garanties voor de toekomst van Vlaanderen. Mede onder druk van de VNV-kaders die zich bedrogen voelen beslist Elias op 14 augustus 1943 de werving voor het Vlaams Legioen, ondertussen ontbonden en geïntegreerd in de Waffen-SS, te staken. Hij blijft echter militair collaboreren door te werven voor bijvoorbeeld de Kriegsmarine en ook de werving voor de Waffen-SS is slechts halfslachtig gestopt.

Het verlies aan vertrouwen in Duitsland en het opgeven van de Dietse gedachte door de Leider doet intern in het VNV de tegenstand groeien. Dit is de tweede uitdaging, het VNV samen houden. Het VNV was een autoritaire beweging en kritiek op de leider werd in de kiem gesmoord. Een ultiem overleg met Heinrich Himmler, de Reichsführer-SS levert niets op, en Hendrik Elias denkt eraan ontslag te nemen en het VNV te ontbinden.⁵⁴ Toch zet hij de collaboratiepolitiek verder, vermoedelijk om de vele mensen die zich geëngageerd hadden en nog waren (oostfronters, Vlaamse Wacht, NSKK, burgemeesters en schepenen enz.) niet in de steek te laten. Veel VNV'ers verlieten wel de partij, zeker na de geallieerde landing in Normandië.

Begin juli 1944 vervangt een Zivilverwaltung onder de leiding van Josef Grohé het militaire bestuur.⁵⁵ Elias heeft nog gesprekken met Grohé, doch gezien de instorting van de Duitse linies in Normandië gebeurt er niet veel meer. Op 30 augustus besluit het Duitse bestuur België te verlaten en krijgen de collaborateurs ook de raad naar Duitsland te vertrekken. Op 2 september 1944 vertrekt Elias, samen met een aantal VNV-getrouwen uit Brussel, en via Nederland komt hij in Lippstadt terecht. Van de Wiele, leider van de DeVlag is door de Duitsers aangesteld als hoofd van de Vlaamse Landsleiding. Wanneer Elias weigert zijn medewerking te verlenen wordt hij rond de jaarwisseling 1944-1945 politiek uitgeschakeld.⁵⁶ Hij wordt in Hirschegg (nu Oostenrijk) geïnterneerd en dient daar de totale nederlaag van Duitsland af te wachten. Ook het VNV hield op te bestaan.

3.6. Van de Nieuwe Wandeling naar Sint-Gillis.

Op 2 mei 1945 komen de Fransen aan in Hirschegg, doch slechts op 27 mei 1945 wordt Elias aangehouden, nadat hij zich had bekend gemaakt. Na een verblijf in verschillende kampen repatrieert de Belgische Veiligheidsdienst hem naar Brussel waar hij op 20 oktober 1945 aankomt. Zijn verblijf in België wordt de gevangenis van De Nieuwe Wandeling in Gent.⁵⁷

⁵⁴ Voor meer duiding bij Elias als Leider van het VNV, zie Frans Van der Elst, "Dr. Elias als leider van het VNV," *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* III (1974), 83-105, en de reactie erop van Albert De Jonghe, "H.J.Elias als Leider van het Vlaams Nationaal Verbond, kanttekeningen bij een artikel van Frans Van der Elst," (2 delen) in *BTNG-RBHC* 06 (1975), 197-238 en 07 (1976), 329-423.

⁵⁵ Josef Grohé (°1902 -†1987), was reeds als jongeling antisemitisch en actief in de Nazi-partij, gouwleider voor Keulen in 1931. Benoemd tot Rijkscommissaris voor België en Noord-Frankrijk in juli 1944.

⁵⁶ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 776-80.

⁵⁷ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 806.

Ondertussen was op 26 maart 1945 Hendrik Jozef Elias reeds bij verstek ter dood veroordeeld door de Krijgsraad.

Hij liet echter verzet aantekenen zodat hij opnieuw voor de krijgsraad diende te verschijnen. Meester Van der Elst samen met zijn confraters Beeckman en Demeester zullen Elias verdedigen. Vooraleer over zijn eigen daden ondervraagd te worden verhoort men Elias over zijn relaties, Volk en Staat, over de DeVlag, over Van de Wiele enz. Vanaf februari 1947 ondervraagt Spanoghe Elias over zijn activiteiten tijdens de oorlog. Het proces start op 27 maart 1947. Alleen in verband met zijn burgemeesterschap van Gent worden getuigen opgeroepen. Er zijn een tiental beschuldigingen, waarvan een drietal betrekking hebben op zijn periode als burgemeester, namelijk opnemen van wapens tegen België, vervorming van wettelijke instellingen en kwaadwillig aanklagen aan de vijand.⁵⁸ Alle beschuldigingen, behalve de verklikking, worden als bewezen geacht en Hendrik Elias wordt op 17 mei 1947 opnieuw ter dood veroordeeld.

Elias en zijn advocaten tekenen beroep aan. Het Krijgshof bevestigt het doodvonnis op 16 oktober 1947, alhoewel een aantal beschuldigingen niet weerhouden zijn. Voor zijn periode als burgemeester blijft alleen de vervorming van de wettelijke instellingen over (de vorming van Groot-Gent) over.⁵⁹ Het Cassatieverzoek wordt afgewezen. Elias' advocaten dienen een genadeverzoek in bij het Ministerie van Justitie, maar het duurt nog tot 2 april 1951 vooraleer de doodstraf omgezet wordt in levenslange hechtenis. Hij moet zijn straf uitzitten in de gevangenis van Sint-Gillis. Elias wordt in 1959 ernstig ziek en naar het ziekenhuis van Ukkel overgebracht. Op donderdag 24 december 1959 wordt hij ontslagen uit het ziekenhuis na een operatie, en eindigt tegelijkertijd ook zijn gevangenisstraf.⁶⁰

3.6. Terug naar de eerste liefde.

De eerste zes maanden van zijn vrijheid mag Elias niet in België doorbrengen. Reeds van voor de oorlog had hij, als vrijgezel, een relatie met Flora Moerman, een vrouw die hij verdedigd had bij haar echtscheiding en die hem altijd trouw is gebleven. Hij huwt op 4 maart 1960 met zijn grote liefde.⁶¹ Na een korte periode in Cadzand, gaat Hendrik Elias wonen in Laken. Daar begint hij aan het schrijven van zijn grote werk "*Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*". Ernest Van den Berghe, de voormalige secretaris van het VNV, had een comité opgericht met het doel dit werk te laten schrijven, waardoor Elias een inkomen kreeg. Een groot deel van het werk had hij reeds in de gevangenis geredigeerd. Nu moest het nog verder klaar voor druk

⁵⁸ Vonnis Krijgsraad proces Belgische Staat tegen Elias Henricus-Josephus van 17.5.1947 (Algemeen Rijksarchief (ARA), depot Cuvelier, *repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 47-409, 1/1, 2)

⁵⁹ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 879.

⁶⁰ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 971.

⁶¹ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias*, 978.

gemaakt worden. In 1965 was het vierde deel klaar. Zijn volgende werk, “*25 jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*” verscheen in 1969. In 1969 krijgt Elias voor dat werk de Prijs van de Vlaamse Provincies, wat politiek heel gevoelig ligt.

Hij begint aan een volgend werk, op basis van zijn mémoires, “*Het Vlaams nationalisme in de Tweede Wereldoorlog*”, dat echter nooit verschenen is. Ondertussen had hij ook als adviseur meegewerkt aan de “*Encyclopedie van de Vlaamse beweging*”, waarvan de eerste uitgave in 1973 verscheen. Volgens Bruno De Wever kreeg hij daardoor de kans mee te werken aan het vergoelijken van de collaboratie van het Vlaams-nationalisme.

Hendrik Jozef Elias overlijdt op 2 september 1973. Zijn werk als historicus werd gewaardeerd, zijn politieke loopbaan verliep meestal in mineur. Zoals hoger vermeld leed hij regelmatig nederlagen, maar hij verbond daaraan niet de gepaste consequenties en bleef tegen beter weten in hopen op een ommekeer.

4. Gent in de eerste helft van de twintigste eeuw.

4.1. Een franskiljonse burcht?

Gent had zich op het einde van de negentiende eeuw ontwikkeld tot een sterk geïndustrialiseerde stad. Vooral de textielnijverheid, meestal katoen, stelde veel arbeiders te werk en had een groot aandeel gehad in de explosieve bevolkingsgroei van de negentiende eeuw. Die industrialisering had ook sociale gevolgen, het ontstaan van een groeiend proletariaat. De stad bestond uit maatschappelijk sterk gesegregeerde buurten.⁶² De vele beluiken, dikwijls rond of in de omgeving van de fabrieken, vormden een kankervlek in de stad.

De 'sanering' van de stad op het einde van de negentiende eeuw en de voorbereidingen op de wereldtentoonstelling van 1913 veranderen het uitzicht van de stad. Het stadsbestuur saneert veel beluiken en de arbeidersbevolking verhuist naar de industriële gordel en naar de voorsteden. De binnenstad krijgt daardoor meer allure, en ook de Middeleeuwse monumenten worden in ere hersteld. Architect van deze transformatie en restauratie van de binnenstad is de liberale burgemeester Emile Braun.⁶³

Gent is op het einde van de negentiende eeuw de bakermat van de coöperatieve verenigingen: alles begon met een coöperatieve bakkerij opgericht in 1880, maar onder impuls van Edward Anseele sr. groeit de vereniging uit tot een gigantisch netwerk met een industriële bakkerij, kruideniers, apotheken, weverij, bouwbedrijf enz. Bedoeling van Anseele was de economische macht van de bourgeoisie te breken met de spaarcenten van de proletariërs.⁶⁴ In 1913 ontstaat in Gent zelfs de Bank van de Arbeid, die, met de spaarcenten van gewone arbeiders, de industriële activiteiten van de coöperatieve zal beheren. Deze bank gaat in 1934 in falen, mede als gevolg van de economische crisis. Twee belangrijke spelers van de arbeidersbeweging in het Gentse tijdens het interbellum, Edward Anseele jr. en Désiré Cnudde spelen later ook een rol in het stadsbestuur van Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De invoering van het meervoudig algemeen stemrecht in 1894 zorgde ervoor dat de socialisten de grootste fractie vormden in de Gentse gemeenteraad. Doch de katholieken steunden een liberaal minderheidscollege. In 1909 zegden de katholieken het vertrouwen in dit liberale minderheidscollege op. Na een turbulente periode met katholieken en socialisten in het schepencollege, en een tijdelijk terugtreden van burgemeester Emile Braun, vinden de socialisten en (progressieve) liberalen elkaar midden 1911. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1911, met een klinkende overwinning voor liberalen en socialisten, vormen ze, onder de

⁶² Gita Deneckere, "Stad van Industrie en Arbeid," in *Gent, stad van alle tijden*, eds. Marc Boone en Gita Deneckere (Brussel: Mercatorfonds, 2010), 163.

⁶³ Emile Braun (°1849 - †1927), burgerlijk ingenieur, burgemeester van Gent 1895 -1909 en 1911-1921.

⁶⁴ Gita Deneckere, "Stad van Industrie en Arbeid," 180.

leiding van Emile Braun, het schepencollege vanaf 1911.⁶⁵ De socialisten en progressieve liberalen werkten al eerder samen. Een verbindingsfiguur zoals Louis Varlez, die in 1900 in samenwerking met het stadsbestuur van Gent de eerste werkloosheidskas oprichtte, was een exponent van die samenwerking.⁶⁶ De christendemocratie had het in Gent moeilijk met hun christelijke corporatistische ideologie.

In de binnenstad van Gent wordt meer Frans dan Vlaams gesproken. De sociale segregatie vergroot, daar de arbeiderswoningen zich verplaatst hebben van de binnenstad naar de buitenwijken. Er is een duidelijk taalonderscheid: de arbeider spreekt Vlaams (of Gents) en de zich iets beter voelende burger spreekt Frans. In het Gent van het Interbellum behoort ca. 14% van de bevolking tot de Franse taalgroep. Ca. 40% van de tweetaligen opteren te behoren tot de Franse taalgroep.⁶⁷ De taal is eveneens een indicatie van sociaal onderscheid. Dit houdt in dat wie sociale promotie wil maken zich ook het Frans eigen moet maken. Dit verklaart waarom Edward Anseele sr. lid was van de "*Organisation flamande pour la vulgérisation de la langue Française en Flandre*".⁶⁸ De socialisten zetten zich niet in voor de taalstrijd ondanks hun opkomen voor de Vlaamssprekende arbeiders.

De strijd voor de vernederlandsing van het hoger onderwijs in Gent zal de voornaamste uiting zijn van het flamingantisme. Jules MacLeod, professor plantkunde aan de universiteit, was de drijvende kracht achter de acties. Doch niet alleen de verfranste bourgeoisie maar ook de socialisten, zoals hoger vermeld, verzetten zich tegen deze evolutie. De weerstand tegen de vernederlandsing zorgde voor polarisatie en een radicalisering van de flaminganten. Deze groep flaminganten propageerde voor het eerst het federalisme, een groep studenten rond Julius MacLeod gaf het tijdschrift "*De Bestuurlijke Scheiding*" uit.⁶⁹

Tijdens de Eerste Wereldoorlog voerde de Duitse kanselier een actieve 'Flamenpolitiek', en in 1916 werd in Gent door Moritz von Bissing, gouverneur-generaal van het bezette België, de universiteit vernederlandsd. Dit veroorzaakte een splitsing in de Vlaamse beweging: de activistische collaboratie tegenover de passivisten, flaminganten die niet wensten samen te werken met de bezetter. Het Vlaamse volk, dat omwille van de harde bezetting en de armoede anti-Duits was, keerde zich van deze activisten af. Gent was de enige stad in Vlaanderen waar de activisten een deel van de macht in handen kregen: burgemeester Emile Braun werd vervangen door een Duitse waarnemende burgemeester en ook het schepencollege werd

⁶⁵ Bart D'hondt, *Emile Braun*, geraadpleegd 1/4/2018 <http://www.liberaalarchief.be>.

⁶⁶ Gita Deneckere, *Uit de Ivoren Toren, 200 jaar universiteit Gent* (Gent: Tijdsbeeld, 2017), 157; Louis Varlez (°1863 - †1930) was jurist en actief lid van de liberale club van economische en sociale studies.

⁶⁷ Daniël Vanacker, "De verfransing te Gent," *Wetenschappelijke Tijdingen* XLVI (1987) nr. 1, 13.

⁶⁸ Gita Deneckere, "Stad van Industrie en Arbeid," 190.

⁶⁹ Bruno De Wever, "Het Vlaams-nationalisme in de Gentse regio," 266.

volledig activistisch.⁷⁰ Na de oorlog zet een paarse ploeg onder leiding van Emile Braun het bestuur van de stad Gent verder.

De gemeenteraadsverkiezing van 1921, de eerste op basis van algemeen enkelvoudig stemrecht (ook de vrouwen mochten stemmen!), veroorzaakt een grote politieke verandering. De katholieken behalen 1 zetel meer dan de socialisten, terwijl de liberale fractie meer dan gehalveerd wordt. Emile Braun zorgt nog voor een tripartite onder een liberale burgemeester.⁷¹ Alfred Vander Stegen wordt burgemeester in 1921 en zal dat het ganse interbellum blijven.⁷² In het satirische tijdschrift *Reinaert* wordt Vander Stegen beschreven als een razende franskiljon, een “*katoenbaron die er ideeën op nahoudt uit het tijdperk van de brontosaurus*”.⁷³ Ook de tripartite zal, behalve de periode 1934-1938 zonder de socialisten na het schandaal van de Bank van de Arbeid, het ganse interbellum standhouden. De liberalen vormden de brug tussen katholieken en socialisten, om ondanks de grote ideologische tegenstellingen, toch een continuïteit in het stadsbestuur te verwezenlijken. Ondanks het feit dat de liberalen de kleinste fractie vormden bleef Vander Stegen burgemeester.⁷⁴ Dit geeft de stad uiteindelijk een liberaal en franskiljons imago, mede ook door het feit dat het culturele leven beheerst wordt door de Franstaligen.⁷⁵

Het Vlaams-nationalisme in Gent betekende in de eerste jaren na de oorlog niet veel. De Frontpartij behaalde bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 slechts 3,4% van de stemmen en geen enkele zetel.⁷⁶ Er heerste ook verdeeldheid in de Vlaams-nationalistische kringen, enerzijds tussen vrijzinnigen en katholieken, anderzijds tussen reformisten en revolutionairen. In Gent werd de strijd voor de vernederlandsing van de universiteit verder gevoerd. Wanneer de Kamer van Volksvertegenwoordigers in 1922 een wetsvoorstel goedkeurt dat de geleidelijke invoering van het Nederlands voorziet, betoogt “*le tout Gand*” tegen de dreigende vernederlandsing.⁷⁷ De burgemeester en Gentse schepenen en gemeenteraadsleden voeren de stoet aan wat duidelijk de opinie van het gemeentebestuur illustreert.. Het compromis dat in 1923 uit de bus kwam met een Nederlandstalige en Franstalige afdeling kon niemand bekoren.

⁷⁰ Bruno De Wever, “Het Vlaams-nationalisme in de Gentse regio,” 268.

⁷¹ Een tripartite is eigenlijk niet nodig: zowel de socialisten als de katholieken zouden een meerderheid kunnen vormen met de liberalen, en samen natuurlijk ook.

⁷² Alfred Vander Stegen (° 1869 - †1959), burgerlijk ingenieur, was een progressief liberaal, strevend naar meer sociale rechtvaardigheid. In 1907 werd hij gemeenteraadslid in Gent, en in 1918 kwam hij in het schepencollege. Nico Wouters en Bruno De Wever spreken over Alfons Vander Stegen. Hij was Franstalig en lid van de liberale associatie en de Cercle Commercial et Industriel.

⁷³ Dirk Martin, “Gemeentepolitiek en –politici tijdens het interbellum in de grootste twee Vlaamse Steden: poging tot situering,” *Gemeentekrediet Van België*, 44 (1990) nr. 4, 66-7.

⁷⁴ Bart D’hondt, Alfred Vander Stegen, geraadpleegd 1/4/2018 <http://www.liberaalarchief.be>

⁷⁵ Meer informatie over de liberale Zuil in Gent, zie Myriam Mertens, “Een liberale Zuil in Gent? Aspecten van het Gentse (georganiseerde) liberalisme tijdens het interbellum,” *Verhandelingen Der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXXII (2008).

⁷⁶ Bruno De Wever, “Het Vlaams-nationalisme in de Gentse regio,” 271.

⁷⁷ Gita Deneckere, *Uit de Ivoren Toren*, 179.

Het stadsbestuur bleef weg van de officiële opening. In 1930 werd de universiteit uiteindelijk vernederlandst.

Boegbeeld van het Gentse Vlaams-nationalisme werd Elias, maar zijn VNVP behaalde in de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 onvoldoende stemmen om een zetel te bemachtigen. De communisten zetelden wel in de gemeenteraad.⁷⁸ De tripartite coalitie werd verder gezet onder leiding van de liberale burgemeester Vander Stegen. De partij van Hendrik Elias stapte in 1933 over naar het VNV. In 1938 neemt het VNV in Gent deel aan de gemeenteraadsverkiezingen als afzonderlijke partij en behaalt 4,85 % van de stemmen, voldoende voor 1 verkozene. Amaat Bockaert zal voor het VNV in de gemeenteraad zetelen vanaf 1939. Ook de communisten en Rex behalen 1 zetel. Dit is echter onvoldoende om politiek een rol van betekenis te spelen in Gent. De tripartite coalitie wordt verder gezet met Vander Stegen als burgemeester.

Het schepencollege in 1939 is samengesteld uit (in volgorde) Desiré Cnudde (Soc.), Hector Goossens (Kath.), Bertha Boonants (Kath.), Jules Storme (Kath.), Edouard Anseele jr. (Soc.), Marinus Derycke (Soc.), en Henri Story (Lib.).⁷⁹

4.2.Hoe Gent 'zijn plan trekt' bij het begin van de oorlog.⁸⁰

Op 10 mei 1940 's morgens vroeg valt het Duitse leger België binnen. Het voltallige schepencollege komt onmiddellijk samen en probeert de bevolking via aanplakbrieven tot kalmte te manen. De bescherming tegen luchtaanvallen wordt in gereedheid gebracht. Zij beslissen dan nog om te beginnen bouwen aan een bomvrijen (sic) kelder op de Poeljemarkt waarvan de plannen eerder waren opgemaakt.⁸¹ Schepen Derycke moet het leger vervoegen. Veel vluchtelingen doorkruisen de stad reeds vanaf de tweede dag van de aanval. In opdracht van de militaire overheid arresteert de politie een aantal verdachten: een aantal buitenlanders maar ook communisten en Vlaamsgezinden. Hendrik Elias en Amaat Bockaert worden opgepakt, ondervraagd maar niet aangehouden. Reeds vanaf 11 mei 1940 bombardeert de Luftwaffe strategische doelwitten in de stad en omgeving, vooral spoorwegknooppunten. Eerst komt het bevel dat alle weerbare mannen tussen 16 en 35 jaar zich naar Frankrijk moeten begeven om voor het leger gerekruteerd te worden. Op 16 mei 1940 kwam ook het bevel dat de weerbare mannen jonger dan 45 jaar die slechts tijdelijk uitstel hadden gekregen zich ook dienden te melden. Schepenen Goossens, Story en Anseele waren in dat geval en verlieten de stad.

⁷⁸ Luc François, "Liberaal en socialist zijn slechts voornamen..." Het politieke leven op het Stadhuis," in *Interbellum in Gent*, ed. André Capiteyn (Gent: Stadsbestuur Gent, 1995), 52.

⁷⁹ College van burgemeester en schepenen (SAG, MA, III 139 oorlog 1940-1944, 3 College bezetting).

⁸⁰ Tenzij anders vermeld: Peter Taghon, *Gent, mei 1940* (Gent: Historica, 1986).

⁸¹ Zitting college van 10.5.1940 (SAG, MA, III 40-45 Verslagen college 1939-1945, III 39-40).

Op zaterdag 18 mei 1940 waren de Duitse troepen reeds vrij dicht genaderd, en maakten zij zich op om Gent aan te vallen. Vander Stegen, die ook volksvertegenwoordiger was, verliet de stad om de regering te volgen.. De overgebleven leden van het schepencollege, Boonants en Storme, besluiten samen met de stadsecretaris, Norro, op het stadhuis permanentie te houden. Vanaf 19 mei bracht het Belgisch leger Gent in staat van verdediging: de genie ondermijnt een aantal bruggen en het leger bouwt huizen, vooral in de buurt van Waterloo, om tot echte vestingen. Dit zorgde voor onrust bij de Gentse bevolking en vele inwoners verlieten de stad.

Op zondag 19 mei ontvangt het schepencollege de ministers Pierlot, Denis en Spaak. In het verslag van Norro (in het Frans!) wordt Mevrouw Boonants nog "*Bourgemestre ff*" genoemd.⁸² De grote zorg van de schepenen is zo veel mogelijk Gent te vrijwaren van vernietiging door bombardementen, maar men vangt bot: Gent wordt geen "*open stad*" en zal verdedigd worden omdat het deel uitmaakt van de verdedigingslinie Kanaal van Terneuzen-Gent-Schelde. Nochtans beveelt het leger de evacuatie van Gent niet (in tegenstelling tot Zwijnaarde dat wel geëvacueerd wordt). Het schepencollege heeft een affiche voorbereid om de bevolking, in geval van bezetting, tot kalmte aan te manen en deze tekst wordt door minister Spaak goedgekeurd.

Het gerucht dat Gent een "*open stad*" verklaard was deed nu meer en meer de ronde, bij zoverre bijvoorbeeld dat de politie de genie verhinderde de bruggen verder te ondermijnen. Ook de militairen stellen zich vragen over de houding van het stadsbestuur dat er steeds meer op aandringt dat de stad zou gespaard worden. De legerleiding gaf een lijst van de ondermijnende bruggen, en het stadsbestuur liet een bericht aanplakken om de omgeving van de bruggen te evacueren.

Op 22 mei komt Cnudde terug opdagen op het stadhuis. Na overleg met de Gouverneur Vanden Boogaerde beslist men dat Jules Storme zou zetelen als waarnemend burgemeester, maar Storme, Boonants en Cnudde zouden de beslissingen gezamenlijk nemen.⁸³ Zij houden, samen met Norro permanentie op het stadhuis. De legerleiding beslist terug te trekken tot op de Leie in plaats van De Schelde waardoor er heel veel troepenbewegingen zijn. De posities in Gent worden door achteruittrekkende troepen ingenomen, terwijl de originele verdedigers zich terugplooiën.

Op 23 mei 1940 blazen de genietroepen een aantal bruggen op met vrij grote schade aan privéwoningen tot gevolg. De soldaten nemen ook huizen in om tot verdedigingsposten om te bouwen. De burgerbevolking keert zich tegen de Belgische militairen die de oorzaak zijn van

⁸² Entretien du 19 mai à 16.50 heures avec Messieurs PIERLOT, Premier Ministre, SPAAK, Ministre des affaires Etrangères, DENIS, Ministre de la Défense Nationale, (ARA, SOMA, Norro, 66/1).

⁸³ Norro, *Onderbreking der regelmatige zittingen van het college van Burgemeester en Schepenen van 18 mei tot 12 juni 1940* (SAG, MA, III 139 oorlog 1940-1944, 3 College bezetting). In zijn boekje "Oorlogsherinneringen of het schandaal der Gentsche "Zuiveraars"" beweert Desiré Cnudde dat gouverneur Vanden Boogaerde oorspronkelijk hem gevraagd heeft waarnemend burgemeester te worden (hij was namelijk eerste schepen).

hun leed, en vreest de vernietiging van Gent met vele burgerslachtoffers indien weerstand geboden wordt. Er zouden ook VNV-agitatoren aan het werk zijn geweest, maar dat kan de houding van de bevolking niet volledig verklaren.

De Duitsers sturen een onderhandelaar die een ultimatum brengt aan de verdedigers van de stad. Daar echter geen enkele officier een beslissing durft nemen, wordt die onderhandelaar zelfs tot in het hoofdkwartier van het Belgisch leger in Sint-Andries gebracht. Daar wordt afgesproken dat het Belgisch leger de stad tegen 24 mei om 8.00 uur zou evacueren (wat eigenlijk reeds voorzien was!) teneinde de stad te vrijwaren. Ondertussen waren de Duitse voorposten opgerukt tot aan de Keizerpoort. De brug was vernield, maar via de sluisdeuren kon de overkant van de Schelde bereikt worden. De Belgische troepen aldaar, in verwarring door de eerdere komst van een Duitse onderhandelaar en door de Gentse politie die het gerucht van "*open stad*" terug verspreidde en de hoger vermelde affiche wilde verspreiden, bieden geen weerstand. Het bericht van de legerleiding dat de stad tot het uiterste moet verdedigd worden komt te laat.

De Gentse bevolking komt de straat op nadat het gerucht dat de Duitsers in de stad waren zich verspreidde, en hinderen zo de verdediging van de Belgen. In de omgeving van de Keizerpoort geven Belgische militairen zich zonder verweer massaal over aan de Duitsers. De schepenen, samen met de stadssecretaris verblijven nog steeds op het stadhuis. Zelfs tot 23 mei 's middags hebben deze schepenen gepoogd van de legerleiding toezegging te krijgen dat de stad zou gespaard worden. Wanneer kort nadien een Duitse officier doordringt tot aan het stadhuis, ontvangen de daar aanwezige schepenen de eerste bevelen van de bezetter. Zij voeren wel onderhandelingen met Duitse en Belgische officieren, waardoor het stadscentrum zeker gespaard wordt. Het optreden van het Gentse schepencollege en het politieoptreden, waarbij Belgische militairen aangemaand werden de wapens neer te leggen, was omstreden, maar het heeft er ten dele voor gezorgd dat de stad niet van de kaart is geveegd.

Vanaf 24 mei kon de schade opgemeten worden. Een groot aantal bruggen was vernield, de huizen in de omgeving zwaar beschadigd en ook Duitse bombardementen in het begin van de vijandelijkheden hadden vernielingen aangericht. Er waren een zestigtal burgerslachtoffers te betreuren. Vanaf 25 mei 1940 werd begonnen met aanleggen van noodbruggen, en herstellen van de voorziening van water, gas en elektriciteit. Eveneens creëerde het stadsbestuur een oplossing voor de uitbetaling van de werkloosheidsvergoedingen die niet langer door de staat konden betaald worden. Vanaf 26 mei kwamen de eerste verordeningen van de Stadskommandant Schiffer, die mede ondertekend door Boonants, Cnudde en Storme, via de kranten bekendgemaakt werden.

Begin juni komen de socialistische schepenen Anseele en Derycke terug, zodat het schepencollege van Gent terug met 5 leden kan vergaderen. Ook Story is terug in Gent maar verschijnt niet meer op de schepencolleges, zijn naam wordt ook niet meer vermeld als “*verontschuldigd*”.⁸⁴ Jules Storme neemt verder de functie van waarnemend burgemeester waar. Het college telt nu geen liberalen. Op de eerste gemeenteraadszittingen van 14 juni en 18 juli 1940 dringt de liberale fractie erop aan de afwezige burgemeester en schepenen (beiden liberaal) te vervangen, maar dat gebeurt niet. In augustus keert ook schepenen Goossens terug van het leger, en herneemt het schepencollege onder moeilijke omstandigheden zijn taak.

De taakverdeling der schepenen ziet er vanaf 20 augustus 1940 als volgt uit (in grote lijnen, vooral van belang om de wijzigingen onder Hendrik Elias te kunnen plaatsen).⁸⁵

-Jules Storme, waarnemend burgemeester is verantwoordelijk voor politie en verkeer, personeel en algemene zaken meestal in verband met de bezetting zoals opeisingen, autoverkeer, werkverschaffing enz. Hij is ook verantwoordelijk voor het slachthuis en de veemarkten. Hij is doctor in de Germaanse filologie en de rechten en hoogleraar aan de rechtsfaculteit van de universiteit Gent.

-Desiré Cnudde is verantwoordelijk voor onderwijs, beroepsonderwijs, voor boekerijen, schouwburgen en voor de administratieve kant van elektriciteit-,gas- en watervoorziening. Hij is oorspronkelijk wever die werkzaam is als secretaris van de socialistische vakbonden van Gent-Eeklo.

-Hector Goossens is verantwoordelijk voor de financiën, pensioenen, de haven en verhuring van stadseigendommen. Hij is doctor in de rechten en zelfstandig advocaat.

-Berthe Boonants is verantwoordelijk voor o.a. openbare gezondheid, handel, nijverheid, arbeid, vreemdelingenverkeer, feesten... maar ook rantsoenering. Zij is regentes beroepsonderwijs en werkzaam in de katholieke vrouwenbeweging.

-Edward Anseele Jr. is verantwoordelijk voor openbare werken, urbanisatie, stadgebouwen, plantsoenen, musea, Kunstonderwijs en de technische kant van Elektriciteit-, gas-, en watervoorzieningsdiensten. Hij is burgerlijk bouwkundig ingenieur van opleiding.

-Marinus Derycke is verantwoordelijke voor de burgerlijke stand en de bevolkingsdienst, brandweer, stedelijk vervoer en Sociale Werken. Marinus Derycke was redacteur van de socialistische krant Vooruit.

⁸⁴ Henry Story is Franstalige liberaal, voorzitter van de liberale associatie en actief als beheerder in diverse bedrijven (financieel en textiel). Hij wordt genoemd als de opvolger van Vander Stegen. Hij creëert wel openingen voor een meer Vlaamse koers. Waarom hij niet meer verschijnt op het stadhuis is onduidelijk.

⁸⁵ Dienstnota nr. 193 (SAG, MA, III 139 oorlog 1940-1944, 3 College bezetting).

Belangrijke verantwoordelijkheden zijn in de oorlogsomstandigheden de openbare werken, daar veel bruggen en wegen zwaar beschadigd zijn. Reeds op 18 juli stelt Edward Anseele aan de gemeenteraad voor om een dertiental bruggen te herstellen of te vernieuwen. Een andere zorg is de voedselvoorziening van de bevolking. Boonants is wel bevoegd voor rantsoenering, doch specifiek bevoorrading wordt niet vermeld. Met deze bestuurders gaat de stad Gent de eerste oorlogsmaanden in. Het verder verloop komt aan bod vanaf hoofdstuk 6, de aanstelling van Hendrik Elias tot burgemeester-commissaris.

5. Belgische Wetgeving en Duitse verordeningen in verband met lokaal bestuur.

5.1 Gemeentewet

Het is de bedoeling een kort overzicht te verstrekken van de wetgeving die een rol gespeeld heeft bij het bestuur van Elias als burgemeester van Gent en met zijn veroordeling door de Krijgsraad en het Krijgshof.

De gemeentewet in België dateert van 1836 en onderging sinds dan geen fundamentele wijzigingen. Die wet kent een grote autonomie toe aan het lokale bestuursapparaat. Er is de gemeenteraad die verantwoordelijk is voor alle zaken van gemeentelijk belang. De gemeenteraadsleden zijn verkozen door de kiezers van de gemeente. De burgemeester is, in tegenstelling tot in veel andere landen, geen ambtenaar en vertegenwoordiger van de hogere overheid, maar wordt door de koning benoemd binnen de leden van de raad (artikel 2 van de gemeentewet). De politieke meerderheid van de gemeenteraad stelt meestal iemand voor aan de hogere instanties. De burgemeester zit het college van burgemeester en schepenen, en ook de gemeenteraad voor. De schepenen worden verkozen door de gemeenteraad in een bepaalde volgorde. Artikel 107 van de gemeentewet stelt dat, bij afwezigheid of beletsel van de burgemeester en tot de gouverneur er eventueel anders over beslist, zijn functie tijdelijk in handen komt van de schepenen in volgorde van hun benoeming.⁸⁶ Beslissingen worden met een meerderheid van stemmen in de gemeenteraad genomen. Het college van burgemeester en schepenen is de uitvoerende macht: zij voeren de beslissingen van de gemeenteraad uit en leggen voorstellen ter goedkeuring voor aan de gemeenteraad. In Gent kwam de gemeenteraad een keer per maand samen, het schepencollege vergaderde elke week. In principe beschouwt de wetgever het college van burgemeester en schepenen als een collectiviteit doch meestal was er een bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende schepenen afgesproken (zie hoger de verdeling in Gent op 20 augustus 1940).

De functie van de burgemeester is dual: in theorie moest hij zowel het lokale als het centrale belang verdedigen. Gezien hij echter 'gekozen' wordt door de lokale kiezers is het duidelijk dat het lokale belang meestal primeert. De burgemeester is ook het hoofd van de administratieve politie en verantwoordelijk voor de ordehandhaving en het preventief behoud van de orde. Politieverordeningen zijn onderworpen aan de goedkeuring van de gemeenteraad, behalve in acute gevallen. Wanneer de politie optreedt als gerechtelijke politie (bij een misdrijf of misdaad) werkt zij onder de bevoegdheid van de Procureur des Konings.

⁸⁶ Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique (N° XVII.)(136.) Tome XIII (Brussel: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1836), 330-332.

In sommige uitzonderlijke omstandigheden, d.w.z. dat er geen geschikte kandidaat of vrijwilliger was binnen de gemeenteraad, kon een burgemeester aangesteld worden buiten de gemeenteraad. In dat geval diende de bestendige deputatie van de provincie unaniem een gunstig advies te geven. Wanneer de burgemeester afwezig of verhinderd was werd zijn functie tijdelijk overgenomen door de eerste schepen, tot er eventueel een nieuwe burgemeester benoemd was.

België telde een groot aantal gemeenten, soms met minder dan 100 inwoners. Een eigen administratie opzetten met verkiezingen en bestuur voor een groot aantal kleine gemeenten is duur en inefficiënt. Maar ook de grote steden, waarvan de randgemeenten meer en meer verstedelijkt waren naar het einde van de negentiende en begin twintigste eeuw, hadden meer nood aan coördinatie van het beleid met die randgemeenten. In de jaren 1930 zijn stemmen opgegaan om ingrijpende veranderingen door te voeren. Om hogervermelde redenen kwamen fusies van gemeenten en vorming van grote agglomeraties aan de orde; tevens diende de verantwoordelijkheid van de burgemeester groter en minder afhankelijk van politieke coalities te worden, de idee van burgemeester-ambtenaar groeide.⁸⁷ Deze aanpassingen konden echter niet doorgevoerd worden omdat er geen draagvlak was bij de politici.

5.2 Belgische wetten in verband met de oorlogsdreiging.

In 1935 stemde het parlement de zogenaamde wet Bovesse. Daarin werd het gedrag van ambtenaren in oorlogstijd wettelijk omschreven, alhoewel zeer summier. Artikel 1 stelde dat de Belgische gezagdrager “... *al zijne krachten [moet] besteden aan de uitvoering der bevelen die hem gegeven worden door zijn chefs of door de chefs tot wier beschikking zijne meerderen hem stellen*”.⁸⁸ Artikel 4 stelde dat alle gezagsdragers tijdens een oorlog en bezetting op post moesten blijven, tenzij zij een andersluidend bevel kregen. Een andersluidend bevel kon zijn oproeping of rekrutering voor het leger, of het volgen van de regering als parlementslid.⁸⁹ In Gent is burgemeester Vander Stegen de regering gevolgd, schepen Goossens opgeroepen voor het leger en de schepenen Derycke en Anseele opgeroepen voor rekrutering door het leger. Deze wet speelt een belangrijke rol bij het vervangen van een groot aantal burgemeesters.

Elke Belgische ambtenaar, functionaris, gezagdrager kreeg een persoonlijk “*Burgerlijk Mobilisatieboekje*” waarin de richtlijnen te volgen in geval van oorlog of bezetting vervat waren. De paragraaf betreffende het gedrag tegenover de vijand was belangrijk: “*zij die bevel hebben gekregen ondanks de bezetting op hun post te blijven, bepalen hun houding overeenkomstig*

⁸⁷ Willem C. Meyers, “Burgemeesters, schepenen en gemeentelijke administraties,” in *België in de Tweede Wereldoorlog, Deel 9. Het Minste Kwaad*, ed. Etienne Verhoeyen (Antwerpen: Pelckmans, 1990), 84.

⁸⁸ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België* (Tielt: Lannoo, 2004), 41.

⁸⁹ Willem C. Meyers, “Burgemeesters,” 84

*artikelen 42 tot 56 van het reglement behorende bij het verdrag van 's Gravenhage, van 1907. Indien de bezetter zulks vereischt, mogen zij, bij geschrifte, uitdrukkelijk de verbintenis aangaan hun ambt nauwgezet en trouw te blijven uitoefenen en niets te doen en alles te laten dat schadelijk zou kunnen zijn voor het vijandelijk bestuur in het bezet gedeelte van het Belgisch grondgebied".*⁹⁰ Het BM bevatte de volledige tekst van het verdrag van 's Gravenhage van 1907.

De hogervermelde artikelen 42 tot 56 van dat verdrag omschreven de rechten en plichten van een vijandelijke bezetter. De bezetter was verantwoordelijk voor de handhaving van de orde in het bezette gebied en voor de continuïteit van het bestuur en "*zulks, behoudens bepaalde verhindering, met de eerbiediging van de in het land geldende wetten*".⁹¹ De interpretatie van de uitdrukking 'behoudens bepaalde verhindering' laat de bezetter toe ordonnanties uitvaardigen die de bestaand wetgeving negeren.

Op 10 mei 1940 stemt het parlement nog een wet in verband met de overdracht van bevoegdheden wanneer de communicatie met de hogere overheid verbroken is. Artikel 5 van die wet stelt: "*Wanneer, ten gevolge van militaire operaties, een magistraat of ambtenaar... beroofd is van alle verkeer met de hogere overheid waarva (sic) hij/het afhangt, of wanneer deze overheid niet meer functionneert, oefent hij/het, binnen zijn beroepswerkzaamheden en in de dringende gevallen, de heele bevoegdheid van bewuste overheid uit*".⁹² Deze wet zal de basis vormen voor het bestuur van de secretarissen-generaal tijdens de bezetting. Eerste minister Pierlot had bij het vertrek van de regering uit Brussel op 16 mei nog schriftelijke instructies betreffende de interpretatie meegegeven, o.a. dat zij niet mochten meewerken aan wijzigingen in de Belgische administratieve organisatie.⁹³

De Krijgsraden of de Krijgshoven beoordelen de vorming van grote agglomeraties volgens artikel 118bis SWB van het strafwetboek. De auditeur-generaal beschouwt het vormen van een grote agglomeratie als het vervormen van de wettelijke instellingen. Het valt zeker niet binnen de toegelaten beweegruimte van de conventie van Den Haag (zie hoger) en het geldt als het in de hand werken van 's vijands politiek of plannen.⁹⁴ De auditeur-generaal beslist dat voor 29 januari 1943 eveneens kwaad opzet is vereist bij het dienen van plannen van de vijand om tot vervolging over te gaan.⁹⁵ Dit is het gevolg van een besluitwet van 17 december 1942

⁹⁰ Willem C. Meyers, "Burgemeesters," 84-86.

⁹¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 40.

⁹² S, N° 217 – 10 mei 1940 Wet (SAG, MA, III 139 *Oorlog 1940-1944*, 2 Bestuur).

⁹³ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 52.

⁹⁴ Lawrence Van Haecke, "Repressie en epuratie. De bescherming van de uitwendige veiligheid van de Staat als politiek-juridisch probleem tijdens de Belgische regimecrisis (1932 – 1948)" (PhD diss., Universiteit Gent, 2014), 272

⁹⁵ Lawrence Van Haecke, "Repressie en epuratie.", 272.

uitgevaardigd door de regering in Londen: de rechter hoeft niet meer te bewijzen dat het delict met “*kwaad opzet*” is gepleegd, aantonen dat het “*wetens*” was is voldoende.⁹⁶

5.3 Duitse verordeningen.

Een eerste belangrijke verordening uitgevaardigd door de Duitse overheid komt er op 18 juli 1940. Eerder reeds had Jean Vossen, secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, commissies ingesteld belast met het onderzoek naar burgemeesters die hun post hadden verlaten. De mogelijke straffen waren ontslag, ontzetting uit het ambt of tijdelijke schorsing. Ook lagere personeelsleden, bijvoorbeeld stads- of provincieambtenaren of onderwijzend personeel van de lagere scholen, die tussen 10 mei en 31 mei 1940 ongeoorloofd hun job verlaten hadden kunnen door een provinciale commissie worden bestraft.⁹⁷ De Duitse overheid vertrouwde blijkbaar onvoldoende dit Belgisch onderzoek en vaardigt daarom deze verordening uit.

Deze verordening gaat evenwel verder. Zij wil verhinderen dat personen die een openbare bedrijvigheid uitoefenen en gevlucht zijn, bij het heropnemen van hun taak de rust in het land zouden kunnen verstoren. Er is een uitdrukkelijke toelating nodig van de militaire bevelhebber om opnieuw de openbare bedrijvigheid uit te oefenen die men voor de vlucht uitoefende. Een openbare betrekking oefent uit: “*wie in openbare of officieele plaatsen, of wie in politieke (sic) of industriële organisaties op leidende wijze werkzaam is, of wie in de pers of in de radio op de openbare meningsvorming invloed uitoefent*”.⁹⁸ Personen die om militaire redenen het land hadden verlaten zijn niet te beschouwen als vluchtelingen (en postverlaters). Voor Gent zijn bijvoorbeeld Anseele, Derycke en Goossens in dat geval. Doch er staat een klein zinnetje in paragraaf 3 van deze verordening dat wel zware consequenties kan hebben: “*Bovendien behoudt hij [de militaire bevelhebber] zich voor, ook aan de personen die in de door de verordening niet bepaalde gevallen betrokken zijn, de uitoefening van een openbaar ambt te verbieden*”.⁹⁹

Op 19 december 1940 publiceerde de MV een verordening waarbij de dan nog niet-teruggekeerde ambtenaren en gezagsdragers een ambtsverbod kregen.¹⁰⁰ Jean Vossen had reed op 13 november 1940 een besluit getroffen dat gezagsdragers die niet voor 1 oktober 1940

⁹⁶ Luc Huyse en Steven Dhondt, *Onverwerkt verleden; Collaboratie en repressie in België, 1942 – 1952* (Leuven: Kritak, 1991), 60

⁹⁷ Arrêté relatif a l' exercice de l' action disciplinaire a l' égard des agents provinciaux et communaux qui ont abandonné leur poste, (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/2)

⁹⁸ Verordening van 18 juli 1940 (ARA, SOMA, *Archief van den Boogaerde, gouverneur van Oost-Vlaanderen 1940-1945*, AA MIC 60).

⁹⁹ Verordening van 18 juli 1940.

¹⁰⁰ Nico Wouters, *De Führerstaat, overheid en collaboratie in België (1940-1944)* (Tielt: Lannoo, 2006), 26. Over de juiste datum kan nog twijfel ontstaan: bij de officiële Nederlandse vertaling wordt 14 december 1940 vermeld.

terug waren automatisch uit hun functie ontheven waren. Bedoeling van Jean Vossen was zo snel mogelijk tot benoemingen te kunnen overgaan.¹⁰¹

Een volgende belangrijke verordening met grote impact op het ambtenarenapparaat in België is de op 7 maart 1941 door de Duitse bezetter uitgevaardigde zogenaamde ouderdomsverordening. Alle dragers van openbare functies in België dienden hun ambt neer te leggen op het einde van de maand dat zij de leeftijd van 60 jaar bereikten. Zij die reeds ouder waren dienden hun functie neer te leggen op 31 maart 1941. Individuele uitzonderingen waren wel mogelijk en afhankelijk van goedkeuring door het Duitse bestuur.¹⁰² Bedoeling van de Duitsers was het bestuur te verjongen en daardoor krachtadiger en efficiënter te maken. Het gevolg was wel dat honderden posities, waaronder heel wat burgemeesters opnieuw moesten ingevuld worden. In hoeverre dit binnen de Belgische wettelijkheid al dan niet mogelijk was is in deze minder belangrijk.

Een andere reeks verordeningen die impact hadden op het bestuur van de steden of gemeenten waren de Jodenverordeningen. Een eerste verordening dateert van 28 oktober 1940. De "*begripsbepaling van jood*" komt aan bod in het eerste hoofdstuk. Het tweede hoofdstuk handelt over de verplichting van de gemeenten een personenregister van joden aan te leggen, dat voor iedereen ter inzage moet liggen. Een derde hoofdstuk handelt over het aangeven van ondernemingen of bedrijven waarbij joden in het bestuur of het kapitaal participeren. In het vierde hoofdstuk verplicht men Joodse Horecabedrijven een drietalig opschrift "*Jüdisches Unternehmen – Joodsche onderneming – entreprise juive*" aan te brengen. Rechtshandelingen van in hoofdstuk drie bedoelde bedrijven zijn onderworpen aan de goedkeuring van de militaire bevelhebber.¹⁰³

Op dezelfde dag verschijnt een tweede verordening tegen de Joden die het bekleden van betrekkingen bij openbare besturen verbiedt. Tevens mogen zij ook geen advocaat, geen lid van het onderwijzend personeel of redacteur bij pers- en radio-omroep zijn. Voor 31 december 1940 moeten zij worden ontslagen. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken moet de uitvoeringsbepalingen uitvaardigen.¹⁰⁴

Een derde verordening komt er op 31 mei 1941 als aanvulling op de eerste verordening van 18 oktober 1940. Het verduidelijkt de rechtshandelingen van Joodse bedrijven, o.a. het aanstellen van een beheerder-commissaris door de militaire overheid. Joden mogen in geen beheerraden meer zetelen. De joden worden verplicht hun onroerende goederen aan te geven en hun effecten te deponeren in deviezenbanken, zij mogen ze niet meer verhandelen.

¹⁰¹ Nico Wouters, *De Führerstaat*, 26.

¹⁰² Verordening van 7 Maart 1941 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 420).

¹⁰³ Verordening van 28 Oktober 1940 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

¹⁰⁴ Verordening van 28 Oktober 1940.

Bovendien mogen Joden geen radiotoestel meer bezitten. Verschillende van de bepalingen treden in werking met terugwerkende kracht van 5 november 1940 (d.i. de datum van het verschijnen van de verordening van 28 oktober 1940).¹⁰⁵

Op 29 augustus 1941 vaardigt de militaire overheid een uitgaansverbod tussen 20 en 7 uur uit voor Joden, en mogen Joden zich nog alleen vestigen in Brussel, Antwerpen, Luik en Charleroi.¹⁰⁶ Vanaf dan volgen de verordeningen elkaar snel op: in verband met het onderwijs, reizen naar het buitenland, in verband met arbeidsvoorwaarden die veel slechter waren dan de andere arbeiders, verplichte tewerkstelling, separate woongelegenheden, verbod op uitoefenen van een geneeskundig beroep, enz. Een volgende stap in de zomer van 1942 was het verbeurd verklaren van het vermogen van Joden ten gunste van de Duitse staat. Een zeer in het oog springende maatregel was het verplichtend dragen van een Jodenster voor alle joden ouder dan 6 jaar vanaf de zomer van 1942.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Verordnungsblatt 10 juni 1941 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

¹⁰⁶ Verordnungsblatt 5 september 1941 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

¹⁰⁷ Frank Seberechts, "De Duitse instanties en de anti-Joodse politiek," in *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolgning tijdens de Tweede Wereldoorlog*, ed. Rudi Van Doorslaer (Antwerpen: Manteau, 2007), 277-283.

6. Burgemeester van Gent met of tegen zijn zin?

Op 18 mei 1940 had burgemeester Vander Stegen de stad Gent verlaten, om als parlementair de regering te volgen naar Frankrijk. Op 28 juni is hij nog niet terug in België. Dan reeds stuurt Von Craushaar, de Militärverwaltungsvicechef, een brief aan Vossen meldende dat hij geen nieuwe burgemeester in Gent mag benoemen zonder voorafgaandelijk overleg.¹⁰⁸ Op dat ogenblik is de verordening van 18 juli nog niet verschenen! Na zijn terugkeer heeft Vander Stegen op 22 augustus zelf 'vrijwillig' zijn ontslag aangeboden, om niet door de Duitsers ontzet te worden.¹⁰⁹ Zie het geval van burgemeester Nichels van Aalst, die ook 'vrijwillig' ontslag nam na ingrijpen van de Duitse overheid en bedreigingen.¹¹⁰ Jules Storme, die reeds sinds 18 mei waarnemend burgemeester was zette zijn taak verder.

Amaat Bockaert, gemeenteraadslid voor het VNV, had op 19 augustus 1940 een brief aan de Heer dd. Burgemeester gericht met een aantal eisen.¹¹¹ Hij wilde dat gemeenteraadsliden die gevlucht geweest zijn niet meer uitgenodigd werden voor verdere gemeenteraden. Verder wilde hij de afstelling van Vander Stegen en van Story omwille van postverlating en een streng onderzoek naar schepen Cnudde, die ook een aantal dagen afwezig was geweest. Hij wilde ook een gemeentelijke onderzoekscommissie naar de betrokkenheid van de Gentse politie bij "de aanduiding, aanhouding en wegvoering van Gentsche politieke gevangenen".¹¹² Toeval of niet, maar op dezelfde dag beslist het schepencollege op voorstel van Cnudde "den Koninklijken Franschen Schouwburg" op 26 augustus ter beschikking te stellen van het VNV voor huldiging van de weggevoerden.¹¹³

Vossen talmt met de benoeming van een nieuwe burgemeester in Gent. Hij verklaart in zijn getuigenis dat hij beter onmiddellijk na 22 augustus Storme had benoemd, omdat dan het "complot" dat geleid heeft tot de benoeming van Hendrik Elias nog niet rijp was.¹¹⁴ De Duitse overheid dringt er begin september 1940 op aan dat een burgemeester in Gent zou benoemd worden. Op 19 september 1940 stelt gouverneur a.i. Devos de benoeming van Storme voor aan Vossen.¹¹⁵ Er zijn niet direct conflicten tussen Storme en de Duitse overheid bekend, integendeel hij stelt zich relatief meegaand op. Vossen vermoedt nochtans dat Storme op dat

¹⁰⁸ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945, (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias); Von Craushaar (*1891 - †1970) was SS-brigadeführer en assistent/plaatsvervanger van Eggert Reeder bij de Militärverwaltung van België en Noord-Frankrijk.

¹⁰⁹ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945.

¹¹⁰ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 120-121.

¹¹¹ Am. Bockaert aan Burgemeester der stad Gent, 19.8.40 (SAG, MA, *IV Personeelszaken / 420*).

¹¹² Am. Bockaert 19.8.40

¹¹³ Zitting college van 19.8.1940 (SAG, MA, *III 40-45 Verslagen College 1939-1945*, III 39-40).

¹¹⁴ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945.

¹¹⁵ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945; Jozef Devos werd na het ambtsverbod van Maurice Van den Boogaerde in augustus 1940 aangesteld als gouverneur van Oost-Vlaanderen. Hij was van katholieke signatuur.

ogenblik reeds het gevoel heeft dat er achter zijn rug machinaties bezig zijn om een VNV-er aan het roer te krijgen, echter zonder formeel bewijs.¹¹⁶ Op 24 september vraagt Jean Vossen aan de Duitse Overheid indien zij akkoord gaat met de benoeming van Storme. Hij beschrijft daarin Storme als iemand die “*hoog in aanzien in de Vlaamsche middens*” staat.¹¹⁷ Vossen houdt zich op dat ogenblik nog aan de gemeentewet die een benoeming buiten de gemeenteraad uitzonderlijk maakt. Toch schijnen de Duitsers een meer Nieuwe Orde-gezinde figuur te verkiezen.

Volgens Elias zou de Duitse overheid hem dan reeds gepolst hebben of hij een benoeming door de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken zou aanvaarden.¹¹⁸ Wanneer dit precies gebeurde is niet bekend, maar vermoedelijk nog ergens vóór de officiële weigering van Storme bevestigd wordt. Elias weigert. Aan zijn advocaat Frans Van der Elst schrijft Elias dat hij reeds langer geweigerd had financieel afhankelijk te zijn van de politiek, dat hij zijn advocatenpraktijk wilde uitbouwen en dat hij nu een hekel gekregen had aan het politiek-democratisch vertoon. Hij maakt zelfs de opmerking “*de vooroorlogsche evolutie van het V.N.V. was dusdanig dat ik steeds met de mogelijkheid heb rekening gehouden, indien bepaalde stroomingen definitief moesten overwinnen, van er mee af te breken.*”¹¹⁹ Deze opmerking maakt Elias a posteriori, ze is bedoeld om zijn advocaat toe te laten zijn verdediging op te bouwen. In geen enkel ander document vermeldt Elias twijfel om de partij te verlaten, integendeel.¹²⁰ Elias heeft met het VNV niet gebroken, hij is later de leider ervan geworden. De moeilijkheid om een drastische beslissing te nemen en het toch doorgaan na desillusies was tekenend voor de figuur Elias. Pieter Jan Verstraete wijdt dat aan zijn blijvende inzet voor de Vlaamse zaak.

Op 14 september 1940 had Vossen reeds gevraagd aan de Raad van Wetgeving of de wet van 10 mei 1940 hem toelaat wijzigingen aan te brengen aan de gemeentewet, bijvoorbeeld door burgemeester-functionarissen te benoemen. Dan stelt hij ook meer algemeen de vraag of de secretarissen-generaal in de huidige gang van zaken maatregelen kunnen nemen die volgens de Belgische wetgeving normaal toekomen aan de wetgevende macht, en zo ja onder welke voorwaarden en wat de limieten zijn. Op 16 oktober komt een omstandig antwoord waarin gesteld wordt: “*l’institution d’un nouveau statut des bourgmestres, c.à.d. la nomination de “bourgmestres-fonctionnaires”, constituerait à coup sûr une innovation par rapport à l’art.2 de la loi communale; elle serait, de plus, en contradiction avec l’application faite jusqu’ici par le*

¹¹⁶ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945.

¹¹⁷ Jean Vossen aan Ministerialrat van 24.9.1940 (ARA, SOMA, *oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹¹⁸ Hendrik Elias, *Gedenkschriften*, 181.

¹¹⁹ Elias aan Frans Van Der Elst over ambt als commissaris-burgemeester, 1946 (ADV, *D16209 Archief Bruno De Wever*, 1/2).

¹²⁰ Hiermee bedoel ik zijn getuigenverhoren, zijn “*Gedenkschriften*”, zijn “*het Vlaams-nationalisme in de tweede Wereldoorlog*”...In al deze geschriften vermeld Hendrik Elias ook weinig data, zodat het opmaken van een tijdlijn niet vergemakkelijkt wordt.

législateur des principes consacrés par l'article 108 de la Constitution", en verder ook nog "Or, comme il l'a été rappelé ci-dessus, les secrétaires généraux, s'ils ont le droit, en cas de nécessité urgente et certaine, de légiférer dans le domaine de l'administration du pays, ne peuvent certes, sans excéder leurs pouvoirs, prendre des initiatives dans le domaine politique."¹²¹ Belangrijk hierbij is dat de wetwijzigingen dringend moeten zijn, en zeker niet in het politieke domein liggen (burgemeesters oefenen ook een politieke functie uit).

Heeft de situatie in Gent iets te maken met deze vraag? Zoals hoger vermeld had Storme vermoedens van tegenwerking en anticipeerde Vossen met die vraag op de mogelijkheid dat de Duitsers zouden aandringen op een burgemeester-commissaris voor Gent. Feit is wel dat reeds in de jaren 1930 gedacht werd aan hervormingen van het burgemeestersambt en Jean Vossen er een voorstander van was. De datum van die vraag echter, na een onderhoud met Storme, zou vermoedens kunnen doen rijzen. Het is duidelijk dat Jean Vossen zich aan de Belgische wettelijkheid wilde houden.

Op 14 oktober stuurt Vossen een brief met de Duitse afwijzing van de kandidatuur van Storme als burgemeester van Gent aan gouverneur De Vos, vraagt nieuwe voorstellen en maakt daarbij duidelijk dat er rekening moet gehouden worden met artikel 2 van de gemeentewet.¹²² Ondertussen legt Vossen zich (nog) niet neer bij de beslissing van von Craushaar. In een brief van 9 november aan von Craushaar wijst hij op de wil van de Gentse bevolking dat Storme hun burgemeester zou worden, en legt de nadruk op de zijn intellectuele en Vlaamse kwaliteiten. Hij stelt zelfs voor Storme te behouden als waarnemend burgemeester en voorlopig geen titelvoerend burgemeester te benoemen.¹²³ Het is duidelijk dat Vossen zich zou blijven verzetten tegen een benoeming buiten de gemeenteraad.

Wanneer heeft Elias nu echt beslist dat hij burgemeester van Gent wou worden? En wat zijn de argumenten die hem uiteindelijk over de brug hebben getrokken? In zijn manuscript van "*Het Vlaams-nationalisme in de Tweede Wereldoorlog*" schrijft Elias dat het probleem Gent midden december 1940 naar een oplossing ging die niet bevredigend zou geweest zijn voor het VNV, omdat het Duitse bestuur ongeduldig werd en het VNV geen gepaste kandidaat kon aanbieden. Elias specificeert niet welke oplossing de Duitsers zouden uitvoeren. In die omstandigheden heeft hij zich bereid verklaard een benoeming tot burgemeester te aanvaarden. Aangezien Vossen de kandidatuur van Elias nooit zou aanvaarden, werd het een benoeming tot

¹²¹ Comité Permanent du Conseil de Législation aan Jean Vossen van 16.10.1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/2).

¹²² Jean Vossen aan Jozef Devos 14.10.1940 (CEGE-SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹²³ Jean Vossen aan Vizepräsident van 9.11.1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

burgemeester-commissaris door de Militärverwaltung.¹²⁴ In de hogervermelde brief aan Frans Van der Elst noemt Elias geen datum wanneer hij overstag is gegaan en zijn kandidatuur heeft gesteld. Het is wel gebeurd op eenstemmig verzoek van de nieuwe Raad van Leiding van het VNV, nadat Staf De Clercq het ter sprake had gebracht. Wanneer deze Raad van Leiding heeft plaatsgehad is niet direct bekend.¹²⁵ In Elias' gedenkschriften komt ook de datum van midden december 1940 naar voor als ogenblik dat een beslissing moest genomen worden omdat de Duitsers niet langer konden wachten, en dat hij zich uiteindelijk kandidaat heeft gesteld. Hier is ook sprake van de vernieuwde Raad van Leiding die eenstemmig beslist heeft dat Elias zijn kandidatuur moest stellen. Dit betekent dat deze vergadering ten vroegste 23 oktober 1940 kan plaatsgevonden hebben, daar dan pas Staf De Clercq beslist had de Raad van Leiding uit te breiden.¹²⁶

Bij het verhoor, afgenomen van Elias door de eerste substituut-krijgsauditeur Spanoghe op 20 februari 1947 verklaart Elias terug dat pas einde december het vraagstuk van het burgemeesterschap van Gent zo acuut was geworden dat Staf De Clercq het ter bespreking gebracht heeft van de Raad van Leiding. Enkele dagen later zou dan Elias aanvaard hebben.¹²⁷

De meeste verklaringen van Elias wijzen op eind december als het ogenblik waarop hij toegegeven heeft. Midden oktober was bekend dat Storme door de Duitsers was afgewezen als nieuwe burgemeester van Gent. Het was op dat ogenblik ook duidelijk dat Jean Vossen binnen de wettelijkheid wilde blijven. Wat is nog gebeurd tussen midden oktober en eind december? Vossen legt zich niet neer bij de weigering van het Duitse bestuur en blijft, tegen beter weten in, brieven schrijven in een poging alsnog Storme benoemd te krijgen. Het Duitse bestuur contacteert Elias vermoedelijk eind september, net voor het weigeren van Storme. Elias zou dan Germain Lefever, voorzitter van het VOS en goede vriend van hem, maar geen lid van het VNV, voorgesteld hebben. De Duitse overheid ziet Lefever echter niet zitten omwille van "*niet voornaam*" genoeg, en Elias zou alsnog proberen via Jean Vossen de kandidatuur van Lefever door te drukken. Jean Vossen vindt dat hij reeds genoeg Nieuwe Orde genegen mensen benoemd heeft in administratieve functies, en hij weigert de kandidatuur van Lefever in overweging te nemen. Elias vernoemt niet dat Vossen zou verwezen hebben naar artikel 2 van de gemeentewet, waardoor de kandidatuur van Lefever (en van andere kandidaten buiten de gemeenteraad) niet ontvankelijk is (zie vraag Jean Vossen aan de Raad van Wetgeving). In zijn getuigenis zegt Jean Vossen echter dat von Craushaar hem Lefever heeft voorgesteld, en dat

¹²⁴ Hendrik Jozef Elias, *Het Vlaams-nationalisme in de Tweede Wereldoorlog* (ADVNV, D16208 Archief Bruno De Wever, 2/1), 629 – 33.

¹²⁵ Elias aan Frans Van Der Elst over ambt als commissaris-burgemeester, 1946.

¹²⁶ Bruno De Wever, *Greep naar de macht*, 372.

¹²⁷ Ondervraging Elias op 20.2.1947, (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, 166)

hij zich beroepen heeft op artikel 2 van de gemeentewet om deze kandidatuur te weigeren.¹²⁸ De getuigenissen van Elias en Vossen zijn hier in tegenspraak.

Op 5 november levert de bestendige deputatie een attest af: “ *De bestendige deputatie van de provincieraad, Gelet op het ontslag van de Heer Vander Stegen als burgemeester der stad Gent; ... is van oordeel dat het ambt van burgemeester der stad Gent zou toevertrouwd worden aan een persoon die geen deel uitmaakt van de gemeenteraad.*”¹²⁹ De bestendige deputatie is hier voortgegaan op een verklaring van gouverneur Devos dat de Duitse overheid zich verzet tegen de voordracht van elke kandidaat-burgemeester binnen de schoot van de gemeenteraad. De bestendige deputatie die dit attest aflevert is een coalitie van Katholieken en VNV. Deze deputatie zal toch maar alleen zo een attest afleveren indien zij zeker is dat een VNV-er zal aangesteld worden. Volgens de katholieke leden Van Steenberge en Van de Velde was het echter alleen de bedoeling een einde te maken aan een impasse, de invloed van de stadscommandant van Gent op het stadsbestuur in te dijen en leverden zij het attest niet af voor een specifieke kandidaat.¹³⁰ Vooraleer Vossen op ziekteverlof gaat schrijft hij op 13 november nog een memo aan zijn vervanger inspecteur-generaal Adam dat hem gesignaleerd werd “*dat er mogelijkheid zou bestaan een zekere heer Lampaert als kandidaat te Gent te zien oprijzen*”, die hij, nog afgezien van artikel 2 van de gemeentewet, ongeschikt vindt.¹³¹ Lampaert is een Dinaso, de bestendige deputatie zal hem zeker niet op het oog gehad hebben wanneer ze op 5 november hun attest afleveren.

Op 28 november 1940 stelt Devos, in antwoord op de mededeling van 14 oktober, Hendrik Elias voor als burgemeester van Gent, verwijzende naar het attest van de bestendige deputatie van 5 november.¹³² Het zou toch heel eigenaardig zijn dat de gouverneur een kandidaat voorstelt die zelf nog geen beslissing heeft genomen of hij zich wel kandidaat zal stellen (zie alle verklaringen van Elias waar hij uiteindelijk ‘toegegeven’ heeft naar eind december toe). Vrij snel in december volgt dan nog een brief van Reeder dat men geen bezwaar heeft tegen die kandidatuur.¹³³ Wettelijk kan op dit ogenblik Vossen zelfs de benoeming van Elias laten doorgaan.

Waarom spreekt Elias steeds van midden tot eind december, terwijl hier duidelijk is dat hij zeker reeds voor 28 november, en misschien zelfs voor 5 november een positieve beslissing

¹²⁸ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945.

¹²⁹ Attest BD Oost-Vlaanderen van 5.11.1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹³⁰ Van de Velde aan Vossen van 2.1.1941 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹³¹ Nota voor Adam van 13.11. 1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹³² Devos aan Vossen van 28.11.1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹³³ Militärverwaltungschef aan Ministerium des Innern van 12.1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

had genomen? Het kan ook niet zo zijn dat hij wel bereid was burgemeester te worden, maar dat hij slechts zo laat de beslissing genomen heeft ook door de Duitsers als burgemeester-commissaris benoemd te worden. In zijn gedenkschriften schrijft Elias immers: “*en heb ik mij van de al of niet wettelijkheid niets aangetrokken*”.¹³⁴ We zullen later ook zien dat hij relatief goed voorbereid was op het burgemeesterschap van Gent, dit kan niet op één week gebeuren.

Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat hij, vóór zijn proces, zeker niet de indruk wou geven dat hij het burgemeestersambt wel ambieerde. Zijn functie als burgemeester-commissaris was op zijn proces de eerste verdenking: “*Als Belg, de wapens tegen België of tegen de bondgenooten van België, handelende tegen den gemeenschappelyken vyand, te hebben opgenomen, daartoe geldend het wetens vervullen voor den vyand van taken van stryd, vervoer, werk of bewaking... ; namelyk als Burgemeester-Kommissar.*”¹³⁵ De argumentatie van de openbaar aanklager was gebaseerd op een vergelijking tussen het aantal ambtenaren nodig voor het bestuur in de Eerste Wereldoorlog en in de Tweede wereldoorlog, verschenen in de Frankfurter Zeitung dd. 18-5-1942, nr. 250 (10.000 personen versus 870 personen).¹³⁶ Elias zou alsdan de plaats ingenomen hebben van een Duitse militair. De krijgsraad acht deze beschuldiging bewezen, voor het Krijgshof is Elias van die beschuldiging vrijgesproken.¹³⁷

Elias voelde wel dat het VNV ideologisch een kant opging die, volgens hem niet de goede weg was om zijn doel van de Vlaamse beweging, zelfbestuur, al dan niet in een federalistisch België, te bereiken. Staf De Clercq helde meer over naar het nationaalsocialistische kamp gepredikt door Tollenaere en Delvo, en Elias voelde zijn invloed verminderen.¹³⁸ Elias was voor de oorlog de theoreticus van het VNV, alhoewel niet altijd gevolgd door Staf De Clercq (zie hoger, bijvoorbeeld concentratiebeweging). Het is niet zo abnormaal dat hij dan kiest voor het burgemeesterschap van Gent, daar zijn rol in de partijleiding uitgespeeld is.¹³⁹ In hoeverre de rede van Staf de Clercq van 10 november 1940, waarin de rol van de Militaire Organisatie geopenbaard werd, nog een rol gespeeld heeft in Elias' beslissing is onzeker. Elias wil wel op de hoogte blijven van de evoluties binnen het VNV: tijdens zijn burgemeesterschap zal hij minstens één dag per week op het hoofdkwartier in Brussel verblijven.¹⁴⁰

Vossen blijft zich verzetten tegen een benoeming van Elias als burgemeester. Op 9 december en op 19 december stuurt Vossen nota's aan de wd. Secretaris-generaal Adam om

¹³⁴ Hendrik Jozef Elias, *Gedenkschriften*, 185.

¹³⁵ Lezing in verdenkingstelling Elias van 28.2.1947 (ADV, *D12573 Naamloos Fonds repressie*, 4/1).

¹³⁶ Requisitoir voor Krijgsraad (ADV, *D12573 Naamloos Fonds repressie*, 4/1).

¹³⁷ Arrest nr. 1102, zittingsblad 1143 van 16.10.1947 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 47-409, 1/1, 3).

¹³⁸ Edgard Delvo (°1905 - †1999), voor de oorlog lid van BWP, maakt in 1940 overstap naar de eenheidsbeweging en komt in de vernieuwde raad van Leiding van het VNV.

¹³⁹ Bruno De Wever, *Greep naar de Macht*, 388.

¹⁴⁰ Getuigenis Duym Emilius van 18.1.1945 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5).

die over te maken aan de Duitse overheid. Zijn weigering is gestoeld op twee argumenten, een juridisch en een nationaal standpunt. Juridisch aanvaard Jean Vossen niet dat er geen kandidaat binnen de gemeenteraad geschikt zou zijn om het ambt waar te nemen; nationaal omdat, na de redevoeringen van Staf De Clercq vanaf 10 november 1940, het VNV nu een duidelijk anti-Belgische richting is ingeslagen.¹⁴¹ Nochtans had Vossen eerder wel VNV-ers benoemd op belangrijke posten (o.a. Gerard Romsée als gouverneur van Limburg, Bulckaert als gouverneur van West-Vlaanderen). Het antwoord van Reeder kwam zeer snel; reeds op 21 december stelde hij de vraag of dit betekende dat hij dan zijn stelling van geen anti-Belgen te benoemen zou aanhouden voor elke leidinggevende VNV-er, waarvan er enkele reeds belangrijke posten bekleedden in de administratie. Vossen krijgt tot 26 december de tijd om Elias te benoemen.¹⁴² Vossen weigert. De Duitse overheid benoemt op 30 december 1940 Elias als burgemeester-commissaris van Gent.

De Duitse overheid zal nog pogingen ondernemen om Vossen te overtuigen Elias te benoemen, echter tevergeefs. Vossen heeft nog een uliem onderhoud met von Craushaar, waarna eind februari 1941 Reeder in een schrijven aan Vossen meedeelt dat hij ervan uitgaat dat Vossen zijn ambt als secretaris-generaal ter beschikking stelt.¹⁴³ Het was niet alleen de kwestie van de burgemeester van Gent waarmee Vossen in conflict trad met de Duitse overheid, zijn onverzettelijkheid in een aantal conflicten hebben geleid tot zijn vervanging. Romsée neemt de taak van secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid op zich vanaf 4 april 1941. Reeds op 16 april 1941 neemt hij een besluit waarbij de bestendige deputatie niet meer haar unanieme goedkeuring moet geven om een burgemeester buiten de raad te benoemen.¹⁴⁴ Door de ouderdomsverordening van 7 maart 1941 kwamen vele functies vacant, en dit besluit liet dan toe de machtsgreep van het VNV op het lokale niveau vorm te geven.

Is de benoeming van Elias een alleenstaand geval? Na de inval van de Duitse legers in België zijn vele burgemeesters, net zoals een deel van de bevolking gevlucht. Maar dikwijls waren ook schepenen en gemeenteraadsleden gevlucht, waardoor artikel 107 van de gemeentewet niet kon in werking treden en er een machtsvacuüm ontstond. De prioriteiten bij het lokale bestuur waren vooral herstel van voorzieningen (elektriciteit, water, gas, telefoon, wegen...), voedselvoorziening en vooral ordehandhaving. In diverse gemeenten maakten VNV-leden gebruik van de postverlating van burgemeester en schepenen om een lokale machtsgreep te plegen. Regelmatig steunden de Duitse Feldkommandaturen die pogingen, zie het eerder aangehaald voorbeeld van de burgemeester van Aalst. De leden en sympathisanten

¹⁴¹ Nota Jean Vossen van 19.12.40 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹⁴² Militärverwaltungschef aan Herrn Stellv. Generalsekretär van 21.12.1940 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹⁴³ Reeder aan J. Vossen van 25.2.1941 (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/3, Geval Elias).

¹⁴⁴ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 140.

van het VNV liepen dikwijls vóór op de leiding: in Gent was er ontstemming wanneer Elias de beslissing van geen tweede activisme meedeelde op een ledenvergadering.¹⁴⁵ Doch de Belgische wettelijkheid verhinderde in veel gevallen nog dat VNV mandatarissen de macht in de gemeenten konden grijpen.

Het VNV stuurt op 9 oktober 1940 een eerste mededeling aan de arrondissementsleiders waarin de leiding stelt dat het VNV noch de leiding noch de macht heeft, maar dat de VNV-leiding al haar krachten inspant om de macht te veroveren.¹⁴⁶ Een mededeling nr. 35 van 24 oktober 1940 gaat specifiek over burgemeestersbenoemingen. De VNV-leiding roept zijn arrondissementscommissarissen op om de mistoestanden met burgemeesters te melden aan de Ortskommandaturen. Zij verzoeken ook om bij de Ortskommandanten het principe van burgemeester-commissaris te bepleiten, en geven een aantal argumenten om deze stelling te verdedigen. Een van de argumenten is “*de bijna totale onmogelijkheid in belangrijke centra iemand te vinden die de gedachte van vernieuwing en herordening toegedaan is.*”¹⁴⁷ In die mededeling wordt reeds aangekondigd dat de gemeenteraden zouden ophouden beraadslagend lichaam te zijn.

Deze gevraagde informatiestroom naar de Duitse Feldkommandaturen moet al langer bezig geweest zijn, maar nu gaat de VNV-leiding die manier van werken institutionaliseren.¹⁴⁸ Wanneer mededeling nr. 35 verschijnt is de kandidatuur van Storme door het Duitse bestuur reeds afgewezen. Tussenkomen van VNV-leden bij de Stadtkommandatur of bij de Oberfeldkommandatur in verband met het functioneren van burgemeester Storme zijn niet bekend. Nochtans vermeld Vossen in zijn verhoor van 12 maart 1945 dat: “*ce n’est évidemment qu’une impression que je puis donner, mais il est probable que les éléments V.N.V. de la ville de Gand se sont concertés avec l’autorité occupante.*”¹⁴⁹ Het is zeker dat Elias reeds langer contact had met de Duitse overheid, doch dat bewijst nog niet dat hij bepaalde verwijten aan de Duitse overheid zou doorgespeeld hebben. Zijn persoonlijke mening over Storme is wel verhelderend: “*...Prof. Dr Storme, advocaat. Het was een diep godvruchtig en even diep eerlijk man, maar niettegenstaande al zijn titels een knul van formaat.*”¹⁵⁰ Storme heeft geen ambtsverbod gekregen en kon schepen blijven.

De benoeming van Elias tot burgemeester-commissaris is dus wel een uniek geval. Het is de eerste benoeming van een burgemeester zoals het VNV in zijn mededeling nr. 35 voorstelde. In de meidagen van 1940 waren er twee eerdere benoemingen van burgemeester-commissaris,

¹⁴⁵ Hendrik Elias, *Gedenkschriften*, 86.

¹⁴⁶ VNV Mededeling nr. 26 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 2/5, 98).

¹⁴⁷ VNV Mededeling nr. 35 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 2/5, 99).

¹⁴⁸ De lokale bestuursniveaus van het militaire bestuur bestaan uit Oberfeldkommandaturen (komt overeen met provincie(s)), Feldkommandaturen (ongeveer de arrondissementen) en Stadtkommandatur.

¹⁴⁹ Ondervraging Jean Vossen, maart 1945.

¹⁵⁰ Hendrik Elias, *Gedenkschriften*, 180.

Jules Blancquaert, geen lid van de gemeenteraad, in Dendermonde en Arthur Van Zandycke in Eeklo. Deze laatste was katholiek gemeenteraadslid en na evacuatie van Eeklo het enige overblijvende gemeenteraadslid.¹⁵¹ Verder heeft de DO slechts weinig gebruik gemaakt van het benoemen van burgemeester-commissarissen, tenzij wanneer ze voelde dat er tegenstand was of verdragingsmanoeuvres werden doorgevoerd. Zo benoemde de OFK 570 van Gent een commissaris-burgemeester in Leupegem nog vóór de gemeenteraden vergaderverbod gekregen hadden.¹⁵² Ook in Asse werd in augustus 1941 nog een commissaris-burgemeester aangesteld nadat de Duitse Overheid de zittende burgemeester had aangehouden.¹⁵³ Door de aanwezigheid van Romsée als secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken werd het benoemen van de burgemeester duidelijk versoepeld en kon de VNV zijn greep op het lokale bestuur vestigen.

Het belang van de benoeming van Elias is dubbel. Enerzijds is het voor de aanhangers van het VNV een teken dat het menens was met het overnemen van het bestuursapparaat. Het uitblijven van concrete resultaten had immers tot frustratie geleid bij de achterban.¹⁵⁴ Anderzijds heeft de controverse geleid tot het besluit van Jean Vossen van 13 november 1940, waardoor niet teruggekeerde burgemeesters uit hun ambt konden ontheven worden wat wettelijk de mogelijkheid creëerde nieuwe burgemeesters te benoemen. Het toonde ook aan dat de DO het geschipper rond de Belgische wettelijkheid beu was, en bereid was zelf de beslissingen te nemen. Het was een van de aanleidingen van het ontslag van Jean Vossen en de komst van Gerard Romsée op Binnenlandse Zaken.

¹⁵¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 86.

¹⁵² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 171.

¹⁵³ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 185. Er zijn nog commissaris-burgemeesters benoemd in Oudenaarde, Heist-op-den-Berg, Herzele, Thuin, Zottegem, Dadizele, en waarschijnlijk nog andere die niet als dusdanig gekend zijn, zie Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*.

¹⁵⁴ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 129.

7. De schoonste maanden van zijn leven.

In Het Laatste Nieuws van 11 februari 1941 verschijnt een interview met de nieuwe burgemeester van Gent, en wordt gepolst naar zijn intenties voor het bestuur. Een eerste topic is de medewerking van het personeel en algemeen van de bevolking. Verder is het belangrijkste punt van het werkprogramma voor Elias het voedselvraagstuk en daarnaast de werkverschaffing. De werkverschaffing wil hij koppelen aan de sanering van de stad en verbetering van de volkshuisvesting, voor zover voldoende geldmiddelen kunnen worden vrijgemaakt. De verwezenlijking van een Groot-Gent is een werkpunt, welke gemeenten of delen van gemeenten betrokken zijn is nog niet uitgemaakt. Hij spreekt over de opleiding van het politiepersoneel, zowel administratief als lichamelijk, en is van zins een proef te doen. Het schuldenvraagstuk beschouwt Elias als onoplosbaar, en hij rekt voor een stuk op de eenmaking van de agglomeratie om een bijdrage te leveren. Maar ook op cultureel gebied wil hij zijn stempel drukken op het beleid. Zijn werkpunten worden hierna afzonderlijk behandeld, alsook in algemene zin hoe hij zijn beleid realiseert.¹⁵⁵

7.1. Een VNV-greep naar de macht?

Hendrik Elias vangt zijn taak als burgemeester commissaris aan op maandag 6 januari 1941, normalerwijze de dag van het schepencollege. Vooraleer in de namiddag het eerste schepencollege plaatsvindt heeft Elias een gesprek met de stadssecretaris Norro en met elk van de schepenen, waarbij ze allen hun medewerking toezeggen, ook Storme. Elias kondigt hen wel onmiddellijk een herverdeling van de bevoegdheden aan.¹⁵⁶ Op het eerste schepencollege wordt geen woord ter verwelkoming van Elias of ter bedanking van Storme gezegd, men gaat direct over naar de orde van de dag. Dit duidt toch op een zakelijke en koele omgang tussen burgemeester en schepenen. Ter vergelijking bijvoorbeeld verwelkomt de aftredende wn. burgemeester Lafontaine van Ledeborg zijn opvolger De Smaele, aangesteld door Romsée, op een formele doch hartelijke manier, en zegt het schepencollege formeel zijn medewerking toe.¹⁵⁷

Op het verslag, opgemaakt door Norro wordt Elias vermeld als burgemeester-voorzitter. Op de volgende schepencolleges, tot zijn benoeming door Romsée, vermeld Norro Kommissaris-Burgemeester, voorzitter. Elias is er fier op dat hij als burgemeester-commissaris is en aangesteld door de Duitse overheid. In zijn feestrede, uitgesproken op de viering van zijn

¹⁵⁵ Het Laatste Nieuws 11 februari 1941 (SAG, MA, III 139 Oorlog 1940-1944, 1 Burgemeesters).

¹⁵⁶ Hendrik Elias, *Memorie voor mijn advocaten (sic) betreffende mijn beleid als burgemeester der stad Gent* (ADV, D16210, archief Bruno De Wever, 2/1), 21.

¹⁵⁷ Schepencollege Ledeborg van 24.5.1941 (SAG, MA, GAL 94 Notulen college, 2 januari 1935-30 december 1941).

aanstelling als burgemeester op 13 januari 1941 in de Gentse opera, stelt hij dat “*waar de burgemeester het niet kan klaarspelen, om in samenwerking met allen de stad goed te besturen, zal de kommissaris den burgemeester helpen, om den eventueelen tegenstand te breken.*”¹⁵⁸

Elias heeft nogal wat kritiek op de stadsdiensten die hij aantreft, de voornaamste zelfs over een overdreven invloed van de Duitse overheid en een zwak Gents stadsbestuur dat ertegenover staat. Bij de brandweer en de ZHD sturen Duitse officieren het beleid. De bevoegde schepen Derycke voelde zich bedreigd omwille van zijn anti-nazihouding voor de oorlog, en laat dus betijen.¹⁵⁹ Over de politie had de burgemeester geen gezag meer, de stadscommandant Schiffer besliste alles; ook in de haven was de Duitse inmenging sterk. Elias is vast van plan om te besturen en de Duitse inmenging in het stadsbestuur terug te dringen.

Op 3 februari 1941 wordt de nieuwe bevoegdheidsverdeling van kracht. Elias zelf neemt politie en verkeer, personeel, algemene zaken over van Storme; handel, nijverheid en bevoorrading van Boonants; onderwijs, beroepsonderwijs en schoone (sic) kunsten van Cnudde; kunstonderricht van Anseele. Het is duidelijk dat Elias belangrijke departementen zoals ordehandhaving, bevoorrading, onderwijs en cultuur in eigen beheer neemt. Er zijn nog een paar onbelangrijke verschuivingen onderling tussen de andere schepenen. Ondertussen had Elias reeds VNV-gemeenteraadslid August De Wilde, vervanger van Bockaert in de gemeenteraad, aangeduid als zijn gevolmachtigde om te onderhandelen over bevoorrading.¹⁶⁰ De burgemeester, samen met De Wilde, boekt de eerste successen met spectaculaire acties: begin januari reeds kunnen zij met behulp van de DO die het transport levert, een kritiek tekort aan graan overwinnen, op het einde van die maand treden zij sterk op tegen woekerprijzen in vleeswaren door alle vlees op de veemarkt in beslag te nemen en te verkopen aan de officiële prijzen. Elias wil duidelijk zijn doortastendheid bewijzen.

Reeds vrij snel richt Elias een kabinet van de burgemeester op, teneinde het bestuur zelf beter in de hand te nemen, en niet zoals Storme “*alleen naar het stadhuis te komen om te tekenen*”, en het bestuur aan anderen over te laten.¹⁶¹ Daartoe benoemt hij De Wilde als kabinetschef en Lefever als kabinetsmedewerker. De Wilde en Lefever kwamen eerder reeds ter sprake. Daarbij komt ook nog een bediende, Achille Callaert, een soort ‘oel de Moscou’ en vertrouwensman binnen het stadsbestuur en de stadsadministratie, eveneens verbindingsman met het VNV. Hij had zijn bureau naast dat van De Wilde. Volgens de bestuurder der ravitaillering zou deze man er ook voor gezorgd hebben dat in de periode 1942-1943 veel VNV-

¹⁵⁸ Rede Elias te Gent op 13.1.1941, “Volk en Staat” van 16.1.1941 (ADV, D16209 archief Bruno De Wever, 3/1).

¹⁵⁹ Hendrik Elias, *Memorie*, 15; Tot begin april 1941 wordt die dienst ZHD genoemd en niet Luchtbescherming. Marinus Derycke speelt nochtans een rol in het vrij snel in opdracht van de Duitsers opnieuw uitgeven van het dagblad Vooruit.

¹⁶⁰ Volmacht Auguste De Wilde (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 39).

¹⁶¹ Hendrik Elias, *Memorie*, 17.

ers werden aangeworven.¹⁶² Een typiste (wiens broer in het Vlaams legioen is gegaan, dus waarschijnlijk ook VNV gezind) vervolledigt het kabinetspersoneel. Alle correspondentie met de DO gaat over het kabinet.¹⁶³ Op het schepencollege van 24 februari 1941 wordt dit kabinet unaniem goedgekeurd. Elias omringt zich van in het begin met VNV-getrouwe medewerkers, die hij niet via de 'normale' kanalen aanwerft of bevordert, maar als vrijwillige dienstneming in oorlogstijd. De Wilde staat Elias bij wat betreft bevoorrading en rantsoenering, Lefever wat betreft onderwijs. Alhoewel dit kabinet slechts op 24 februari goedgekeurd wordt door het schepencollege, vermeldt het Tätigkeitsbericht van het OFK 570 van 18 januari 1941 reeds deze intentie van Elias.¹⁶⁴

Elias doktert een manier uit om ervoor te zorgen dat de beslissingen van het schepencollege aan zijn wensen voldoen. Vooraleer een punt op het schepencollege gebracht wordt dient de bevoegde schepen het vooraf met Elias te bespreken, en moet hij het akkoord van de burgemeester hebben. Naderhand keurt het schepencollege dat punt dan goed zonder stemming. Op die manier beslist Elias niet alleen in dossiers behorende bij zijn bevoegdheden, maar heeft hij medezeggenschap in alle dossiers. Op die manier wordt de burgemeester de echte 'Leider' van de stad.

Op het schepencollege van 21 april doet de burgemeester een paar belangrijke mededelingen. Vooreerst geeft hij kennis van de brief van Romsée, secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, die het Duitse verbod op de werkzaamheden van de gemeenteraden schriftelijk bevestigt.¹⁶⁵ In hetzelfde college wordt de oprichting van een politieschool goedgekeurd, en worden een aantal voorlopige politieagenten benoemd. Precies dat laatste is de aanleiding voor Derycke om zijn ontslag in te dienen als schepen. Elias had niet de volgorde van de uitslagen van het ingangsexamen gevolgd, iedereen die hij voorstelde "*was geslaagd in zijn examen, doch al wie geslaagd was werd niet voorgesteld: ik wenschte geen politieagenten te benoemen die openlijk als communist of als actief anti-collaborationist bekend stonden, daar men mijn goedheid niet tot naiefheid moest belachelijk maken en veronderstellen dat ik zelf den mond zou gaan openhouden voor wie mij beledigde.*"¹⁶⁶ Op het schepencollege van 28 april 1941 geeft Elias lezing van de ontslagbrief van Derycke en onmiddellijk de verdeling van Deryckes bevoegdheden over het resterende college. Brandweer komt onder bevoegdheid van de burgemeester, Cnudde krijgt burgerlijke stand en bevolking, Boonants de sociale zaken. Het ontslag van Derycke is het eerste teken van verzet tegen Elias binnen het stadsbestuur. In zijn

¹⁶² Openbare zitting van 14.1.1946 tegen Lefever en 10 anderen (ARA, SOMA, AA144 Groot-Gent, 15).

¹⁶³ Hendrik Elias, *Memorie*, 17-9.

¹⁶⁴ Tätigkeitsbericht 18.1.1941 (ARA, SOMA, AA518 OFK 570 Tätigkeitsberichte), 14.

¹⁶⁵ Zitting college van 21.4.1941 (SAG, MA, III 40-45 Verslagen College 1939-1945, III 41-42).

¹⁶⁶ Hendrik Elias, *Memorie*, 21.

ontslagbrief suggereert hij dat Elias niet meer zou werken binnen het kader van de Belgische wetgeving, zonder het expliciet zo te verwoorden.¹⁶⁷

Op de lagere echelons zijn vrij weinig mutaties, er zijn sancties, ontslagen, aanwervingen, benoemingen, promoties, maar niet direct om van een machtsgreep van het VNV op de totale stadsadministratie te spreken. Elias vraagt zelfs dat arbeiders en bedienden, die voor de oorlog in tijdelijk dienstverband werkten maar door de mobilisatie hun job verloren, bij nieuwe aanwervingen de voorkeur zouden krijgen.¹⁶⁸ Voor nieuwe aanwervingen werft hij bij voorkeur wel leden van het VNV aan, indien ze geslaagd zijn in het aanwervingsexamen.¹⁶⁹ Het is niet duidelijk of dat altijd het geval was. Op 31 mei 1941 ontvangt Elias een persoonlijke brief van A. D'hondt, een VNV'er uit Ieper die vernomen heeft dat een betrekking van landbouwingenieur zou gecreëerd worden, en inlichtingen vraagt over de voorwaarden. Op 1 juli benoemt het schepencollege hem reeds in deze functie, waarna Elias zelf een brief stuurt aan D'hondt om hem te verwittigen dat hij de betrekking gekregen heeft.¹⁷⁰ Van een examen is hier geen sprake. Zoals in vorige paragraaf gesteld waren de aanwervingen bij de politie wel gestuurd in de richting van NO-mensen. De burgemeester stuurt aanbevelingsbrieven door naar zijn kabinetschef om bepaalde kandidaturen van getrouwen welwillend te bekijken, maar het is denkkelijk niet abnormaal dat een burgemeester aan dienstbetoon doet.

Op 21 augustus 1941 benoemt Romsée Elias als burgemeester van Gent. Op welke manier Elias de eed aflegt is niet duidelijk.

Een volgende stap in de machtsgreep grijpt plaats midden november 1941. Naar aanleiding van het definitieve ontslag van schepen Henry Story op 15 november 1941 besluit Elias twee nieuwe schepenen aan te stellen: één als vervanger van Story en een als vervanger van Derycke die reeds in april had ontslag genomen.¹⁷¹ Vermoedelijk had Elias bewust hem nog niet vervangen daar pas op 26 mei 1941 een besluit verschijnt dat de schepenen niet langer door de gemeenteraad gekozen, maar door de secretaris-generaal van Binnenlandse zaken benoemd werden.¹⁷² De twee nieuwe schepenen, August De Wilde en Germain Lefever worden op 15 november benoemd door Romsée en op 17 november leggen ze de eed af. Op dezelfde

¹⁶⁷ Derycke aan Elias van 26.4.1941 (SAG,MA, III 139 Oorlog 1940-1944, 3 College).

¹⁶⁸ Nota van 21.3.1941 aan de bevoegde diensten (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 34).

¹⁶⁹ Hendrik Elias, *Memorie*, 34.

¹⁷⁰ D'hondt aan H.J.Elias van 31.5.1942, Burgemeester aan DHONDT van 2.7.1942, Nota voor De Wilde van 3.9.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947 441 3/5, 18).

¹⁷¹ Henry Story heeft op 30 januari 1941 een ambtsverbod gekregen, en is op 15 november 1941 uit zijn ambt ontzet door Gerard Romsée. In de biografie van Henry Story als inleiding van de inventaris van het archief van Henry Story vermeldt Bart D'hondt dat Elias mogelijks aan de basis lag van zijn ontslag, maar Henry Story was al sinds 18 mei 1940 niet meer verschenen op de schepencolleges, alhoewel hij nog actief was in het Gentse bedrijfsleven. Bart D'hondt vermeldt echter ook dat Elias op 4 februari 1941 zijn ambt opgenomen heeft...

¹⁷² Petra Gunst, "Burgemeesters en Raadsleden 1938-1947. Verandering en continuïteit van het politiek personeel," in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1870-1970)*, *Handelingen van het 16de Internationaal Colloquium te Spa 2-4 september 1992* (Brussel: Gemeentekrediet, 1994), 407.

dag biedt Edward Anseele jr. zijn ontslag aan. In zijn ontslagbrief wijst hij op de verandering van het schepencollege en nog verdere wijzigingen ervan die zullen komen bij het tot stand komen van de Gentse groot-agglomeratie. En verder verschilt hij van mening met de burgemeester en de centrale diensten van de grote agglomeraties *“die bij de vorming van de Gentsche groot-agglomeratie oplossingen zullen opdringen , die ik als technicus niet zou kunnen aanvaarden.”*¹⁷³ Anseele was effectief reeds in 1940 bezig met de agglomeratie Groot-Gent, maar dan vooral met het opmaken van rioleringsplannen en urbanisatieplannen. Dat het ontslag van Anseele ook te maken heeft met het officiële ontslag van Henry Story kan niet uit zijn ontslagbrief opgemaakt worden, eerder het benoemen van twee VNV-schepenen kan een rol gespeeld hebben.¹⁷⁴

Door deze wijzigingen was het college van burgemeester en schepenen samengesteld uit drie katholieken, een socialist en drie VNV-ers. Ondanks de vroegere samenstelling met slechts Elias behorende tot het VNV had het college weinig tegenstand geboden tegen de beslissingen van Elias, en alle voorstellen werden met unanimité goedgekeurd. In veel gemeenten concentreerde de machtsgreep van het VNV zich in eerste instantie op het binnenhalen van de burgemeestersstoel. Door de ouderdomsverordening werd in Gent geen enkele schepen getroffen (behalve Cnudde in 1944, wat hier verder niet behandeld wordt), dit kon dan geen reden zijn om het schepencollege ‘wettelijk’ aan te passen.¹⁷⁵ Het Gentse schepencollege blijft in dezelfde samenstelling tot de installatie van Groot-Gent in mei 1942.

Een vernieuwde bevoegdheidsverdeling is noodzakelijk. Op 24 november keurt het college deze verdeling goed. Hendrik Elias neemt nagenoeg alle bevoegdheden van Anseele over, waarbij hij zijn bevoegdheden van handel en nijverheid, arbeid, landbouw, bevoorrading en rantsoenering overlaat aan De Wilde (die dit als kabinetschef ook reeds behartigde) en het onderwijs en meer algemeen cultuur aan Lefever (die het eveneens als kabinetsmedewerker reeds deed). Tegelijkertijd wordt Camiel Bracke, ingenieur-dienstoverste bij de elektriciteitsdienst, als nieuwe kabinetschef aangesteld. Bracke speelt een belangrijke rol in de voorbereiding van het dossier Groot-Gent. Elias weet zich dus te omringen met getrouwen als hulp in dossiers die de meeste aandacht vragen.

Een eerste uitbreiding van het schepencollege komt er op 6 juni 1942 door de benoeming van Richard Van de Sompel, die daarvoor zijn betrekking bij de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten ter beschikking stelt.¹⁷⁶ Een volgende benoeming, ook in het kader van Groot-

¹⁷³ Edward Anseele aan Elias van 17.11.1941 (SAG, MA, III 139 Oorlog 1940-1944, 3 College).

¹⁷⁴ Bart D’hondt schrijft in de inleiding van de inventaris van het archief van Henry Story op blz. 9 dat Anseele uit protest op het ontslag van Henry Story ook ontslag genomen heeft. Dit is niet direct af te leiden uit de brief die Bart D’hondt vermeld in zijn voetnoten.

¹⁷⁵ In zijn memorie over het burgemeesterschap van Gent schrijft Elias dat hij ervoor gezorgd heeft dat Cnudde kon aanblijven ondanks de ouderdomsverordening, waarvoor Cnudde hem zeer dankbaar was.

¹⁷⁶ Zitting college van 8.6.1942 (SAG, MA, III 40-45 Verslagen College 1939-1945, III 41-42).

Gent was Gaston Rombaut vanaf 1 juli 1942.¹⁷⁷ Romsée legt in een besluit van 24 juni 1942 de nieuwe rangorde der schepenen vast, maar het is wel Elias die ze voorgesteld heeft. In het nieuwe schepencollege volgt een herverdeling van de bevoegdheden. Het schepencollege bestaat dan uit, in volgorde: Lefever, Storme, Cnudde, Goossens, Boonants, De Wilde, Rombaut en Van de Sompel.¹⁷⁸ In de gemeenteraad van 1 juli 1942 worden de bevoegdheden herverdeeld, en Elias probeert de bevoegdheden op een logische manier te ordenen, hij slaagt er in aan elke schepen een titel te geven die zijn bevoegdheden dekt. Deze herschikking wordt door het college unaniem goedgekeurd.

Vanaf nu heeft het VNV de meerderheid in het college: vijf leden ten opzichte van drie katholieken en één socialist. Het is wel duidelijk in de bevoegdheidsverdeling dat de belangrijkste posten naar VNV-ers gaan. Politie, Personeel, Administratieve rechtsmacht, Electriciteits-, gas- en Watervoorzieningsdiensten, Onderwijs en Schoone (sic) Kunsten, Handel en Nijverheid, Arbeid, Bevoorrading en Rantsoenering, Burgerlijke Stand, Openbare werken en Urbanisatie zijn allemaal in handen van de burgemeester en de VNV-schepenen. Alleen Financiën, de Haven en Gezondheid en Sociale Zaken zijn nog in handen van Goossens en Boonants, terwijl Cnudde en Storme het met kruimels moeten doen.¹⁷⁹ Onder de opvolger van Hendrik Elias, Lefever, zal het schepencollege nog meer VNV gaan kleuren.

De overgang naar een VNV-bestuur in Gent is dus zeer geleidelijk gegaan. Er zijn geen schepenen ontslagen, ook geen ambtsverboden uitgesproken waardoor zelfs Storme, die als burgemeester geweigerd werd, zijn ambt als schepen kon verderzetten. Elias heeft wel onmiddellijk twee medewerkers benoemd om hem toe te laten belangrijke departementen zoals bevoorrading en onderwijs te controleren. Het is pas door 'natuurlijke' afvloeiingen (zelf ontslag nemen, niet gedwongen!) dat schepenen geleidelijk vervangen zijn door VNV-adepten. Behalve bij de politie waarover later nog een hoofdstuk volgt, en de ravitaillering heeft Elias slechts beperkt ingegrepen om meer NO-aanhangers in de stadsadministratie te krijgen.

7.2 Een 'goed bestuur': geen honger.

Een van de belangrijkste problemen die elke burgemeester in de oorlogstijd diende te behartigen was de bevoorrading van de eigen bevolking. Wanneer het VNV actie voerde om burgemeesters te ontzetten en te vervangen, was een van de voornaamste redenen het niet adequaat optreden in verband met de voedselbevoorrading. Het was een van de meest voor de bevolking zichtbare vormen van 'goed bestuur'. De burgemeester diende concrete resultaten voor te leggen wilde hij zijn gezag legitimeren.¹⁸⁰ Daar in een stadsomgeving zoals Gent

¹⁷⁷ Gaston Rombaut was voor de creatie van Groot-Gent VNV-burgemeester van Sint-Amandsberg.

¹⁷⁸ Staatsblad 29-30.6.1942, pag. 4143 (SAG, MA, III 139 Oorlog 1940-1944, 3 College).

¹⁷⁹ Dienstorder 234 aan Dienst- en Bureelhoofden (SAG, MA, III 139 Oorlog 1940-1944, 3 College).

¹⁸⁰ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 242.

nagenoeg alle voeding dient ingevoerd, is het de eerste uitdaging voor Elias om zich te bewijzen. Boonants, op dat ogenblik nog schepen verantwoordelijk voor bevoorrading en rantsoenering, vergenoegde zich ermee de omzendbrieven van de secretaris-generaal voor Landbouw en Ravitaillering De Winter toe te passen, en voerde geen actief beleid.¹⁸¹

Elias moet dus al vrij vroeg ingrijpen om de bevoorrading van graan voor de stad veilig te stellen. Hij is nog maar een goede week op het stadhuis en toch 'weet' hij al dat hij op Boonants niet te veel moet rekenen. Elias samen met gemeenteraadslid August De Wilde zorgen er voor dat, met behulp van onderzoekwerk door de Duitse Feldgendarmarie en met transport verstrekt door de OFK, de molens van Gent een partij onderweg geblokkeerd graan ontvangen, en op die manier een stockonderbreking in meel kunnen vermijden. Onmiddellijk daarna verschijnt een reglement in verband met de broodgraanverdeling van Groot-Gent, ondertekend door De Wilde.¹⁸² Schepen Boonants reageert niet op het feit dat iemand anders haar taak doet, en zal in de verdere schepencolleges trouw haar cijfertjes in verband met beschikbare voorraden debiteren zonder nog verantwoordelijkheid over de bevoorrading zelf te hebben. Elias beschouwt die actie als het 'ingangsexamen' vooraleer hij De Wilde eerst als gevolmachtigde aanstelt en later benoemt als zijn kabinetschef belast met de bevoorrading.¹⁸³ Hier vermeldt de burgemeester reeds dat actie zal gevoerd worden "*voor de gansche agglomeratie, d.i. Gent, Gentbrugge, Ledeberg, St Amandsberg en Mariakerke, zoodanig dat er geen uiteenlopende beslissingen genomen worden van het eene gemeentebestuur naar het andere.*"¹⁸⁴

Op 27 januari kondigt Elias verdere maatregelen aan. Tegen prijsopdrijving in vleeswaren zal een actie gebeuren door bestendige aanwezigheid van controleurs in de beenhouwerijen en door al het vlees op de veemarkt van 28 januari op te eisen en te herverkopen aan de slaggers tegen officiële prijzen.¹⁸⁵ Wanneer de veehandelaars met geen dieren meer naar de veemarkt komen, laat hij het benodigde vee opeisen. De burgemeester laat eveneens de voorraden meel bij de molens van Gent blokkeren ten voordele van Groot-Gent, er mag niet aan de buitengemeenten geleverd worden zolang de agglomeratie niet bevoorrad is.¹⁸⁶ Elias liet niet alleen vlees op de veemarkt, maar ook groenten, konijnen enz. aanslaan of opeisen bij landbouwers in buurgemeenten zodat het aan de officiële prijs kon verkocht worden. Hij had daarvoor wel de hulp nodig van het OFK. Hij deinsde er niet voor terug om politie en gendarmerie in te zetten om diefstal en zwarte handel te bestrijden. De voedselbevoorrading was normalerwijze de zaak van de centrale overheid, maar toch speelde het stadsbestuur een

¹⁸¹ Hendrik Elias, *Memorie*, 67.

¹⁸² Maatregelen tot Broodgraanverbetering van A. De Wilde 15/1/1941 (ARA, depot Cuvelier, KH Gent 1947, 441 4/5, 45).

¹⁸³ Zitting college van 20.1.1941 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

¹⁸⁴ Zitting college van 20.1.1941.

¹⁸⁵ Zitting college van 27.1.1941 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

¹⁸⁶ Zitting college van 27.1.1941.

belangrijke rol. Elias laat zich wekelijks op de hoogte stellen van de voorziene baancontroles en laat politieagenten in de meeste gevallen de controleurs begeleiden.¹⁸⁷

Elias laat het veilig stellen van de voedselbevoorrading verder over aan zijn kabinetschef en later schepen De Wilde. Nochtans schrijft hij regelmatig nota's aan zijn kabinetschef, meestal om hem te vragen onderzoek in te stellen naar onregelmatigheden die hem gemeld worden. Zo vraagt de burgemeester een onderzoek naar de eigenaar van een sleepboot die, met zijn boot, voedingswaren en sterke drank zou smokkelen vanuit Frankrijk. Elias had een brief gekregen van een buurvrouw van de man. Elias weet dat het niet de enige sleepboot is die smokkelwaar binnenbrengt, maar "*in dit geval van Walvisch dient echter opgetreden, omwille van zijn persoonlijke houding en van zijn uitdagingen tegenover de Duitsers en tegenover ons.*"¹⁸⁸ Blijkbaar is smokkelen minder erg dan het tegen de Duitsers zijn... Er zijn nog andere briefjes, waarbij medeburgers overgedragen worden, in het dossier aanwezig, niet noodzakelijk afkomstig van enkel VNV-leden. Elias staat op hiërarchie: wanneer hij in de dagorders van de politie een opdracht van De Wilde vindt, laat hij hem weten dat de opdrachten voor de politie alleen door de burgemeester mogen worden gegeven.¹⁸⁹

Repressie van fraude en diefstal is voor het VNV een belangrijk element in de zekerstelling van de voedselbevoorrading. Niet anders in Gent: zo beslist het schepencollege regelmatig veehandelaars de toegang tot het slachthuis voor bepaalde tijd of voor altijd te ontzeggen omwille van diefstal of andere onregelmatigheden.¹⁹⁰ Ook bij de rantsoeneringsdienst waarvoor schepen Boonants bevoegd is treden regelmatig gevallen van fraude op. In september 1941 duiken duizenden valse rantsoeneringszegels op. Deze zaak werd overgemaakt aan het parket, en 25 bakkers en 4 apothekers werden in voorlopige hechtenis genomen.¹⁹¹ In oktober 1941 zijn bedienden van de rantsoeneringsdienst betrappt op onregelmatigheden, geschorst en naderhand ontslagen.¹⁹² Het is niet het laatste geval van fraude door eigen stadsbedienden dat geleid heeft tot ontslagen, ook onder Storme waren reeds gevallen bekend. De baancontroles, uitgevoerd door de controlediensten, dikwijls bijgestaan door politieagenten, leveren niet altijd de nodige resultaten op, gedeeltelijk door tegenkanting van het publiek die de controles signaleert aan eventuele smokkelaars.¹⁹³

¹⁸⁷ Dienstrol week van 20 tot 26.10.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 24).

¹⁸⁸ Nota voor De Wilde van 3.9.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 24).

¹⁸⁹ Nota voor De Wilde van 12.9.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 24)

¹⁹⁰ Zitting college van 23/30.3.1942 (SAG, MA, *III 40-45 Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

¹⁹¹ Zitting college van 22.9.1941 (SAG, MA, *III 40-45 Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

¹⁹² Zitting College van 20.10.1941 (SAG, MA, *III 40-45 Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

¹⁹³ Verslag Baancontroles aan Mohring van 28.10.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 14).

Elias neemt ook initiatieven bij de kolenbevoorrading. Hij voert zelf besprekingen met de controlediensten en werkt een regeling uit waarbij de politie de controles uitvoert. Achteraf verwittigt hij Boonants, De Wilde en de hoofdcommissaris van politie van de afspraak.¹⁹⁴ Toch blijven kolen een probleem, bij zoverre dat het schepencollege op 26 januari 1942 zelfs beslist voortaan de gasbedeling aan de bevolking te beperken tot 5,5 uur per dag.¹⁹⁵

Meestal vraagt Elias advies aan zijn kabinetschef over de te volgen strategie. Een belangrijk rapport maakt De Wilde als voorbereiding op de winter 1941-1942. De vooruitzichten voor de productie van de belangrijkste voegingswaren zijn goed, en de meeste rantsoenen zullen kunnen gewaarborgd blijven, indien echter de verdeling goed gebeurt. Hij hekelt in die nota het beleid van het Ministerie van Landbouw en van de Landbouwcoöperatie, en verwijt het een liberaal systeem te hanteren in plaats van te werken volgens de nieuwe ordening ten voordele van de bevolking. Hij stelt: “ *Het systeem voorgesteld door het Ministerie van Landbouw komt neer op een soort van gecamoufleerde vrije handel die de bevolking overlevert aan de uitbuiting van de woekerhandel, aan de paniekstemming verwekt door de tegenstanders van de nieuwe ordening... Wij hebben reeds staaltjes genoeg van de vijandige propaganda waarbij al de moeilijkheden in verband met bevoorrading op den rug worden geschoven van het Duitse bestuur en vooral van de Nationalisten....*”¹⁹⁶

Door het besluit van de administratieve rechtsmacht van februari 1941 kreeg Elias een belangrijke bijkomende bevoegdheid. Reeds op 16 november 1940 had Reeder aan het comité van secretarissen-generaal geschreven dat de repressieve gerechtelijke procedure voor de controle van prijzen niet voldoet omdat ze te traag en te ingewikkeld is. Hij stelt voor de administratieve overheid, gouverneurs, arrondissementscommissarissen en burgemeesters, te belasten met de vervolging van inbreuken tegen de prijzenreglementering.¹⁹⁷ De secretarissen-generaal stribbelen tegen, maar op 23 december 1940 verschijnt een verordnungsblatt waarin de facto de Belgische autoriteiten, elk voor hun gebied, administratieve straffen kunnen uitspreken in verband met inbreuken met betrekking tot de ravitaillering. De uitvoeringsbesluiten en instructies aan gouverneurs, arrondissementscommissarissen en burgemeesters zijn nog niet verschenen. Op vraag van de secretaris-generaal van BZ en Volksgezondheid adviseert de Raad van Wetgeving dat de oprichting van een administratieve rechtbank indruist tegen de grondwet. Op 15 februari komt toch een Belgisch besluit uit ter installatie van een administratief

¹⁹⁴ Nota voor Boonants e.a. van 31.10.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 23).

¹⁹⁵ Zitting college van 26.1.1942 (SAG, MA, *III 40-45 Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

¹⁹⁶ De bevoorrading voor den winter 1941-1942 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 45).

¹⁹⁷ Verslag bestuur van secretarissen-generaal, chapitre XIV (ARA, SOMA, *Oorlogsarchief Jean Vossen*, microfilm 47/1), 124.

rechtscollege voor inbreuken in verband met ravitaillering, met als compromis dat beroep mogelijk zou zijn voor een normale rechtbank.¹⁹⁸

Elias zal in Gent dit administratieve rechtscollege voorzitten. Hij laat zich bijstaan door adjunct-politiewaard François en een zekere Dr. Jur. Claeys.¹⁹⁹ Snelle repressie is dus het middel om misbruiken tegen te gaan. Een merkwaardig vonnis is dat ten laste van het Gesticht St. Amand omwille van aankoop van meel, vet, bonen, aardappelen en vlees in de sluikhandel tegen hogere prijzen dan de wettige maximumprijzen, zonder afgifte van de rantsoeneringszegels. Het is duidelijk dat het vonnis opgesteld is door een jurist; de veroordeling is niet klein: een boete van 50.000 BF en verbeurdverklaring van de aangetroffen voedingswaren, meer dan 4000 kg graan, 1500 kg aardappelen en 450 kg vlees.²⁰⁰ Dit bewijst dat sluikhandel op grote schaal mogelijk bleef. Misschien is het niet toevallig dat het een “*clericaal gesticht*” betreft (zie verder 7.6). Dit is nu een grote vangst, maar regelmatig betraft de politie kleine overtreders. En sommige van die kleine overtreders, wanneer ze lid zijn van het VNV, doen een beroep op de burgemeester om een eventuele straf te ontlopen. Zo bijvoorbeeld iemand die op weg was met 0,5 kg bloem, 20 eieren en 2,1 kg kaas; een ander die in Ledeberg gesnapt is met vermicelli en een hesp en die, als VNV-er, niet wenst aanzien te worden als een “*vulgair woekeraar*”.²⁰¹

Het commissariaat voor Prijzen en Loonen (sic) spreekt eveneens straffen uit tegen overtreders van de reglementeringen, onder andere door het intrekken van de vervoersvergunningen van die bedrijven. Zo doet een groothandel in voedingswaren uit Sint-Amansberg beroep op de burgemeester van Gent om alsnog het rijbewijs voor de camion terug te krijgen, omdat een bepaalde bevoorrading in het gedrang kan komen.²⁰² Elias onderzoekt de zaak, zowel bij het commissariaat voor Prijzen en Loonen (sic) als bij de overheid van Sint-Amansberg om het maatschappelijk belang van de firma te checken, en zorgt dan dat deze firma zijn rijbewijs terugkrijgt.²⁰³ De continuïteit van bevoorrading primeert voor de burgemeester hier op de reglementering. Dit is geen alleenstaand geval, in het repressiedossier zijn nog dergelijke tussenkomsten van Elias te vinden.

Er zijn te Gent wel een tweetal voedselbetogingen geweest begin april 1941, aangestuurd door een aantal vrouwen. Een der vrouwen stuurde een brief: “*Meneer de Burgermeester van*

¹⁹⁸ Verslag bestuur van secretarissen-generaal, 136.

¹⁹⁹ Zitting college van 3.3.1941 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen college 1935-1945*, III 41-42).

²⁰⁰ Administratieve Rechtsmacht Bundel 3/31 – 4468 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 23).

²⁰¹ Brief J.C.M. Verbist 1.8.1941, brief Vanneste Vallee 5.8.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 24).

²⁰² Buyle Gebroeders aan Elias van 24.2.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 32).

²⁰³ Elias aan Buyle Gebroeders van 10.3.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 32).

Gent, De Gentsche bevolking eisschen voeding. Zoniet zal de gemeentebediening aangevallen worden mee en revolusie, uit ongersnood”, met een zwarte vlag erop getekend.²⁰⁴ Op 2 april waren er een 100-tal vrouwen, volgens de politie “*uit den buurt der Afrikalaan (barakken) en van de Dendermondschen Steenweg (beluiken)*”. Op 3 april heeft terug een betoging plaats van vrouwen, nu een 250-tal vrouwen en 50 kinderen, die door de politie uiteengedreven wordt nadat ze een onderhoud op het stadhuis hebben bekomen.²⁰⁵ De Duitse Felgendarmerie is niet moeten tussenkomen om de orde te handhaven.

Het is duidelijk dat voedselbevoorrading een van de belangrijkste prioriteiten was voor de nieuwe burgemeester Hendrik Elias. Daarbij nam hij zelf het heft in handen, en liet zich bijstaan door een VNV-getrouwe. Reeds onmiddellijk na zijn aantreden slaagt hij erin acute problemen op te lossen, en probeert via strenge reglementeringen en repressie de bevoorrading zeker te stellen. Een voordeel voor Elias is dat de stad Gent zelf relatief weinig landbouwbedrijven telt in vergelijking met de buurgemeenten. De opeisingen, die Elias laat doen, vallen meestal ten laste van burgemeesters van de omliggende gemeentes, en het zijn die burgemeesters die er door hun bevolking zullen op afgerekend worden. In Gent is het stadsbestuur niet tevreden met de manier waarop de voedselbevoorrading op een centrale manier geregeld wordt door het Ministerie van Landbouw en de Landbouwcoöperatie. Elias en De Wilde schuiven de schuld voor het falende voedingsbeleid in de ‘liberale’ manier waarop de voedselvoorziening georganiseerd is, net zoals de centrale overheid de schuld legt bij het gebrekkig opvolgen van hun instructies en de laksheid van de lagere overheden. Elias is ervan overtuigd dat Gent een voorbeeld is geweest voor de rest van het land wat betreft ravitaillering.²⁰⁶ Zijn manier van optreden getuigt wel van een leidersfiguur, met weinig twijfel en directe beslissingen.

7.3 Jobs, jobs, jobs!

De werkverschaffing door de stad is hoofdzakelijk het werk van Anseele, schepen van Openbare werken. De tussenkomsten van Elias wat betreft werkverschaffing en sanering van de stad zijn zeer beperkt. Elias wil wel op de hoogte gehouden worden van de evolutie en de beslissingen, en is zeker geïnteresseerd in het sociale luik. Twee dagen na zijn indiensttreding vraagt hij reeds het dossier van de krotwoningen in Gent op aan Anseele.²⁰⁷ Er worden bepaalde infrastructuurwerken verdergezet zoals bijvoorbeeld werken aan het dempen van het Ringkanaal en de versterking van de Zuiddarse, werken reeds begonnen in 1940 als maatregel tegen de werkloosheid. De Commissie voor 's Lands Wederopbouw deed in december 1940 een oproep aan de gemeentebesturen om ontwerpen die massale werkverschaffing zouden

²⁰⁴ Brief met zwarte vlag van 2.4.1941 (SAG, MA, DKF 84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁰⁵ Verslag BB der ordediensten aan De Kesel van 2 en 3.4.1941 (SAG, MA, DKF 84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁰⁶ Hendrik Elias, *Memorie*, 70-1.

²⁰⁷ Nota van Elias aan Anseele van 8.1.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 147).

meebrengen zo snel mogelijk in te dienen. Anseele dient projecten in die manuele arbeid vergen zoals baggerwerken met de hand, of afvoeren van gronden vanuit de Universiteitsbibliotheek (= Ottogracht) naar de terreinen van het Academisch Ziekenhuis, maar begin augustus 1941 had hij nog geen antwoord gekregen.²⁰⁸ Anseele had nog plannen klaar voor de Haven en de Neermeerschen, die reeds in december ingediend werden door Storme.

Anseele als schepen van Openbare Werken en ook verantwoordelijk voor het technisch gedeelte van de elektriciteits-, gas- en waterverdeling was heel productief in het maken van plannen. Hij heeft een uitgesproken visie op de evolutie van de stad Gent qua urbanisatie. In een rapport aan de Duitse overheid (in het Duits!) op vraag van de burgemeester stuurt hij een overzicht van de plannen om van Gent een moderne en sociaal gezonde industriestad te maken. Het totale project wordt geschat op 1 miljard 800 miljoen BF, en met een uitvoeringstermijn van 10 à 12 jaar.²⁰⁹ Het is niet duidelijk wanneer deze brief geschreven is en aan wie, maar aan de manier waarop de brief gesteld is geeft de indruk dat hij gericht is aan de overheid die de financiële middelen ter beschikking moet stellen. Blijkbaar gelooft Elias maar ook Anseele in een Duitse overwinning en een lang bestuur onder Duitse voogdij want de plannen lopen over meer dan tien jaar. Het inrichten van nieuwe industriezones is een belangrijk aspect van het plan om de werkgelegenheid in de stad de demografische evolutie te laten volgen. Er worden plannen opgemaakt voor de restauratie van het Kinderen Alyns Hospicie (maart 1941), het uitbreiden van het stadhuis (april 1941) en zelfs het bouwen van een overdekte markt (mei 1941), bouwen van grote koelruimtes naast de veemarkt enz. Niet alles is echter de verantwoordelijkheid van de stad, en op 10 oktober 1941 stuurt Anseele een uitgebreide nota om duidelijk te maken wat hij verwacht van de NMBS om te passen in het urbanisatieplan van (Groot-)Gent.

Naast de eigen stadsprojecten maakt de stad ook propaganda voor de vrijwillige tewerkstelling in Duitsland als een oplossing voor het werkloosheidsprobleem. In de loop van het jaar 1940 was de werkloosheid reeds gedaald van ca. 20.000 personen in augustus tot ca. 9000 personen op het eind van 1940.²¹⁰ Vanuit het Sint-Pietersstation in Gent vertrokken vrijwilligers om te gaan werken in de Duitse oorlogsindustrie. Hoeveel precies uit Gent kwamen is niet duidelijk, maar op 21 juni 1941 vertrok reeds de 50.000^{ste} vrijwilliger uit Oost-Vlaanderen. De meesten deden het niet uit idealisme of sympathie met de Duitsers, maar gewoon om hun gezin uit de nood te helpen.²¹¹ De verplichte tewerkstelling in Duitsland vanaf oktober 1942 hoort meer bij Elias' periode als leider van het VNV, als burgemeester heeft hij er slechts heel beperkt mee te maken gehad. Het samenvoegen van de bevolkingsdienst door de oprichting

²⁰⁸ Nota voor Elias van 6.8.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 34).

²⁰⁹ Rapport über Stadtbaukundige Probleme der Stadt Gent, (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 101).

²¹⁰ Johan Vannieuwenhuyse, *Gent in de Oorlogsjaren 1940-1945* (Gent: Stad Gent, 1985), 69.

²¹¹ Johan Vannieuwenhuyse, *Gent in de Oorlogsjaren*, 68.

van Groot-Gent (zie verder) heeft het de Duitsers wel gemakkelijker gemaakt om de namenlijsten te kunnen samenstellen.

Openbare werken was een oplossing voor het werklozenprobleem, en Elias had aan Anseele wat dat betreft een goede en creatieve medewerker. Het is dan ook begrijpelijk dat Elias probeert Anseele aan boord te houden wanneer hij in november 1941 zijn ontslag indient.²¹² In de "*Memorie voor mijn advocaten betreffende mijn beleid als burgemeester der stad Gent*" besteedt Elias geen aandacht aan het vraagstuk der werkverschaffing, waarschijnlijk omdat die memorie een verdedigingsnota is en geen enkele aanklacht verwijst naar zijn politiek van tewerkstelling.

7.4. Gent groot, groter, grootst.

In 1936 richtte de regering een Studiecentrum tot Hervorming voor de Staat op om een poging te doen het hoofd te bieden aan de institutionele democratische crisis. Wat betreft de gemeenten kwamen twee voorstellen, dat van ambtenaar-burgemeester en dat van de fusies van gemeenten. Beide voorstellen stuiten echter op politieke tegenstand.²¹³ De problemen waren het grootst in de zeer kleine gemeenten en in de grootste steden. Medio 1937 legde de Antwerpse gouverneur Holvoet een studierapport betreffende de eenmaking van de grootstedelijke agglomeraties (Brussel, Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi) neer, maar daar bleef het voorlopig bij.

In 1940 onder oorlogsomstandigheden verscherpte het probleem voor de grootstedelijke gebieden, en werd een coördinatie nodig. Bij de voedselvoorziening is reeds aangetoond dat Elias een coördinerende rol waarnam voor Gent en een viertal randgemeenten (Gentbrugge, Sint-Amandsberg, Ledeberg en Mariakerke). In getuigenissen van stadsbedienden blijkt dat de Duitse overheid reeds in juli 1940 nog andere taken centraliseerde voor deze vier randgemeenten, o.a. rijvergunningen, benzineverdeling, luchtbescherming.²¹⁴ Andere taken zoals brandweer en nutsvoorzieningen waren vóór de oorlog geregeld door onderlinge overeenkomsten. Ook op politieel gebied was er reeds coördinatie tussen de verschillende burgemeesters. Het eerste teruggevonden verslag betreft een samenkomst op 4 januari 1941 met de dd. Hoofd-Politiecommissaris van Gent en politieoversten van drie randgemeenten (de burgemeester van Mariakerke was verontschuldigd) waarbij beslist wordt dat deze bij hun respectievelijke gemeentebesturen gaan aandringen om politieagenten van Gent bepaalde

²¹² Hendrik Elias, *Memorie*, 16.

²¹³ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 33.

²¹⁴ Getuigenissen Van de Veegaete Leon en Dauw Raymond op 9.2.1945 (ARA,SOMA, AA144 Groot-Gent, 7).

bevoegdheden toe te kennen op hun grondgebied.²¹⁵ Uit de inleiding blijkt dat het een maandelijks traditie is deze samenkomst te hebben, deze traditie bestond al voor de bezetting.

Reeds van bij zijn ambtsaanvaarding noemt Elias het realiseren van een grootstedelijke agglomeratie een van zijn prioriteiten. In het hogergenoemde interview (pag. 40) verschenen in Het Laatste Nieuws spreekt Elias reeds over Groot-Gent, en zelfs dat Groot-Gent kan helpen de financiële problemen van de stad te milderen. Het Tätigkeitsbericht van OFK 570 van 18 januari 1941 vermeldt de grondslagen van het bestuur dat Elias voor ogen heeft:

“1.) *Ich will verwalten, d.h. arbeiten.*

2.) *Ich will nach jeder Seite hin sorgfältig die Möglichkeiten zur Schaffung einer Grossgemeinde Gent vorbereiten.*

3.) *Ich will meine besondere Fürsorge dem “kleinen Mann” zuwenden.”*²¹⁶

Hij geeft hier als enige concrete punt de realisatie van Groot-Gent. Aangezien Elias, nog maar pas in dienst zijnde, reeds deze uitspraak doet, lijkt het evident dat hij goed voorbereid was op zijn aanstelling en een last-minute beslissing zoals hij zelf schrijft in zijn gedenkschriften onwaarschijnlijk is (zie hoger).

Anseele heeft in 1939 reeds, als schepen van Openbare Werken, plannen laten opmaken waarbij gedeelten van aanpalende gemeenten bij de stad gehecht werden, vooral in verband met de uitbreiding van de haven langs de rechterzijde van het kanaal Gent-Terneuzen.²¹⁷ In zijn verklaringen na de oorlog wimpelt hij nagenoeg alle kennis van plannen over de Gentse agglomeratie af, en zegt dat de stedenbouwkundige diensten die plannen voor Elias zouden opgemaakt hebben. Dan zouden ze het zonder zijn medeweten gedaan hebben?²¹⁸ Reeds vóór 1941 zijn er contacten tussen de diensten urbanisatie van de Dienst voor 's Lands Wederopbouw en de stedenbouwkundige dienst van Gent. Uit de briefwisseling is op te maken dat verschillende architectenbureaus zich met de studie van de urbanisatie bezig hielden.²¹⁹

Anseele nodigt, in naam van Elias, de burgemeesters van de omliggende gemeenten samen met een aantal ingenieurs uit op een vergadering op 14 februari. Het doel is afspraken te maken zodat “*wij in de toekomst zullen beschikken over zeer juiste opmetingsplans*” waarvan de voordelen velerlei zijn, maar onder andere het juist werken van de urbanisatiedienst en coördinatie van alle gegevens op de “*plans*” nodig voor rationaliseren van nutsdiensten.²²⁰ De

²¹⁵ Verslag van 8n januari 1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 14).

²¹⁶ Tätigkeitsbericht 18.1.1941 (ARA, SOMA, AA518 OFK 570 Tätigkeitsberichte), 14.

²¹⁷ Verhoor Anseele van 8.12.1945 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 81).

²¹⁸ Verhoor Anseele van 8.12.1945.

²¹⁹ Nota Anseele aan Elias 7.2.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 125).

²²⁰ Nota Anseele aan Elias 7.2.1941.

uitgenodigde gemeenten zijn niet meer alleen de hogervermelde vier, maar ook Zwijnaarde, Wondelgen, St-Denijs-Westrem, Drongen en Oostakker. Elias zit de vergadering voor en stelt dat slechts door nauwe samenwerking tussen de technische diensten van de aanwezige gemeenten met de stedenbouwkundige dienst van Gent de nodige plannen voor de Gentse agglomeratie kunnen opgemaakt worden. De burgemeester zegt ook dat de agglomeratie een natuurlijk geheel vormt en dat de samenwerking tussen de gemeentebesturen de basis zal leggen “*waarop de technischen uitbouw van de groote agglomeratie zal kunnen gevestigd worden, met dien verstande dat dit werk niets zal te maken hebben met het bepalen van vast afgebakende grenzen der groote agglomeratie, noch met de administratieve samensmelting.*”²²¹ Hebben de burgemeesters van de randgemeenten en Anseele het interview van Elias dat in Het Laatste Nieuws verschenen is niet gelezen?

Op 25 maart 1941 maakt Anseele een nota betreffende het opmaken van een algemeen urbanisatieplan van de Gentse agglomeratie, met bijgevoegd plan. Hierin worden de grenzen van de agglomeratie Groot-Gent afgebakend, er zijn wel nog enkele onzekerheden die afhangen van de aanleg van twee voorziene nieuwe kanalen en de verbreding van het kanaal Gent-Terneuzen.²²² Hierbij maakt Elias zelfs gewag van een vestiging van Arbed op de rechteroever van het kanaal, op de grens met Zelzate.²²³ Rekening houdende met de geplande autosnelweg Oostende-Brussel komt Anseele tot een agglomeratie van Gent, Ledeberg, Gentbrugge, Sint-Amandsberg, Mariakerke en Wondelgem, met daarbij gedeelten van Oostakker, Destelbergen, Zwijnaarde, Sint-Denijs-Westrem, Afsnee en Drongen. Op 10 oktober stuurt hij zijn nota enigszins bij in functie van nieuwe inzichten en afhankelijk van werken uit te voeren door Bruggen en Wegen. Anseele maakt in dat verband ook een nota in verband met de gevolgtrekkingen van zijn studie voor de N.M.B.S..²²⁴ Deze nota's worden gestuurd aan de Provinciale Commissaris voor 's Lands Wederopbouw Cauterman. In zijn eerste verhoor op 24 maart 1945 vermeld Anseele niets van plannen die door zijn diensten in verband met de agglomeratie opgemaakt zijn.²²⁵ Wanneer de auditeur hem confronteert met de verklaringen van Elias beweert hij dat Elias het plan dat aan Borginon, Rijkscommissaris voor de grote agglomeraties, gegeven is, doen opmaken heeft in de technische diensten.²²⁶

²²¹ Verslag vergadering burgemeesters 14.2.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 97).

²²² Nota opmaken urbanisatieplan van de Gentsche agglomeratie 25.3.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 130).

²²³ Hendrik Elias, *Memorie*, 38; Arbed had voor de oorlog reeds veel gronden verworven op de rechterzijde van het kanaal. In hoeverre Elias contacten gehad heeft met Arbed voor het oprichten van een vestiging onder zijn burgemeesterschap is twijfelachtig. Sidmar is uiteindelijk in de jaren 1960 opgericht.

²²⁴ Nota vraagstukken wat het spoorwegnet aangaat 10.10.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 130).

²²⁵ Verhoor Anseele van 24.3.1945 (SOMA, A144, Groot-Gent, 75).

²²⁶ Verhoor Anseele van 8.12.1945.

Nog een belangrijk document is de nota opgemaakt door het diensthoofd van de stedenbouwkundige dienst Lesaffre van 4 juli 1941.²²⁷ In deze nota, in het Frans opgesteld (voor wie?), bespreekt hij de urbanisatie van Groot Gent, gedeeltelijk de sanering van de binnenstad en de ontsluiting van de stad door betere verbindingen tussen Sint-Pietersstation en het centrum, maar hij heeft ook een visie over wat de grenzen van de Gentse agglomeratie moeten zijn rekening houdend met nieuwe kanalen enz.. Hij vermeldt wel dat nog gegevens van de buurgemeenten nodig zijn om een definitief plan te kunnen opmaken. Verder is er nog de in het Duits gestelde hoger vermelde nota van Anseele, waarvan de datum onbekend is, over de urbanisatieplannen.

Vooraleer Elias op 15 oktober 1941 de vraag stelt aan de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken Romsée om over te gaan tot de eenmaking der "*Groot-Gentsche agglomeratie*" is er dus al veel werk gebeurd door Anseele en zijn diensten, zeker wat betreft de bepaling van de omvang van de agglomeratie, en zijn een aantal urbanisatieplannen opgemaakt. Nochtans vraagt Elias in eerste instantie alleen het samenvoegen van Gent met vier voorsteden, namelijk deze gemeenten waar al op verschillende domeinen een samenwerking was.²²⁸ Elias verwijst daarbij naar het voorbeeld van de Antwerpse agglomeratie. Bij zijn brief voegt hij een gedetailleerd uitgewerkt plan van 9 bladzijden (zie bijlage 1).²²⁹ In dat plan voorziet hij reeds dat verdere uitbreidingen nodig zullen zijn, in functie van de vooruitgang van infrastructuurwerken zoals de voorziene kanalen en de autosnelweg Oostende-Brussel. Veel elementen reeds vermeld in de nota's van Anseele en Lesaffre komen terug in Elias' nota. Voor de andere punten in de nota is slechts een minimale input nodig geweest van de rest van het stadsbestuur of de stadsadministratie. Elias kon gebruik maken van de gegevens die verzameld werden ter gelegenheid van de hogervermelde samenkomst met de burgemeesters van de buurgemeenten, terwijl hij stelt dat de weerslag op de financiën niet te voorzien is. Elias vermeldt een aantal keer dat de randgemeenten parasiteren op de stad Gent.

Dr. Walter Delius, stadtkommissar van Antwerpen pleitte in 1940 al zeer snel voor de annexatie van de verstedelijkte randgebieden bij Antwerpen, en werd daarbij gesteund door het Antwerps schepencollege en de dd. burgemeester Leo Delwaide en waarschijnlijk ook door de Antwerpse havenindustriëlen.²³⁰ Het besluit voor de eenmaking verschijnt op 15 september 1941, met Romsée als secretaris-generaal van BZ. Jean Vossen had er zich om legalistische redenen tegen verzet. De fusie van gemeenten was voor de oorlog, ondanks de dan ook gevoelde noodzaak, reeds gestoten op de wettelijke complexiteit en politieke onwil en dus niet

²²⁷ Nota opgesteld door Lesaffre 4.7.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 130); Ing.Lesaffre was dienstoverste van de stedenbouwkundige dienst van de stad Gent, reeds vernoemd in verslag schepencollege van 22.8.1940.

²²⁸ Elias aan Romsée van 15.10.1941 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 289).

²²⁹ Bijlage aan brief Elias van 15.10.1941 (SOMA, A144 Groot-Gent, 292).

²³⁰ Nico Wouters, *Oorlogsbuurgemeesters*, 290.

doorgezet. Romsée voerde 'goed bestuur' en 'hoogdringendheid' aan als voornaamste argumenten.²³¹ Op de wettelijke argumenten en bezwaren wordt verder niet ingegaan. In Antwerpen bleef Leo Delwaide burgemeester, na benoemd te zijn door Jean Vossen, en het schepencollege bestond voor het grootste gedeelte uit niet-NO-mensen. Dit betekent dat leden van de oude Belgische elite deze 'illegale' maatregel ondersteunden.²³²

Op 17 oktober 1941 wordt Borginon, een VNV-er, door Romsée aangesteld als Rijkscommissaris voor de grote agglomeraties. Zes dagen na zijn eerste verzoek wijzigt Elias zijn aanvraag door ook Wondelgem te betrekken bij de geplande annexatie.²³³ Romsée stuurt de brieven en de plannen van Elias door naar Borginon om verder te behandelen (op 5 november 1941), maar nog voor Romsée dit doet krijgt Elias een antwoord dat hij op dit ogenblik nog de handen vol heeft met de Antwerpse agglomeratie, een éénmaking die op 1 januari 1942 moet voltooid zijn, en dat zijn commissariaat zo vlug mogelijk met de studie van de Gentse agglomeratie zal beginnen.²³⁴ Een aantal dagen later, op 11 november 1941 komt een tweede gelijkaardige brief van de Rijkscommissaris. Er moet dus duidelijk informeel contact zijn geweest, buiten de officiële brieven om. Alle briefwisseling tussen Borginon en de stad Gent gaat via Elias. Hij vraagt of het mogelijk zou zijn het besluit voor de eenmaking van Groot-Gent te laten verschijnen op 3 of 6 januari 1942, omdat het dan precies één jaar zou zijn nadat hij benoemd werd of in functie trad.²³⁵ Dit wees er op dat Elias de verwezenlijking van Groot-Gent als een persoonlijke trofee beschouwde. Eigenaardig voor iemand die één jaar eerder nog tegen zijn zin de kandidaat burgemeester was.

Uit verhoren door de krijgsraad in maart 1945 van de andere schepenen van Gent blijkt dat Elias alleen terloops in mei of juni 1941 een rapport gevraagd had aan Goossens en Anseele in verband met de eenmaking van Groot-Gent. Noch Anseele, noch Goossens zeggen een advies te hebben uitgebracht.²³⁶ Elias had, volgens hun getuigenissen, rapporten gevraagd aan diensthoofden van de administratie zonder specifiek te verwijzen naar Groot-Gent, zodat hij stof had voor het opmaken van zijn eerder vermelde nota aan Romsée. Alle schepenen en stadssecretaris Norro verwijzen naar Camiel Bracke als voornaamste medewerker van Elias aan het project Groot-Gent. Camiel Bracke is pas als kabinetschef van Elias aangesteld na het benoemen van De Wilde en Lefever tot schepenen op 17 november 1941. De eerste nota van 15 oktober 1941 is dus een zaak van Elias zelf. Vanaf zijn aanstelling is Camiel Bracke de

²³¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 292.

²³² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 294.

²³³ Elias aan Romsée van 21.10.1941 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 293).

²³⁴ Borginon aan Elias van 29.10.1941 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 294).

²³⁵ Nota Elias aan Borginon van 31.12.1941 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 297).

²³⁶ Verhoor Anseele van 24.3.1945; Verhoor Goossens van 21.3.1945 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 69).

voornaamste medewerker van Elias geweest en hij heeft na de realisatie een samenvatting gepubliceerd.²³⁷ De schepenen zijn totaal niet betrokken bij de onderhandelingen met Borginon.

Gouverneur Devos wordt voor het eerst ingelicht op 5 januari 1942, omdat 'wettelijk' het advies van de bestendige deputatie ingewonnen moet worden. Romsée vermeld in die brief dat het probleem een bijzondere vorm van raadpleging vereist, daar het niet gaat om "*gewone gevallen van wijziging aan de grenzen van bestaande gemeenten, ...*".²³⁸ Op dat ogenblik is nog maar alleen sprake van vier en eventueel vijf randgemeenten. In elk van die gemeenten moet het schepencollege advies uitbrengen. Op 11 februari bericht Devos dat Gent, Mariakerke en Wondelgem een gunstig advies hebben gegeven, terwijl alleen Gentbrugge, nochtans met een Duitsgezinde burgemeester Evrard, een zeer ongunstig advies heeft uitgebracht vooral verwijzend naar het onwettelijke van de beslissing door de secretaris-generaal.²³⁹ Ledeberg en Sint-Amandsberg brengen geen advies uit omdat ze te weinig informatie hebben.

Op het schepencollege van Gent op 19 januari 1942 brengt Elias de realisatie van Groot-Gent ter sprake. Als negende (en laatste) punt van de burgemeester geeft het schepencollege gunstig advies "*aan de ontworpen eenmaking van de Gentsche agglomeratie, door inlijving bij Gent van de gemeenten Oostakker, St. Amandsberg, Gentbrugge, Ledeberg, Merelbeke, Zwijnaarde, Afsnee, Mariakerke, Wondelgem en, ten deele Destelbergen, Heusden, Melle, St. Denijs-Westrem, Drongen en Vinderhout*", d.w.z. de maximale optie.²⁴⁰ Volgens de getuigenissen van de schepenen en van Norro is er geen discussie gevoerd ten gronde, maar heeft Elias drie mogelijke opties voorgelegd, waarvan de maximale door het schepencollege als beste werd beoordeeld. Het is duidelijk dat de schepenen in het geheel niet voorbereid waren, en dan ook op dat ogenblik niet reageerden. Norro heeft dit genoteerd als zijnde een goedkeuring in het verslag van het schepencollege, en ook in het separaat besluit (zie bijlage 2). In dit besluit is wel met de hand achteraf bijgeschreven "*eenparig*". Hij verwijst erin naar de plannen opgemaakt door het Commissariaat-Generaal voor 's Lands Wederopbouw. Op het schepencollege van 26 januari 1942 wordt dit verslag goedgekeurd zonder verdere discussie.

Na het besluit van het schepencollege dat 'kiest' voor de maximale oplossing moeten nog een aantal andere gemeentebesturen de plannen ontvangen. De reactie van de meeste gemeentebesturen is negatief, alleen Mariakerke en Wondelgem blijven positief. Zelfs wanneer de burgemeester Duitsgezind is, zoals Evrard van Gentbrugge, betekent dit niet dat men zomaar instemt met de naasting door Gent. Nadat de oprichting van Groot-Gent op 31 januari 1942 bekrachtigd is door Romsée, begint Borginon samen met Elias en Bracke aan een reeks

²³⁷ Camiel Bracke, *Gent, de eenmaking der agglomeratie*, (Gent: Drukkerij Erasmus, 1942).

²³⁸ Romsée aan Devos van 5.1.1942 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 307).

²³⁹ Devos aan Romsée van 11.2.1942 (ARA, SOMA, A144 Groot-Gent, 233).

²⁴⁰ Zitting college van 19.1.1942 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 41-42).

bezoeken van de te annexeren gemeenten om uitleg te verschaffen en modaliteiten te bespreken. Ze moeten op niet veel medewerking rekenen van de gemeentebesturen en administraties. Gent kiest voor (gedeeltelijke) centralisatie van de meeste diensten, in tegenstelling tot de meeste andere grote agglomeraties.²⁴¹ Op 15 mei 1942 wordt het besluit voor de realisatie van Groot-Gent met ingang van 1 juli 1942 genomen. In het schepencollege van Gent is de eenmaking van de Gentse agglomeratie niet meer ter sprake gekomen sinds 19 januari. Blijkbaar zijn er in de stadsadministratie een aantal 'vooruitstrevende' diensthoofden die dan reeds contact opnemen met personeelsleden van de bij de stad in te lijven gemeenten. Dit wordt met een dienstorder van Norro en Elias van 18 juni 1942 geregeld.²⁴²

Op het eerste schepencollege na de fusie, op 1 juli om 8.30 uur, wordt één nieuwe schepen voorgesteld, de Heer Rombaut, voormalig burgemeester van Sint-Amandsberg.²⁴³ Het schepencollege handelt volledig over de oprichting van Groot-Gent. Het is de eerste keer dat beslissingen niet de goedkeuring meedragen van alle leden van het schepencollege, met name de katholieke schepenen maken voorbehoud bij sommige artikelen in de oprichtingsmodaliteiten. De katholieke Boonants maakt bijvoorbeeld voorbehoud voor het gelijktrekken van het reglement-tarief van de Westerbegraafplaats op alle begraafplaatsen in de agglomeratie, wat vooral moeilijk ligt voor de bisschoppelijke begraafplaats van Mariakerke. Begraafplaatsen liggen dus nog altijd gevoelig bij de katholieken, dit is reeds zo sinds de negentiende eeuw! Belangrijk is de verklaring afgelegd door Storme, in naam van de katholieke schepenen: "*We nemen voorlopig verder deel aan de beraadslagingen van het College, in uitvoering van het mandaat ons opgedragen door den Gemeenteraad der stad GENT in Januari 1939, in de overtuiging, dat we daardoor beantwoorden aan den wens van degenen die ons hebben aangeduid en dat daardoor de belangen der stad GENT en deze harer bevolking het best worden gediend.*"²⁴⁴ In de komende schepencolleges komen punten wel af en toe ter stemming waarbij de katholieke schepenen zich onthouden of tegen stemmen, terwijl Désiré Cnudde steeds meestemt met de VNV-meerderheid. Voor de rest werken de niet-NO-schepenen gewillig mee in het bestuur van de stad.

Door de krijgsraad (in verstek en na verzet) is Hendrik Elias veroordeeld voor de oprichting van Groot-Gent volgens art. 118bis van het SWB. De beschuldiging luidt dan "*deelgenomen te hebben aan het vervormen door den vijand van wettelijke instellingen of inrichtingen; de getrouwheid der burgers jegens den Koning en den Staat, in oorlogstijd, aan het wankelen te hebben gebracht, of met een kwaad opzet 's vijands politiek of plannen in de hand te hebben*

²⁴¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 303.

²⁴² Nota aan Stadsdiensten nr. 232 van 18.6.1942 (SOMA, AA144 Groot-Gent, 35).

²⁴³ Zitting college van 1.7.1942 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 41-42).

²⁴⁴ Zitting college van 1.7.1942.

gewerkt; zulks tusschen 10 Mei 1940 en 29 Januari 1943.”²⁴⁵ De oprichting van Groot-Gent is de voornaamste beschuldiging daarbij, niet alleen omdat het onwettelijk was, maar vooral omdat de bezetter er voordelen uit getrokken heeft, vaderlandslievende ambtenaren konden vervangen worden door NO-aanhangers en de eengemaakte politie onder controle van NO-aanhangers kwam. Elias wordt beschouwd als de stuwende kracht achter de beslissing en heeft Romsée geïnspireerd voor zijn verordening tot oprichting van de agglomeraties, hij is voldoende onderlegd om de draagwijdte van zijn beslissing te beseffen en dus is de beslissing wetens en willens doch ook met kwaad opzet genomen.²⁴⁶ Voor beslissingen vóór 29 januari 1942 is kwaad opzet nodig om het delict te kunnen vervolgen. In het vonnis van het Krijgshof blijft de veroordeling op dit punt behouden, zonder dat de hogergenoemde argumenten herhaald worden.²⁴⁷ Ten onrechte stelde Frans Van der Elst in zijn besluiten voor het Krijgshof dat Elias niet de oprichter van Groot-Gent was. Het betrof immers een beslissing van Romsée, hetgeen formeel wel zo was, maar deze stelling van Van der Elst is wel een vervorming van de realiteit.²⁴⁸

De onderzoekers in verband met de misdaden van Hendrik Elias hebben in opdracht van de krijgsauditeur talloze getuigen verhoord in het kader van de realisatie van Groot-Gent. De krijgsauditeur heeft eerst een gestandaardiseerde vragenlijst doorgestuurd naar de genaaste gemeenten, en daarna zijn de burgemeesters (soms in gevangenschap) en gemeentesecretarissen van de geannexeerde gemeenten, het schepencollege van Gent, de gouverneur en bedienden-diensthooften van de stadsadministratie verhoord.²⁴⁹ Sommige van die ambtenaren waren niet deze die aanwezig waren bij de totstandkoming van Groot-Gent. De antwoorden moeten met de nodige voorzichtigheid en kritiek geïnterpreteerd worden. Eigenaardig is dat alleen de gemeentesecretarissen verhoord zijn vóór de ter dood veroordeling bij verstek van Elias op 26 maart 1945, terwijl de anderen verhoord zijn onmiddellijk nadat het proces afgelopen was (24/3/1945 tot 3/4/1945). Wat de bedoeling was van deze late getuigenissen is niet bekend. De algemene toon in de ‘genaaste’ gemeenten is dat een Duitsgezinde burgemeester minder tegenstand bood en de oprichting van Groot-Gent goedkeurde of lijdzaam onderging. Zoals hoger reeds vermeld waren Wondelgem en Mariakerke eerder gewonnen voor een aansluiting bij Gent, terwijl Gentbrugge, toch onder een Duitsgezinde burgemeester, zich hevig verzet heeft. De vier gemeenten die oorspronkelijk door de Duitsers reeds als bij Gent werden beschouwd hebben de minste voordelen gehad, daar

²⁴⁵ Vonnis Krijgsraad van 17.5.1947, 4.

²⁴⁶ Vonnis Krijgsraad van 17.5.1947, 7-8.

²⁴⁷ Arrest nr. 1102, zittingsblad 1143 van 16.10.1947.

²⁴⁸ Frans Van der Elst, besluiten Krijgshof (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 47-409, 1/1, 7).

²⁴⁹ In gevangenschap waren Leys Jan Frans (oorlogsburgemeester van Merelbeke), De Smaele Leon (oorlogsburgemeester van Ledeborg), Staelens Gerard (oorlogsburgemeester van Laarne), Jugheters Carolus (eerst burgemeester-commissaris en daarna burgemeester van Destelbergen). Twee burgemeester zijn ook geïnterneerd te huize, namelijk Meuleman Henricus van Wondelgem en Evrard van Gentbrugge.

voor hen ravitaillering en steun aan werklozen en behoeftigen reeds op het niveau van de stad Gent lag; zij hadden reeds overeenkomsten wat betreft brandweer en nutsvoorzieningen. De andere gemeenten geven toe dat Groot-Gent op die gebieden een voordeel bood. De nadelen lagen in de afstand tot de administratie (bevolking, burgerlijke stand), en hogere belastingen. Meestal hebben die gemeenten geen weet van Duitse inmenging bij de totstandkoming van Groot-Gent, het werd geregeld door Elias en Borginon. Personen die zich verzetten tegen de eenmaking hebben bij hun weten geen last gehad van Duitse of andere represailles.

Elias heeft, volgens hun getuigenis, alleen de meest noodzakelijke mensen betrokken bij de eenmaking van de agglomeratie. Voormalig hoofd-politiecommissaris De Kesel Auguste ziet hoofdzakelijk voordelen voor de Duitsers door het centraliseren van de Bevolkingsdienst. Daardoor was al wat Joden, vreemdelingen en vluchtelingen betrof gecentraliseerd, en werd de werking van het Arbeidsambt en de Werbestelle (belangrijk voor de verplichte tewerkstelling in Duitsland, dit was echter hoofdzakelijk na de bestuursperiode van Elias) zeker bevoordeeld.²⁵⁰ Gouverneur Devos is helemaal buiten het proces van eenmaking gehouden, maar weet toch te vertellen dat Elias zou "*trouwens, tegen gelijk wie, zijn plan doorgedreven hebben.*"²⁵¹ Een merkwaardige getuigenis is die van Ing. Lesaffre in het Nederlands. Hij is dus niet Nederlandsonkundig, doch voor wie heeft hij dan de hoger vermelde nota over de urbanisatie van Gent in het Frans opgesteld (dit is niet volgens de taalwetten, tenzij het voor iemand in het Franstalig landsgedeelte is)?

Het is wel duidelijk dat het initiatief voor de eenmaking van Groot-Gent van Hendrik Elias komt. Reeds van bij zijn aantreden staat voor hem vast dat de Gentse agglomeratie moet gerealiseerd worden. Hij heeft het 'geluk' dat het Commissariaat voor 's Lands Wederopbouw een initiatief ontwikkeld had waardoor gemeentebesturen opdracht kregen algemene inrichtingsplannen voor te leggen. Hij vraagt Anseele of het niet nuttig zou zijn dat de stad Gent ook zo'n opdracht zou krijgen "*om de aanpalende gemeenten tot samenwerking te dwingen*".²⁵² Op die manier werden veel plannen en ideeën ontwikkeld voor de urbanisatie van de Gentse agglomeratie, zonder dat er onmiddellijk gesproken werd over een administratieve eenmaking. Tussenkost van de DO is er nagenoeg niet geweest. Het was ook niet nodig, want Elias had dezelfde ideeën als zij. De enige tussenkost is dat Elias, op vraag van de verwaltungschef van OFK 570, de tekst van de eenmaking doorstuurt op 13 mei 1942, waarna Reeder op 27 mei 1942 aan Romsée antwoordt dat "*Gegen die vorgelegten Entwurf einer Verordnung zur Errichtung von Gross-Gent wird nichts eingewendet.*"²⁵³

²⁵⁰ Ondervraging De Kesel van 29.3.1945 (ARA, SOMA, AA144 Groot-Gent, 53).

²⁵¹ Ondervraging De Vos van 31.3.1945 (SOMA, AA144, Groot-Gent, 53).

²⁵² Nota Elias voor Anseele van 25.4.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*, 172).

²⁵³ Reeder aan Ministerium des Innern van 27.5.1942, (ARA, SOMA, AA144 Groot-Gent, 139).

Elias gedraagt zich als een autoritaire leider die zelfstandig zijn ideeën doorzet. Elias heeft zijn schepencollege buiten spel gezet en voor voldongen feiten geplaatst. Op het schepencollege van 19 januari 1942 is denkkelijk niet de vraag gesteld of de eenmaking er moest komen, maar welke van de drie opties de voorkeur wegdroeg. Elias heeft Borginon en Romsée gebruikt om zijn plan door te voeren en er een wettelijk (?) cachet aan te geven. De Duitsers hebben met de eenmaking van de Antwerpse agglomeratie een aanzet gegeven, die door Elias dankbaar is gebruikt om zijn reeds eerder gerijpt plan door te voeren. Door deze eenmaking heeft Elias bereikt dat een aantal 'oude' burgemeesters en schepencolleges werden uitgeschakeld, en dat door het aanstellen van nieuwe bijkomende schepenen in Gent het VNV ook in de meerderheid kwam. Elias blijft nog de 'oude' schepenen gedogen, ook al worden hun bevoegdheden beperkt (zie hoger, 7.1). De greep naar de macht is duidelijk, het Führerprincipe eveneens.

Een vergelijking met Leo Delwaide, burgemeester van Groot-Antwerpen is hier op zijn plaats. Adam benoemde Leo Delwaide, schepen van Antwerpen voor de Katholieke partij, als burgemeester van Antwerpen in de plaats van Kamiel Huysmans die als parlementslid in mei 1940 de regering gevolgd was. Dit was mogelijk gemaakt door het besluit Vossen van 13 november 1940 wat betreft postverlaters. Zoals hoger beschreven was onder invloed van de Stadtkommissar Delius de idee gegroeid van een eenmaking van de verstedelijkte gebieden rond Antwerpen met de stad zelf. Het stadsbestuur onder leiding van Delwaide en ook de economische leiders in Antwerpen zagen er de voordelen van in. Op 5 september 1941 verscheen het besluit van de realisatie van Groot-Antwerpen in het staatsblad. Dit was de trigger voor Elias in Gent om zijn Groot-Gent ook zo snel mogelijk te realiseren. In tegenstelling tot Gent was de tegenstand in de randgemeenten van Antwerpen een stuk kleiner; de administratie werd minder gecentraliseerd dan in Gent, vooral de politionele centralisatie was er belangrijk. Leo Delwaide bleef burgemeester en de NO-mensen kregen geen meerderheid in het college.

Wanneer eerst het Hof van Beroep in Brussel op 11 december 1942 vaststelt dat de oprichtingsbesluiten van de Antwerpse agglomeratie onwettig zijn, leidt dit tot een conflict tussen het Belgische gerecht en de Duitse bezetter.²⁵⁴ Op 26 januari 1943 geeft de Duitse Overheid een verordening uit dat de geplande eenmaking van de agglomeraties dient uitgevoerd. Op 1 februari beslist het Hof van Cassatie echter dat de Antwerpse eenmaking een politieke daad is, en dus illegaal want afgedwongen door een Duitse verordening.²⁵⁵ Leo Delwaide twijfelt of hij verder kan in functie blijven, en vraagt juridisch advies aan een drietal advocaten bij het Hof van Cassatie, Paul Struye, Henri Van Leynseele en Paul Veldekens. Zoals het advocaten past trekken zij vijf conclusies, maar is het advies niet eenduidig. Ten eerste

²⁵⁴ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 299.

²⁵⁵ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, 300.

bestaat de mogelijkheid dat de rechtbanken op basis van de verordening van 26 januari de agglomeratie Groot-Antwerpen zullen beschouwen als een (illegale) transformatie van de instellingen zoals voorzien in art. 118bis van het SWB. Ten tweede geldt dat alleen maar voor de gezagsdragers en niet voor het gemeentepersoneel. Ten derde is er dan sprake van een inbreuk op art. 118bis. Ten vierde is er geen sprake van inbreuk wanneer ze door het creëren van Groot-Antwerpen niet willen tegemoetkomen hebben aan de politieke doelstellingen van de vijand en ten vijfde is het verderzetten van hun taak niet strafbaar wanneer er geen inbreuk is zoals bepaald in de vierde conclusie.²⁵⁶ Als gevolg van dit advies besluit Leo Delwaide zijn burgemeesterschap verder te zetten.

In januari 1944 legt hij, samen met de andere niet-NO-schepenen, zijn ambt neer omdat de druk van diverse NO-groeperingen te groot werd. Na de oorlog werd Delwaide eerst in verdenking gesteld, doch zijn dossier werd zonder gevolg afgesloten. Wat is het verschil met Hendrik Elias? Denkelijk heeft de politieke opvatting, Katholiek versus VNV, een cruciale rol gespeeld. Elias had zich in toespraken pro-Duits uitgesproken, en zich bekeerd tot het nationaalsocialisme. Elias stond nog terecht voor andere pro-Duitse daden, en was leider van het VNV geweest. Dit alles maakt dat voor Elias geoordeeld werd dat de notie kwaad opzet duidelijk was waardoor hij dan ook veroordeeld is. Van der Elst verwijst in de verdediging van Elias voor het Krijgshof naar de zaak Delwaide: "*Aangezien het zonderling voorkomt – indien men aanneemt dat deze oprichting op zichzelf een vervorming inhoudt van wettelijke instellingen in het voordeel van den vijand dat het militair parket ontslag van rechtsvervolging verleende voor de eenige groote agglomeratie die tot stand kwam met actieve medewerking der Duitschers, namelijk Antwerpen,*".²⁵⁷ In het parlement stelde Brunfaut, een Brussels socialistisch volksvertegenwoordiger, ter gelegenheid van de behandeling van de opheffing van de parlementaire onschendbaarheid van Elias de vraag waarom ditzelfde niet gevraagd werd voor Delwaide. Delwaide was echter niet in beschuldiging gesteld omdat het krijgsauditoraat heeft geoordeeld dat er bij hem blijkbaar geen kwaad opzet mee gemoeid was.

7.5 Een politiestad?

Volgens de Conventie van Genève ligt de verantwoordelijkheid voor de ordehandhaving in het bezette land bij de bezetter. Rust en orde waren noodzakelijk om het Belgische productieapparaat maximaal te laten opbrengen voor de Duitse bezetter.²⁵⁸ In het kader van de politiek van het 'minste kwaad' was het verder werken van de Belgische politiediensten logisch. De gemeentepolitie had als taak het bewaren van orde en rust, het toezicht op het in acht nemen

²⁵⁶ L' Affaire Delwaide (ARA, SOMA, Oorlogsarchief Jean Vossen, Microfilm 47/4).

²⁵⁷ Frans Van der Elst, besluiten Krijgshof.

²⁵⁸ Rudy Van Doorselaer, "De Belgische politie en magistratuur en het probleem van de ordehandhaving," in *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 9. Het Minste Kwaad*, ed. Etienne Verhoeyen (Antwerpen: Pelckmans, 1990), 100

van wetten en voorschriften, maar eveneens het opsporen en aanhouden van personen verdacht van misdrijven. In dat laatste geval stuurde de procureur, dus de rechterlijke macht de politie aan, in de andere gevallen werd de politie aangestuurd door de burgemeester. De burgemeester kon zogenaamde politieverordeningen en -reglementen uitvaardigen die dan door de politie konden gecontroleerd worden. In veel gevallen keurde de gemeenteraad die verordeningen goed (een voorbeeld is het verplichte sluitingsuur voor drankgelegenheden). Hij was ook verantwoordelijk voor het beheer van het politiekorps, de rekrutering, benoeming en bevordering van het personeel, en tuchtmaatregelen.²⁵⁹

Het is niet duidelijk voor de politiemensen in tijden van bezetting hoe zich te gedragen omdat er geen specifieke voorschriften zijn. Het is niet altijd mogelijk een onderscheid te maken bij orde- en bewakingsopdrachten wat militair of burgerlijk belang is. Dienstdoend hoofdpolitiecommissaris Dekesel, plaatsvervanger van Edmond Bocqué (waarover later meer), trekt in een dienstorder van 27 mei 1940 de aandacht van de politieofficieren op de bevelen van de Duitse overheid: “*Alle dienen onmiddellijk en met de meeste stiptheid te worden uitgevoerd*”.²⁶⁰ In de eerste dagen na de bezetting volgen verschillende dienstorders waarbij de Duitse overheid instructies geeft die eerder van militair belang zijn, bijvoorbeeld dat de politieagenten de Belgische militairen naar de Sint-Pieterskazerne moeten sturen om zich als krijgsgevangene te melden.²⁶¹ Er gaat natuurlijk dreiging uit van de DO, waardoor het niet altijd gemakkelijk is opdrachten te weigeren. De politie krijgt verwijten toegestuurd vanwege de DO dat ze in dienst “*een weinig flinke*” houding aannemen (tegen muur leunen, handen in de broekzakken, roken...); de politieman moet als een “*gemilitariseerd persoon*” worden beschouwd.²⁶²

Elias verwijt Storme dat hij de verantwoordelijkheid te veel bij de hoofdcommissaris van politie zelf legde om Duitse opdrachten uit te voeren. Op die manier lijkt het alsof de stadscommandant Schiffer het bestuur van het politieapparaat heeft overgenomen. Elias heeft het vaste plan om de politiediensten terug in handen te nemen. Hij staat op hiërarchie en eenheid van bestuur, wil dat instructies aan het politiepersoneel door hemzelf worden gegeven. Het verschil met Storme is dat nu de opdrachten van de DO via Elias naar de politie doorstromen en niet meer rechtstreeks. Hij duldt zelfs ook niet dat zijn medewerker August De Wilde rechtstreeks opdrachten geeft in verband met controles op ravitaillering.²⁶³ Elias beweert dat, door zelf het heft in handen te nemen en zijn politie te laten optreden tegen ordeverstoringen, hij de bevolking spaart van het optreden van de Feldgendarmerie waardoor ze van vervolging en eventueel verschijnen voor de krijgsraad gespaard is. Een voorbeeld zijn de reeds hoger

²⁵⁹ Geert Geers, “Een onderzoek naar het Gentse politiekorps”, 4-5.

²⁶⁰ Dagorders politie 27.5.1940 (SAG, MA, XVI Register met de dagorders, 1940-1945). De schrijfwijze van de naam van de hoofdcommissaris is niet eenduidig in de archieven: Dekesel of De Kesel.

²⁶¹ Dagorders politie 31.5.1940 (SAG, MA, XVI Register met de dagorders, 1940-1945).

²⁶² Dagorders politie 5.6.1940 (SAG, MA, XVI Register met de dagorders, 1940-1945).

²⁶³ Nota voor De Wilde van 12.9.1941.

besproken 'hongerbetogingen' van april 1941, waarbij door het adequaat optreden van de politie niemand is geverbaliseerd, terwijl bij gelijkaardige rellen in Ledeberg de Feldgendarmerie is tussengekomen met als gevolg veroordelingen en deportaties.²⁶⁴ Deze laatste bewering is niet geverifieerd.

Elias gaat niet zonder meer in op vragen van de Duitse Overheid of van de Feldgendarmerie. Wanneer die vraagt 3 personen te bestraffen omwille van het negeren van een door de Duitsers geplaatst stopbord (hoek Bagattenstraat), weigert Elias en schrijft de Stadtkommandant een nota met een legale verklaring waarom hij dit feit niet kan bestraffen.²⁶⁵ Wanneer de stadtkommandatur vraagt een hulpagent ter beschikking te stellen maakt Elias bezwaar tegen een mutatie, eerder om principiële redenen.²⁶⁶ Elias houdt zich aan de Belgische wetgeving, de aanwijzingen van de secretaris-generaal en eventueel de arresten van de procureur wat betreft aanhoudingen door de politie op vraag van de Duitsers. Om voor de politiemensen op het terrein duidelijkheid te scheppen schrijft hij een dienstnota waarin staat: "*moet voortaan geen gevolg meer verleend worden aan de verzoeken of vorderingen, vanwege diensten der bezettende overheid tot opzoekingen naar of aanhoudingen van personen, rechtstreeks aan de politieburelen overgemaakt...Iedere soortgelijke vordering,..., is aan myn advies te onderwerpen*".²⁶⁷ Elias heeft vooraf wel afspraken gemaakt met de Stadskommandatur hierover.

Elias wilde steunen op een betrouwbaar politiekorps en vindt dat de Gentse politie op een te laag niveau acteert, onder andere te wijten aan de relatief lage bezoldiging en de lage voorwaarden voor aanwerving. Een betere opleiding is nodig, zeker in een industriële omgeving waar het risico op betogingen en schermutselingen groter is.²⁶⁸ Het schepencollege van 21 april 1941 keurt (eenparig zoals tot dan toe gebruikelijk) de nota van de burgemeester betreffende de oprichting van een politieschool "*voor de geestelijke en lichamelijke opvoeding van de jonge politieagenten*" goed, en voorziet een bijkomend krediet in de begroting.²⁶⁹ In dezelfde zitting worden eveneens een aantal voorlopige politieagenten benoemd, niet volgens de volgorde van de uitslagen der examens, wat vermoedelijk aanleiding was voor Derycke om zijn ontslag als schepen aan te bieden (zie hoger). De commissaris van het bestendig bureel der politie Nijs zal deze school gaan leiden. Alhoewel die geen lid is van het VNV staan zijn ideeën dicht bij de Nieuwe Orde.²⁷⁰ De opleiding moet ervoor zorgen dat de politieagent voldoet aan drie eisen: hij

²⁶⁴ Hendrik Elias, *Memorie*, 53.

²⁶⁵ Nota voor Stadtkommandant van 31.5.1941 (ARA, depot Cuvelier, KH Gent 1947, 115 5/5, 11).

²⁶⁶ Nota voor Stadtkommandant van 5.6.1941 (ARA, depot Cuvelier, KH Gent 1947, 115 5/5, 11).

²⁶⁷ Dienstnota politiepersoneel van 10.2.1943 (SAG, MA, DKF 84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁶⁸ Nota over een aanvullend Krediet tot Oprichting Politieschool zonder datum (ARA, SOMA, AA1314-325 *Politieschool Gent*).

²⁶⁹ Zitting college van 21.4.1941 (SAG, MA, III 40-45 *verslagen college 1939-1945*, III 41-42).

²⁷⁰ Geert Geers, "Een onderzoek naar het Gentse politiekorps", 118.

moet een beleefd, welopgevoed en energiek man zijn die iedereen te woord kan staan, hij moet een voldoende ontwikkeling hebben als agent van de rechterlijke macht en hij moet een geschoold atleet zijn die eerbied afdwingt van het soort volk dat alleen achting heeft voor brutaal geweld.²⁷¹ Bij de geestelijke scholing valt op dat 30% van de tijd (of 50 uren) besteed wordt aan “*Nederlandsche Opvoeding, lessen in beschaafd Nederlandsch, algemeene ontwikkeling, levenshouding en levensstijl.*”²⁷² Wat bedoeld wordt met deze levenshouding en levensstijl kunnen we alleen maar gissen. Anderhalve dag per week staat lichamelijke opvoeding geprogrammeerd. Hier maakt Elias een duidelijke verwijzing naar de Nieuwe Orde: “*de lichamelijke opvoeding van den politieagent moet gezien worden in het teken van den nieuwen tijd: de lichamelijke kracht en schoonheid als vooropstelling van de gezondheid van het rad (sic).*”²⁷³ De eerste reeks agenten die zullen opgeleid worden zijn de net benoemde agenten, die gekozen zijn om hun NO-gezindheid (zie hoger), en de beste vijftientig agenten uit de lichte van 1938. Die ‘beste’ agenten zijn waarschijnlijk deze die het best aansluiten bij de NO-gedachten. Elias heeft het niet verborgen gehouden dat de nieuwe politieagenten wel moesten geslaagd zijn voor hun examen, maar dat hij dan de keuze maakte van de betrouwbaarste (lees NO) elementen.

De politieschool is het niet alleen het geesteskind van Hendrik Elias, hij was er ook de vader van. Alle beslissingen van de politieschool werden vooraf afgecheckt met hem, soms tot in de details toe. De lokalen van de openluchtschool aan de Oudenaardse steenweg worden geschikt bevonden door Nijs, waarna Elias nog dezelfde dag zijn akkoord geeft.²⁷⁴ Er zijn wel nog stukken verhuurd waar tuintjes ingericht zijn, die mogen blijven tot de aardappelen of groenten geteeld zijn. Voor de verschillende nodige ingrepen, aanleggen sportterreinen, kleine verbouwingen, verf en schildersmateriaal bestellen, aankopen van medisch controle materiaal, aankopen verbandkistje enz. vraagt A. Nijs telkens de goedkeuring aan de burgemeester, die deze onverwijld nog dezelfde dag geeft. Begin juli 1941 wordt de kapitein van de brandweer (die ook nog een post op dat terrein heeft) verzocht de oefeningen zodanig te regelen dat de terreinen kunnen besproeid en gewalst worden, dus men is nog volledig bezig met de installatie.²⁷⁵ Een budget voor onderhoud is ook niet voorzien, maar Nijs heeft maar te vragen en Elias keurt het goed. Wanneer Nijs echter vraagt een hulpagent, die als timmerman bijdraagt aan de installatie van de politieschool en die ontslagen zou worden omwille van leeftijd, in dienst te houden krijgt hij een weigering van Elias.²⁷⁶ Tegen eind juli is de school in zoverre klaar dat de

²⁷¹ Nota over een aanvullend Krediet tot Oprichting Politieschool zonder datum.

²⁷² Nota over een aanvullend Krediet tot Oprichting Politieschool zonder datum.

²⁷³ Nota over een aanvullend Krediet tot Oprichting Politieschool zonder datum.

²⁷⁴ Nijs aan Elias van 21.4.1941 (SOMA, AA1314-325 Politieschool Gent).

²⁷⁵ Politiekommissaris (sic) aan Elias van 1.7.1941 (ARA, SOMA, AA1314-325 Politieschool Gent).

²⁷⁶ Politiekommissaris (sic) aan Elias van 6.8.1941 (ARA, SOMA, AA1314-325 Politieschool Gent).

verantwoordelijke voor de lichamelijke opvoeding reeds een basket-baltornooi inricht voor de leerlingen van de politieschool. Maar Elias wil zijn naam niet verbinden met de school: A. Nijs laat een opschrift aanbrengen maar Elias wil niet dat zijn naam vermeld wordt als stichter!²⁷⁷

Elias wil de werking van de politieschool goed opvolgen en belegt een evaluatievergadering met alle betrokken leerkrachten.²⁷⁸ Politiecommissaris Nys brengt Elias van alle mogelijke kleinigheden op de hoogte, wanneer Elias iets ter ore komt vraagt hij een verklaring aan Nijs. Wanneer een volleybal tijdens de lichamelijke opvoeding in een partij bonen valt en er schade zou ontstaan zijn licht Nys de burgemeester in. Een vraag om een agent gehecht aan de politieschool vrijaf te geven om aan voetbalwedstrijden deel te nemen gaat naar de burgemeester. De burgemeester geeft zijn goedkeuring voor de aan te kopen boeken, voor de dienstregelingen, voor deelname van leden van de politieschool aan een zwemfeest van de Gentsche Politie Zwem- en Reddersclub, m.a.w. er gebeurt niets in de politieschool zonder Elias te kennen. Op 31 Oktober 1941 is de inrichting van de school nog niet volledig in gereedheid zoal Nijs meldt naar aanleiding van een bezoekaanvraag van de VTB. In december zijn er nog werken nodig want sommige delen van het terrein worden in modderpoelen herschapen, waardoor ook de "*zindelijkheid*" in de gebouwen te wensen overlaat.²⁷⁹

In februari 1942 stuurt Van Coppenolle, een legerkolonel en lid van de Luitenant De Windekring, door Romsée belast met de leiding van de Algemene Rijkspolitie, een groep van tweeëntwintig gewezen beroepsofficieren naar de Gentse politieschool om een opleiding te krijgen voor politieofficier.²⁸⁰ Daartoe dienen ze zich alle taken van politieagent ook eigen te maken en zich in te schakelen in het dagdagelijkse politiewerk.²⁸¹ De lesgevers zijn de normale lesgevers aan de politieschool. In afspraak met Van Coppenolle en Romsée is een speciaal lessenspakket opgesteld, daar deze gewezen legerofficieren reeds een vooropleiding hebben.²⁸² Elias staat erop deze officieren persoonlijk op het stadhuis te ontvangen bij hun aankomst in Gent op 12 februari 1941. Deze ex-legerofficieren zijn uit Lückenwalde vrijgelaten krijgsgevangenen eveneens behorende tot de Luitenant De Windekring.

Uit het voorgaande blijkt dat het oprichten van de politieschool door Elias mede tot doel had een NO-infiltratie te verwezenlijken in de politie en de ordehandhaving te Gent. Het programma

²⁷⁷ Nota Lefever voor Neys van 18.8.1941 (ARA, SOMA, AA1314-325 *Politieschool Gent*).

²⁷⁸ Nota Elias voor Van Hauwe, Aarschodt en Neys van 30.8.1941 (ARA, SOMA, AA1314-325 *Politieschool Gent*).

²⁷⁹ Politiekommissaris (sic) aan Elias van 4.12.1941 (ARA, SOMA, AA1314-325 *Politieschool Gent*).

²⁸⁰ De Luitenant De Windekring was vereniging van Vlaamse officieren in krijgsgevangenschap met een culturele inslag, maar geleidelijk toenadering zocht tot de Duitsers en het nationaalsocialisme. Een aantal Vlaamse legerofficieren werden te Lückenwalde samengebracht en door de leiders van de kring 'geschoold'. Eind juli 1941 werden een 150-tal van deze Lückenwalders gerepatriëerd met de bedoeling in België de politie- en bewakingsdienste te versterken.

²⁸¹ Nota Elias aan Hoofd-politiecommissaris van 5.2.1942 (ARA, SOMA, AA1314-325 *Politieschool Gent*).

²⁸² Verslag onderhoud met Verbeeren, afgevaardigde van Van Coppenolle (ARA, SOMA, AA1314-325 *Politieschool Gent*).

met toch een nadruk op lichaamscultuur en levenshouding is een bedekte vorm van opleiding naar een NO-gezindheid. Ongeveer 35% van de leerlingen van de eerste lichting van mei 1941 zouden NO-gezind zijn, wat heel wat meer is dan bij de doorsnee bevolking van de stad Gent.²⁸³ Elias is er fier op dat deze school beschouwd werd als een project van de Nieuwe Orde: “was zij, gelukkig ook!”²⁸⁴ Naar het voorbeeld van Gent zijn ook in andere grote steden politiescholen opgericht, later zijn alle scholen overgenomen door het Ministerie van BZ en provinciaal georganiseerd.

Een gevolg is een splitsing geweest binnen het politiekorps tussen de nieuwe en de oude garde, namelijk zij die geen politieschool hadden gevolgd. De oudere elementen werden voornamelijk ingeschakeld in de administratie, terwijl de jongere vooral dienden voor bewaking en handhaven van de orde, zij werden de “*asfaltpolitie*” genoemd. Elias trachtte ook bij de ouderen deze te elimineren die niet van zijn gedacht waren, bij de jongeren kwamen er steeds meer van zijn aanhangers. Contacten tussen de twee groepen werden vermeden.²⁸⁵

De officieren van het Gentse politiekorps zijn op drie na tijdens het eerste jaar van de bezetting in functie gebleven, en Elias heeft verder niet ingegrepen in de leiding van het korps. Hij heeft zelfs de commissaris van het centraal bureel Van de Vijver behouden, alhoewel Elias overtuigd was dat hij zijn ambt gebruikte in functie van de weerstand.²⁸⁶ In een document, waar de Duitsers de politieke gezindheid van de politiecommissarissen inschatten, staat deze Van de Vijver te boek als “*Freund der Loge und ‘Franskiljon’*”.²⁸⁷ Drie commissarissen zijn door toedoen van Elias uit hun ambt ontzet of hebben zelf ontslag genomen. Een van de in verdenkingstellingen van Elias voor de krijgsraad was “*met kwaad opzet, door het aanklagen van een werkelijk of ingebeeld feit, welken persoon ook aan opzoekingen of gestrengheden vanwege den vijand te hebben blootgesteld, namelijk de politiecommissarissen Bocqué Edmond, Van Dorpe Fideel, Lefebvre Edgard,...*”.²⁸⁸ Van deze beschuldiging is Elias vrijgesproken omdat uit geen enkel element in het dossier blijkt dat Elias die commissarissen zou verkleit hebben.

Bocqué Edmond was hoofd-politiecommissaris van Gent bij het begin van de Tweede Wereldoorlog. Hij had de leiding van de speciale brigade belast met toezicht op de politiek verdachten, en vertrok op 17 mei naar Frankrijk met de toelating van Story, samen met een

²⁸³ Geert Geers, “Een onderzoek naar het Gentse politiekorps”, 122; Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 behaalde het VNV minder dan 5 % van de stemmen, het is dan weinig waarschijnlijk dat 35% van de bevolking zich tot de NO zou bekeerd hebben.

²⁸⁴ Hendrik Elias, *Memorie*, 62.

²⁸⁵ Getuigenis De Walsche van 19.1.1945 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, II/16).

²⁸⁶ Hendrik Elias, *Memorie*, 30.

²⁸⁷ Geert Geers, “Een onderzoek naar het Gentse politiekorps”, 171.

²⁸⁸ Vonnis Krijgsraad van 17.5.1947.

aantal agenten van zijn brigade en een deel van het archief.²⁸⁹ Dekesel, politiecommissaris van de zesde wijk, neemt zijn taak over. Na de capitulatie keert Bocqué terug en wordt door het schepencollege (zonder Story) voorlopig geschorst tot er een uitspraak is door het Comité van Onderzoek over zijn postverlating. Bocqué wordt vrijgesproken, maar dan moet de Duitse overheid nog zijn advies geven. Het is niet duidelijk of er een ambtsverbod gekomen is, maar Elias heeft hem in elk geval zijn ambt niet terug laten opnemen en zou hem onder bedreigingen tot ontslag gedwongen hebben. Op 10 februari heeft Bocqué ontslag genomen, en op 15 oktober is hij gepensioneerd. Indien Bocqué geen ontslag had genomen zou de Duitse overheid hem volgens de verordening van 18.7.1940 een ambtsverbod gegeven hebben, waarbij het erop lijkt dat het initiatief voor dat ambtsverbod toch van Elias kwam.²⁹⁰ Vermoedelijk was Elias op de hoogte van de achtergrond van Bocqué en wilde hij hem zeker niet in dienst houden. Bocqué overleed op 61-jarige leeftijd op 17 september 1943. De burgemeester van Gent (op dat ogenblik reeds Lefever) kreeg een aankondiging toegestuurd en betuigde zijn deelneming...

Een andere commissaris die door Elias werd verwijderd uit zijn functie is Fideel Van Dorpe. Hij was commissaris van de negende wijk. Hij had ook zijn post verlaten tijdens de Achttiendaagse Veldtocht en werd daarvoor ook door het schepencollege geschorst. Hij werd voor een maand geschorst maar toch niet terug in dienst genomen. Elias verbood hem terug in dienst te komen vier maanden vóór de Duitse Overheid hem een ambtsverbod gaf op 2 mei 1941. Nadat er een incident met de Duitse overheid geweest was in verband met het verplicht verlaten van zijn woning – Van Dorpe had een annonce geplaatst waarbij hij een woning zocht omdat hij “*tijdelijk*” uit zijn ambt was ontzet – werd hij door het Schepencollege in disponibiteit geplaatst vanaf 1 oktober 1941.²⁹¹ Het is niet duidelijk wat Elias aan Van Dorpe te verwijten had.

Elias ontzette ook Lefebvre Edgard, politiecommissaris van de tiende wijk uit zijn ambt. Volgens Elias zelf was de oppensioenstelling een beschermende maatregel daar de Duitse Overheid bewijzen had dat Lefebvre o.a. per brief contact had met Engeland, en Elias had een deal gemaakt dat Lefebvre op pensioen zou gaan en dat de Duitsers hem dan zouden met rust laten.²⁹² Volgens Lefebvre zelf kwamen de beschuldigingen van politieagenten van zijn wijk die Duitsgezind waren, en waren die beschuldigingen niet aan de DO, maar aan het VNV gestuurd.²⁹³ Op 1 augustus 1941 heeft hij zijn ontslag aangeboden.

²⁸⁹ Vander Auwermeulen aan Krijgsauditeur van 7.10.1944 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, II/8).

²⁹⁰ Kriegsverwaltungsrat aan Elias van 3.2.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, II/10).

²⁹¹ Zitting college van 1.12.1941 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 41-42).

²⁹² Hendrik Elias, *Memorie*, 77; De zoon van Lefebvre verbleef in Engeland, en hij had er correspondentie mee.

²⁹³ Getuigenis Edgard Lefebvre van 22.1.1945 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, II/20).

Discipline in het politiekorps was voor Elias zeer belangrijk. Elias zelf neemt regelmatig zelf het initiatief om mensen te ontslaan of te sanctioneren. Hulpagenten kunnen makkelijk ontslagen worden, en zelfs zonder fouten te begaan worden zij ontslagen wanneer ze ouder worden dan 50 jaar. Op 21 juli 1942 vindt een viering van de Nationale Feestdag plaats in Gent, alhoewel demonstraties expliciet verboden waren die dag. Erna worden vijf politieagenten gestraft met 14 dagen schorsing zonder bezoldiging en vijf hulpagenten afgedankt omwille van gebrek aan optreden tegen de pro-Belgische manifestanten 's morgens en te brutaal optreden tegen de tegenbetogers.²⁹⁴ Een van die ontslagen hoofdagenten, Jules Dhondt, schrijft een vertederende brief naar Elias: *“Daar ik de goedhartigheid en de rechtvaardigheid van onzen Achtbare Heer Burgemeester maar al te goed ken, neem ik de eerbiedwaardige vrijheid mijn toevlucht tot Hem te nemen en durf ik hopen, dat Hij de zaak zal willen doen onderzoeken en naar mogelijkheid mij terug in mijn ambt van hulpagent te zullen terug laten plaatsen...”*²⁹⁵ Hij wist waarschijnlijk niet dat de straf van de burgemeester zelf kwam. Belediging van leden van de Vlaamse Wacht is een reden tot strenge sancties vanwege de burgemeester. Wanneer een zekere agent De Backer ervoor gestraft wordt laat Elias het vermelden in de dagorders van de politie zodat iedereen verwittigd is dat hij geen beledigingen aan het adres van Vlaamse Wachters duldt.²⁹⁶ Regelmatig worden wrijvingen tussen politie en Vlaamse Wachters gemeld, vooral bij de bewaking van bruggen waarbij het door de Vlaamse Wachters verboden wordt aan politieagenten om op de brug te staan.²⁹⁷ Elias reageert naar de politie toe dat naast de brug staan even goed is. Er zijn meerder hulpagenten ontslagen door Elias, heel dikwijls omwille van anti-Duitse of pro-Belgische acties. Zo wordt Willy Verdonck op 25 juni 1942 op staande voet ontslagen omwille van *“politieke beledigingen en bedreigingen ten overstaan van zijn collega's”*.²⁹⁸ Elias treedt ook op tegen een agent die een ring met de Belgische driekleur draagt. Het is de reeds hoger vernoemde Callaert die de melding ervan deed aan de commissaris.²⁹⁹ Maar ook voor 'partijgenoten' kan Elias streng zijn: voorlopig agent Blanchaert, niet aangenomen met de lichte 1938 maar door Elias alsnog in dienst genomen in 1941 en onmiddellijk toegelaten tot de politie school, wordt gedurende 1 jaar geschorst omwille van machtsmisbruik en het opmaken van een vals verslag.³⁰⁰ Nochtans had een kennis van Blanchaert, Lode De Graeve, beroep gedaan op schepenen Lefever, Rombouts en De Wilde

²⁹⁴ Nota voor Hoofdcommissaris Politie van 24.7.1941 (SAG, MA, DKF84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁹⁵ Jules Dhondt aan de Burgemeester van 29.7.1941 (SAG, MA, DKF84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁹⁶ Nota voor Hoofdcommissaris Politie van 26.8.1941 (SAG, MA, DKF84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁹⁷ Verslag van hulpagent 683 van 9.8.1941 (SAG, MA, DKF84 Fonds Roman D'Hondt).

²⁹⁸ Nota voor Hoofdcommissaris Politie van 25.6.1942 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 30).

²⁹⁹ Nijs aan de Burgemeester van 20.11.1942 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, II/33).

³⁰⁰ Zitting college van 28.7.1942 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 41-42).

om in het college van burgemeester en schepenen ten beste te spreken voor hem (De Graeve eindigt de brief niet met Hou Zee, maar met In hou troue).³⁰¹

Elias heeft niet kunnen verhinderen dat er daden van sabotage, verspreiden anti-Duitse slogans en aanslagen zijn geweest. Hij reageert met plakbrieven en berichten, soms in samenwerking met andere gemeenten teneinde deze fenomenen te stoppen. Het antwoord is repressie en meer jonge betrouwbare (lees NO-gezinde) politiemensen op straat. Wanneer het verzet in september 1942 een aanslag pleegt op een lokaal van de Vlaamse Wacht op de Meulestedesteenweg, straft de DO de stad Gent met een boete van 500.000 BF en worden achtenveertig gijzelaars genomen. De gijzelaars zijn hoofdzakelijk magistraten, advocaten, leraars, gerechtelijke agenten, ingenieurs, dus hogere beroepen.³⁰² Op 29 september deelt Elias dit mee aan het schepencollege, en men beslist onmiddellijk een deel van de boete te betalen, en te onderzoeken hoe de boete kan verhaald worden op de bevolking.³⁰³ Storme komt in het daaropvolgende schepencollege tussen om het lot van de gijzelaars, die gewoon in de gevangenis zijn opgesloten in slechte omstandigheden, te verbeteren waarop Elias belooft de Duitse Overheid aan te schrijven.³⁰⁴ Als gevolg daarvan worden de gijzelaars overgebracht naar Leuven.

Gouverneur De Vos en Elias komen tussen bij het OFK 570 om gijzelaars vrij te krijgen – het gaat dan meestal om bekenden van hen, magistraten of stadsbedienden – en hun tussenkomsten worden bevestigd door dominee Eduard Pichal die op vraag van familieleden van gijzelaars eveneens tussengekomen is bij de Stadskommandatur.³⁰⁵ Alleen commissaris De Walsche is er van overtuigd dat Elias betrokken was bij het opstellen van de lijsten van gijzelaars, andere getuigen zoals Norro, De Vos en Pichal hebben niet de indruk dat Elias meegewerkt heeft aan de lijsten of er voorkennis van had.³⁰⁶ Elias ontkent meegewerkt te hebben aan de lijsten alhoewel Norro getuigt dat “*Wel werd in de bureelen gefluisterd dat Callaert en consoorten er de hand in hadden*” wat VNV inmenging bij het opmaken van de lijsten impliceerde.³⁰⁷ Ook gijzelaar Penen vermoedt betrokkenheid van het VNV bij het opmaken van

³⁰¹ De Graeve aan Lefever van 20.7.1942 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 30).

³⁰² Getuigenis Penen van 20.2.1945 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, 21).

³⁰³ Zitting college van 29.9.1942 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 42-43).

³⁰⁴ Zitting college van 5.10.1942 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 42-43).

³⁰⁵ Getuigenis De Vos van 7.3.1947 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, 196).

³⁰⁶ Getuigenis De Vos van 7.3.1947; getuigenis De Walsche van 19.1.1945; getuigenis Norro van 20.1.1945 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, II/19).

³⁰⁷ Getuigenis Norro van 20.1.1945.

de lijsten, zonder Elias specifiek te vermelden.³⁰⁸ Wel eigenaardig is dat commissaris Vander Auwermeulen, de schoonzoon van Edmond Bocqué, bij de gijzelaars was.

Op 30 november besluit het college van burgemeester en schepenen een verzoekschrift over te maken aan de Duitse Overheid om de Gentse gijzelaars vrij te krijgen, en te doen gelden dat *“de Gentsche bevolking zich binst de bezetting tot nu toe kalm wist te gedragen en dat, sedert den aanslag waarvoor den stad werd gestraft, er zich niets opmerkenswaardigs meer heeft voorgedaan.”*³⁰⁹ Alleen De Wilde maakt voorbehoud dat hij zijn houding kan wijzigen wanneer opnieuw iets zou gebeuren. Bij de afhandeling van dat punt heeft Elias niet deelgenomen aan de besprekingen omdat hij op dat ogenblik reeds leider van het VNV was. Nadat eerder reeds individuele gijzelaars waren vrijgelaten, komt de rest vrij op 20 december 1942. Op 29 december vindt een nieuwe bomaanslag plaats op het wachtlokaal van de Vlaamse Wacht aan de Plezantevest. De beschuldiging van verklikking door Elias' medewerking aan het opstellen van de lijsten is door de Krijgsraad in 1947 niet weerhouden.

Elias heeft geprobeerd vat te krijgen op de ordehandhaving en de politie, en er een instrument van te maken dat ten dienste stond van de Nieuwe Orde. Hij gedroeg zich als een leider en trok de meeste, zo niet alle beslissingen naar zich toe. Zijn medewerkers konden zelf weinig initiatieven ontwikkelen. Elias heeft niet bruusk willen handelen, het grootste deel van de top van het politieapparaat is op zijn positie gebleven, waarbij zeker een aantal niet van harte NO-gezind waren. Er zouden zelfs een vijftenzestigtal agenten verbindingen gehad hebben met de weerstand, waarvan slechts een vijftiental door de Duitsers zijn opgepakt.³¹⁰ Zij bleven hun dienst doen en probeerden Elias niet voor het hoofd te stoten. Zo is commissaris De Walsche op zijn post gebleven tijdens de oorlog. Elias wist dat hij *“niet van zijn gedacht was”*, en had hem daardoor niet verder de hoofdcommissaris Dekesel laten vervangen bij afwezigheid.³¹¹ Het oprichten van de politieschool op initiatief van Elias was een poging om het korps om te vormen tot een strijdbaar geheel ter bevordering van de ordehandhaving en repressie. Romsée neemt de idee over en verspreidt ze. De oudere agenten kregen meer administratieve taken toebedeeld zodat op straat de NO-gezinde agenten in de meerderheid waren. Alhoewel Elias zelf zegt dat hij de politie uit de handen hield van de Duitse bezetter, dienen er toch kanttekeningen gemaakt te worden. In veel gevallen ging hij niet in tegen opdrachten, maar kleepte ze in als een opdracht van hem. In enkele gevallen volgt hij niet, omdat duidelijk de Belgische wettelijkheid in het gedrang zou komen. Bevelen van oorspronkelijk Duitse initiatieven zoals de Vlaamse Wacht hadden bij Elias prioriteit boven de bevelen van de politiecommissarissen. Hij heeft niet kunnen verhinderen dat er binnen het korps

³⁰⁸ Getuigenis Penen van 20.2.1945.

³⁰⁹ Zitting college van 30.11.1942 (SAG, MA, III 40-45 *Verslagen College 1939-1945*, III 42-43).

³¹⁰ Geert Geers, “Een onderzoek naar het Gentse politiekorps”, 203.

³¹¹ Getuigenis De Walsche van 19.1.1945.

verzetshaarden, zelfs van politiecommissarissen, waren die hun steun verleenden aan door sancties getroffen politiemensen.³¹²

7.6 Hier spreekt men Nederlands.

Voor Elias is de Vlaamse cultuur een belangrijk thema: bij de herverdeling van de schepenbevoegdheden neemt hij het Onderwijs inclusief het Kunstonderwijs en Schone Kunsten over. Het beheer van de scholen, d.w.z. de meer praktische zaken, liet hij nog over aan Cnudde. In de sector van de Schone Kunsten nemen de schouwburgen een belangrijke plaats in. Gent beschikte over twee grote schouwburgen die ze in eigen beheer uitbaatte, de “*Koninklijke Nederlandse Schouwburg*” en het “*Théâtre Royal de Gand*”, naast nog een aantal kleinere zalen zoals bijvoorbeeld de “*Théâtre Minard*” die privé uitgebaat werden. In zijn kabinet neemt Elias Germain Lefever op, hij moet de burgemeester bijstaan op gebied van cultuur en onderwijs.

De omvorming van het toneellandschap in Gent is gebeurd vooraleer Elias burgemeester werd. Cnudde was in het schepencollege van 1939 verantwoordelijk voor de schouwburgen. De KNS verkeerde in een crisissituatie en begin 1940 werden reeds ideeën ingezameld voor een hervorming van de werking van deze schouwburg. Een commissie van den KNS in de schoot van de gemeenteraad moet een beslissing nemen. Vlaamse organisaties stellen op 2 augustus een oplossing voor die zij als de enige mogelijke voorstellen. Indien die er niet komt zullen zij “*allen steun ontzeggen aan een instelling, die geen rekening houdt met de waardigheid van het Vlaamsche volk en voor zijn cultuur beschamend is.*”³¹³ Bij de ondertekenaars zijn vertegenwoordigers van VTB, VKNS, Vlaamse Geneesheren, Dietsch Nationaal Kunstverbond, VEV, Davidsfonds, VOS en andere Vlaamsgezinde organisaties. Amaat Bockaert, VNV-gemeenteraadslid en lid van de commissie van den KNS, stelt op 19/8/40 “*gezien de belangrijke gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan de mogelijkheden die zich nu voor de heropening van den Nederlandschen Schouwburg, voordoen, totaal gewijzigd zijn geworden*” een vijftal eisen waaronder de aanstelling van Staf Bruggen als bestuurder.³¹⁴ Staf Bruggen was een acteur en leider van Het Volkstoneel die in augustus 1940 behoorde tot de ondertekenaars voor de nieuwe Volksbeweging waartoe Staf de Clercq opgeroepen had.³¹⁵ Op 26 augustus besluit het college dat de KNS uitsluitend voor gesproken toneel wordt voorbehouden, en dat Staf

³¹² Geert Geers, “Een onderzoek naar het Gentse politiekorps”, 194-96.

³¹³ Brief aan de Heeren Schepenen en Gemeenteraadsliden van de Stad Gent van 2 augustus 1940 (SAG,MA, XXI 13 F, KNS).

³¹⁴ Brief Bockaert van 19.8.40 (SAG, MA, XXI 1950/13 KNS Toneelseizoenen 1933-1944, F).

³¹⁵ Bruno De Wever, *Greep naar de Macht*, 364.

Bruggen tot kunstleider voor het seizoen 1940-1941 aangesteld wordt.³¹⁶ Op 17 Februari 1941 wordt zijn mandaat met 2 seizoenen verlengd.³¹⁷

De 'Franschen theater' zoals hij door de Gentenaars genoemd werd, was al langer een doorn in het oog van de Vlaamse culturele verenigingen en met de Duitse bezetting kwam er een einde aan de frustratie. Een eis die Bockaert verdedigde op een van de eerste gemeenteraden na de oorlog was de vernederlandsing van de "*Koninklijke Fransche Schouwburg*".³¹⁸ Het stadsbestuur had in maart 1940 nog het mandaat van de directeur René Coens, die de schouwburg reeds 15 jaar uitbaatte, vernieuwd voor 1 jaar, eigenlijk zonder rekening te houden met de taalwetten.³¹⁹ De Duitse Overheid verzet zich tegen een Franse schouwburg in Gent. Coens kan niet verder aanblijven als bestuurder, en het College van Burgemeester en schepenen stuurt hem zijn ontslagbrief op 14 september 1940. Onder invloed van de DO en op voorstel van Cnudde, stelt het schepencollege Caspeelee Henri aan als nieuwe bestuurder voor drie jaar en verandert de naam van de schouwburg in "*Koninklijke Stadsopera*".³²⁰ Caspeelee Henri was al uitgenodigd voor een gesprek met Cnudde vooraleer Coens opgezegd was.³²¹ De Duitse Overheid geeft toelating de schouwburg te heropenen op 18 augustus 1940, de officiële opening van het speelseizoen 1940-1941 is 26 oktober 1940 met een totaal ander programma dan oorspronkelijk voorzien.³²² De zaal zelf werd reeds gebruikt, onder andere kosteloos ter beschikking gesteld voor de huldiging op 26 augustus 1940 van de VNV-weggevoerden van mei.³²³

De reorganisatie van het schouwburgwezen in Gent was dus reeds geschied vooraleer Elias burgemeester werd, en wel in de zin dat hij het waarschijnlijk ook zou gedaan hebben, d.w.z. met nadruk op het Vlaamse karakter ervan. Het is de stadskommandant van Gent Schiffer die aangedrongen heeft op de hervormingen van beide schouwburgen en in Cnudde een goede medewerker vond.³²⁴ Vanaf midden 1941 neemt Elias meer het heft in handen. De Duitsers vragen namelijk een zevende speelmaand en ook een invulling van de zomermaanden. Daar de extra kosten die daardoor ontstaan niet gebudgetteerd zijn en de stadsfinanciën reeds zeer precair zijn staat de Propaganda-Abteilung in voor tekorten. Elias voert onderhandelingen met de DO voor de verlenging van het seizoen 1941 en de financiering van het speelseizoen 1941-

³¹⁶ Besluit College van 26.8.1940 (SAG, MA, XXI 1950/13 KNS Toneelseizoenen 1933-1944, F).

³¹⁷ Beslissing Gemeenteraad 17.2.1941 (SAG, MA, XXI 1950/13 KNS Toneelseizoenen 1933-1940, F).

³¹⁸ Am. Bockaert aan Burgemeester der stad Gent, 19.8.40.

³¹⁹ Sanne Baeck, "Van Théâtre Royal Français de Gand naar Vlaams Opera in drie bedrijven" (Masterscriptie, Universiteit Gent, 2012), 20.

³²⁰ Besluit Gemeenteraad van 28.11.1940 (SAG, MA, XXI 1975/793, *Koninklijke Opera: seizoenen, 1940-1941*).

³²¹ Cnudde aan Caspeelee van 11.9.1940 (SAG, MA, XXI 1975/793, *Koninklijke Opera: seizoenen, 1940-1941*).

³²² Brochure Koninklijke Stadsopera Gent 1940-1941 (SAG, MA, XXI 1975/793, *Koninklijke Opera: seizoenen, 1940-1941*).

³²³ Schepencollege aan VNV van 24.8.1940 (SAG, MA XXI 1975/793, *Koninklijke Opera: seizoenen, 1940-1941*).

³²⁴ Norro aan Stevigny, substituut bij het Krijgsauditoraat, van 2.2.1944 (SAG, MA, IV Personeelszaken, 360 Oorlog 1939-1944).

1942.³²⁵ Cnudde wordt een uitvoerder en de beslissingen worden door Elias genomen. Het is ook typisch dat voor de opening van het seizoen 1941-1942 de uitnodigingen ondertekend worden door Cnudde, behalve deze voor de Duitse overheden die ondertekend worden door Elias zelf.³²⁶

Cultuur is voor de Duitsers een belangrijk aspect: de beide schouwburgen worden per seizoen tientallen keer 'opgeëist' voor voorstellingen voor de Wehrmacht. Daarbij betaalt de stad zelf de kosten van elektriciteit en het personeel, en schrijft het in onder de vermelding "oorlogsuitgaven". De DeVlag organiseert ook regelmatig voorstellingen in de KNS, waarbij zij sommige van deze voorstellingen als "voorstellingen voor de Wehrmacht" (dus gratis) benoemen en dit wordt door Elias als dusdanig aanvaard.³²⁷

Het succes bij het publiek was wat de opera betreft behoorlijk, het bezoek lag op een gelijkaardig niveau als de jaren voordien ondanks de vervlaamsing. De KNS had het waarschijnlijk moeilijker met alleen gesproken toneel. De belangstelling per voorstelling is iets lager, doch er zijn nu veel meer voorstellingen van gesproken toneel. (ca. 100 ten opzichte van 20 voor de oorlog). Cnudde wil daar iets aan doen en schrijft een brief naar de bureelhoofden van het stadspersoneel om hen aan te zetten regelmatig een voorstelling bij te wonen: "*Het stadsbestuur doet dan ook beroep op Uwe medewerking ten einde de schouwburgen verder in de mogelijkheid te stellen hun cultureele zending te vervullen. Ieder van U kan hiertoe medehelpen door regelmatig zelf de vertoningen bij te wonen...*"³²⁸

Naast deze twee schouwburgen beschikt Gent nog over een openluchttheater in het Stadspark, waar voor het eerst in 1941 een speelseizoen met 30 vertoningen ingericht wordt in juli en augustus, en een zaal in het Gravensteen waar een amateurgezelschap 'de Gezellen van 's Gravensteen' vertoningen geeft. De subsidies die Gent krijgt van de staat en de provincie voor zijn schouwburgen zijn absoluut ontoereikend, waardoor dit een belangrijke uitgavenpost is voor de stad. Elias is hier de man die de secretaris-generaal van Openbaar Onderwijs erover aanschrijft en probeert een hogere subsidiëring los te krijgen. Het gesproken toneel wordt niet door de Duitse Overheid mee gefinancierd.

Het taalgebruik is voor Elias heel belangrijk, heel kort na zijn aantreden stuurt hij een dienstorder rond wat betreft gebruik van talen in bestuurszaken. Vanaf dan is enkel nog Nederlands toegelaten in de betrekkingen met openbare besturen en inwoners van het Vlaamse landsgedeelte, inclusief de Brusselse agglomeratie. Het gebruik van tweetalige formulieren

³²⁵ Niederschrift van 3.6.1941 (SAG, MA, XXI 1965/344 *Koninklijke Opera: seizoenen, 1941-1944, Duitse toelagen*).

³²⁶ Uitnodigingen Lohengrin, opening seizoen 1941-1942 van de Koninklijke Stadsopera (SAG, MA, XXI 1975/863, *Koninklijke Opera seizoenen 1941-1945*).

³²⁷ Cnudde aan Elias van 24.10.1941 en antwoord van Elias (SAG, MA, XXI 1950/13 *KNS Toneelseizoenen 1933-1944, G*).

³²⁸ Brief Cnudde van 24.1.1941 (SAG, MA, XXI 1975/793, *Koninklijke Opera: seizoenen, 1940-1941*).

wordt afgeschaft.³²⁹ Hij eist ook dat alle facturen, met uitzondering voor inwoners van gemeenten waar Frans de officiële bestuurstaal is, in het Nederlands gesteld worden, zo niet kunnen ze niet voor betaling goedgekeurd worden.³³⁰ Elias wil het de ‘franskiljons’ niet gemakkelijk maken. Wanneer een handelaar uit de Mageleinstraat in Gent als enige een Frans formulier geëist heeft schrijft hij aan De Wilde: “*Het ene plezier is het andere waard: gelieve den naam te noteeren en er voor te zorgen , dat op tijd en stond zijn geweten nauwkeurig door de Kontrolediensten worde onderzocht.*”³³¹ Elias is zelf niet altijd consequent: op een Franstalige brief vanuit ‘Courtrai’ antwoordt hij in het Frans, terwijl Kortrijk toch in het Vlaamse landsgedeelte gelegen is!

Elias staat erop dat in de stadsdiensten, en zeker in zijn eigen kabinet, beschaafd Nederlands gesproken wordt. Hij noemt het “*een beleediging van de kulturele opvattingen van de Burgemeester, te moeten vernemen dat het personeel, verbonden aan zijn persoonlijke diensten, een ongepaste liefde voor het Gentsche dialect aan den dag legt.*”³³² Het schijnt niet zo eenvoudig dialect uit te schakelen, in juni 1941 giet hij die instructie in een dienstorder, algemeen over de omgang met het publiek. Hij wijst erop dat “*in deze moeilijke tijden, meer dan nog ooit, voorkomendheid en beleefdheid geboden zijn,*” en “*tevens drukken wij den wensch uit dat daarbij door het personeel steeds een beschaafde taal gesproke worde.*”³³³ In de politieschool is het gebruik van een beschaafde taal eveneens een vereiste. Elias eist foutloos geschreven rapporten, hij maakt opmerkingen aan commissaris Neys (sic, zelf verkeerd geschreven) over taalfouten in verslagen.³³⁴

Elias verbergt niet dat hij tegen de ‘franskiljons’ is, en dat weten zijn medewerkers. Wanneer Lefever een nieuwe locatie zoekt voor het meisjesatheneum stelt Elias de voormalige gebouwen van de Ecole des Hautes Etudes voor, want “*een franskiljonsche instelling zou aldus een franskiljonsch lokaal hebben gevonden.*”³³⁵ Op dat ogenblik is er sprake van dat de athenea zouden overgenomen worden door de staat, en Elias hoopt dat deze lokalen aanvaardbaar zijn voor de secretaris-generaal van Openbaar Onderwijs omdat die “*vrijmetselaar is en franskiljon.*” Lefever stelt bij een verschuiving van de opdrachten binnen de Academie voor Schoone Kunsten voor een leerkracht over te slaan omdat hij geen schitterende faam geniet, “*en*

³²⁹ Dienstnota Nr. 198 van 7.1.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*,127).

³³⁰ Dienstnota Nr. 202 van 18.1.1941 (Amsab-ISG, *Archief Edward Anseele jr.*,127).

³³¹ Nota voor De Wilde van 14.7.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 24).

³³² Nota voor personeel kabinet Burgemeester van 24.2.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 20).

³³³ Dienstnota Nr. 214 van 4n Juni 1941 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 420).

³³⁴ Nota van Elias voor Nijs van 27.6.1942.

³³⁵ Nota voor Lefever van 9.9.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 28); Ecole de Hautes Etudes was de Franstalige Hogeschool in 1923 ingericht in Gent door de burgemeester en de Franstalige burgerij bij de oprichting van de zogenaamde tweetalige Nolf-universiteit.

*bovendien steeds militant anti-Vlaamschgezinde is geweest.*³³⁶ Dat Lefever als medewerker van het kabinet van Elias geen beslissingen neemt is nog normaal, maar zelfs wanneer hij reeds schepen van Openbaar Onderwijs is vraagt hij nog de tussenkomst van de burgemeester om de Bestuurder van de Hogere Nijverheidsschool op het matje te roepen. De Heer Janssens gebruikt immers een Frans handboek, *“De les wordt in ’t Fransch gegeven, de cursussen die afgeschreven worden zijn eveneens in ’t Fransch, terwijl ook de vragen der kampstrijden in ’t Fransch zijn gesteld.*”³³⁷

Naast de politie is het onderwijs de sector waar de meeste benoemingen hebben plaatsgehad tijdens de ambtstermijn van Elias. Een aantal leerkrachten was gevlucht in mei 1940, en diende vervangen te worden, minstens tijdelijk. Ook in 1941 stelt het schepencollege op voorstel van Elias nog regelmatig nieuwe leerkrachten aan, en behoudt Elias leerkrachten die normaal volgens de ouderdomsverordening op pensioen zouden gaan. Het is niet duidelijk in hoeverre de NO-gezindheid van die personen een rol speelt. Elias krijgt wel regelmatig aanbevelingsbrieven waar hij rekening mee houdt. Zo wordt in de toezichtcommissie van *“de Academie voor Schoone Kunsten”* de kunstschilder Albert Servaes benoemd.³³⁸ Servaes verborg zijn bewondering voor de Duitse cultuur niet. Het schepencollege heeft beslist voortaan in de jongensscholen geen onderwijzeressen doch enkel onderwijzers aan te stellen. Het kan zijn dat dit om sociale redenen beslist is, maar ook om de jongens een meer ‘mannelijke’ opvoeding te geven (zie ook politie school waar krachtdadige mannen dienden gevormd). Zoals in de meeste departementen houdt Elias de touwtjes in handen, en dienen de beslissingen via hem te gebeuren. De contacten met de Duitse overheid gebeuren door Elias, zelfs wanneer het gaat over de infrastructuur van de scholen, wat in principe de bevoegdheid van Cnudde is. Wanneer de Luftwaffe de Normaalschool in de Ledeganckstraat wil bezetten, springt Elias in de bres om aan President Oesterhelt van OFK 570 te verzoeken de bezetting te voorkomen. Elias laat hier zien dat hij personen of instellingen die niet zijn visie delen probeert te benadelen daar hij het volgende voorstel doet: *“Er zijn in de stad talloze groote clericale gestichten. Gezien de houding, die de geestelijkheid aanneemt, zoowel tegenover de bezetting als tegenover ons, ben ik de meening toegedaan, dat hier in de eerste plaats de zeer wel ingerichte clericale gestichten zouden moeten opgeëischt.*”³³⁹

³³⁶ Nota voor Elias van Lefever van 13.6.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 28).

³³⁷ Nota voor Elias van 19.12.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 28).

³³⁸ Nota voor Elias van 13.6.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 28).

³³⁹ Nota voor President Oesterhelt van 6.6.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 28).

Een belangrijke beslissing in verband met het Hoger Onderwijs betreft de overdracht van het COO-ziekenhuis De Bijloke aan de universiteit van Gent. Reeds lang werden een beperkt aantal patiënten toegekend aan de universiteit, maar eigenlijk onvoldoende. De universiteit had reeds eerder vergeefs gepoogd het ziekenhuis in handen te krijgen. Op 14 mei 1941 pleit Professor Frans Daels, lid van het VNV, samen met de DO ervoor het grootste gedeelte van het ziekenhuis te laten overnemen door de universiteit “*omdat het nodig was voor het degelijk inrichten van praktisch geneeskundig onderwijs.*”³⁴⁰ Elias als burgemeester van Gent is verantwoordelijk voor het ziekenhuis, maar de andere partij is de staat die verantwoordelijk is voor de universiteit en hij kan dus niet zomaar zelfstandig beslissen. De Duitse Overheid stuurt Elias een brief om de overdracht te bevelen. Elias laat het aan de voorzitter van het COO over de onderhandelingen te voeren (wat voor Elias eerder uitzonderlijk is), doch hij geeft consignes mee dat het de stad niets mag kosten, ook niet voor het beëindigen van de contracten van de COO-geneesheren.³⁴¹ Reeds op 15 juni 1941 worden de geneeskundige diensten overgenomen en tijdelijk kunnen de geneesheren van het COO nog hun patiënten behandelen. Elias gelooft niet dat Daels de aanstoker geweest is van deze overname, daar de meeste professoren er voorstander van waren. Vermoedelijk hebben ze gebruik gemaakt van Daels' contacten met de Duitsers om een beslissing te bekomen.

Elias probeerde ook een aantal nieuwe musea op te richten. Het Kinderen Alijnshospitaal op de Kraanlei was in 1940 in de handen gekomen van de stad Gent. Zoals reeds eerder vermeld maakte Anseele plannen om het gebouw te restaureren, en Elias dacht er het museum van Folklore, dat op dat ogenblik nog in de Lange Steenstraat gevestigd was, in onder te brengen. Een inschatting van de kosten wordt gemaakt door de conservator. Tot een verhuis is het nooit gekomen: pas in 1962 verhuisde de stad het Museum van Folklore naar het Huis van Alijn.

In de Sint Baafsabdij is ook sprake van het inrichten van een Museum van Voorgeschiedenis en Iconographie. Sinds 1887 was daar reeds het Museum voor Stenen Voorwerpen gevestigd, waar alle grafstenen en stenen voorwerpen die bij openbare werken in de stad aan het licht kwamen werden uitgesteld. Vermoedelijk is het plan voor een museum ontstaan nadat de conservator van historische gebouwen van de stad Gent in maart 1941 op verzoek van het personeel vraagt aardappelen te planten op de binnenplaatsen van de abdij.³⁴² Elias weigert en maakt kort daarop een voorstel voor het nieuwe museum, mogelijks ter verdediging van zijn beslissing geen aardappelen te laten planten. Het museum is er niet gekomen.

³⁴⁰ *Verslag over het bestuur en den toestand der stad Gent in 1940, 1941, 1942, 1943, 1944* (Gent: s.n., 1945).

³⁴¹ Hendrik Elias, *Memorie*, 66.

³⁴² Conservator St Baafsabdij aan H.J. Elias van 19.3.41 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 21).

Elias heeft het er moeilijk mee dat Gent niet beschikt over een bibliotheek. Lezen is toch een belangrijk element voor de Vlaamse cultuur en 'volksverheffing'. Op 12 augustus laat hij Lefever antwoorden op een verzoek om boeken te ontlenuen uit de stedelijke boekerij, "*daar ik tamelijk beschaamd ben te moeten zeggen, dat een dergelijke instelling in Gent niet bestaat.*"³⁴³ Een echte Gentse stadsbibliotheek is er maar gekomen na de oorlog, wanneer de Universiteitsbibliotheek, die tot dan toe gevestigd was in de Baudelookapel in de Ottogracht, verhuisd is naar de Boekentoren en de collectie gesplitst werd en dus gedeeltelijk in stadshanden kwam.

Door de verantwoordelijkheden van Schone Kunsten en Onderwijs naar zich toe te trekken bij zijn aantreden als burgemeester geeft Elias een signaal dat deze gebieden voor hem zeer belangrijk zijn. Hij kan vaststellen dat reeds onder Storme, met Cnudde als voornaamste actor, wat betreft schouwburgen stappen gezet zijn in de richting die hijzelf zou gewenst hebben. Van zodra hij burgemeester is neemt hij de leiding over van Cnudde en laat hem verder nog alleen praktische zaken afhandelen. De contacten met de Belgische en Duitse overheid verzorgt hij meestal zelf. De taalwetgeving dient zeer strikt toegepast, en dialect dient eveneens zoveel mogelijk gebannen bij de officiële instanties. 'Franskiljons' kunnen voor Elias niets goed doen en zullen het op een of andere manier moeten bekopen. Het onderwijs heeft hij wel proberen zuiveren van 'franskiljonse' elementen, doch het is geen NO-burcht geworden. Ook in deze materie zien we dat Elias weinig initiatief laat aan zijn medewerkers door steeds de eindbeslissing te willen nemen.

7.7 Maatregelen tegen de Joden.

De eerste verordening tegen de joden dateert reeds van 28 oktober 1940, dus vooraleer Elias burgemeester van Gent was. Op 8 november beslist het schepencollege onder leiding van Storme dat de dienst Bevolking gelast wordt met "*de tenuitvoerlegging van de verordening van 28 October II. van de bezettende overheid, houdende maatregelen tegen de joden.*"³⁴⁴ Meerdere preciseringen zijn er nog niet, het was vermoedelijk alleen een principiëbsbeslissing. De verordening was pas gepubliceerd op 5 november, doch er waren nog geen instructies van het Ministerie van BZ en Volksgezondheid. In sommige steden had men de omzendbrief van het ministerie niet afgewacht, en in de Brusselse agglomeratie had men tegen 16 november reeds een praktische werkwijze uitgedokterd en een steekkaart ontwikkeld.³⁴⁵ In de omzendbrief van het Ministerie van 6 december 1940 vermeld Adam, de waarnemend secretaris-generaal, dat deze steekkaart overal kan gebruikt worden tenzij reeds andere uitvoeringsmaatregelen zouden

³⁴³ Nota voor Lefever van 12.8.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 3/5, 28).

³⁴⁴ Zitting college van 8.11.1940 (SAG, MA, *III 40-45 Verslagen College 1939-1945*, III 39-40).

³⁴⁵ Rudi Van Doorselaer et al., *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolgning tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Antwerpen: Manteau, 2007), 296.

genomen zijn.³⁴⁶ Reeds op 4 december verscheen een instructie van de secretaris-generaal van Onderwijs betreffende de tewerkstelling van Joden in het onderwijs.³⁴⁷

In Gent schrijft Cnudde, de Schepen van Openbaar Onderwijs, op 9 december een brief aan de directies van de stedelijke onderwijsinrichtingen om deze instructies ter kennis te brengen van het personeel.³⁴⁸ Het college van Burgemeester en Schepenen verspreidt op 11 december een bericht "*aan de belanghebbenden*" met de instructies voor inschrijving in het Jodenregister en de opschriften op Joodse horeca-zaken.³⁴⁹ In het Jodenregister schreven 267 personen zich in.³⁵⁰ Het Gentse stadsbestuur zond op 23 december een lijst met 195 namen aan het Ministerie.³⁵¹ Waar dit verschil in aantal vandaan komt is niet duidelijk. In elk geval wijst het op een zeer beperkte aanwezigheid van Joden in Gent, zeker in vergelijking met Antwerpen, Brussel en Luik. Het register bevatte één horecazaak, namelijk de pasteibakkerij Bloch in de Veldstraat, alhoewel de eigenaar zelf vond dat zijn zaak in dat register niet thuishoorde "*daar de verbruikzaal maar ene bijzaak is van mijne bakkerij-pasteibakkerij.*"³⁵²

Dekezel Maurice was afdelingshoofd van de bevolkingsdienst en hij heeft slechts een keer een tussenkomst gehad van Elias in verband met het Jodenregister. Hij neemt de instructie in de verordening vrij letterlijk, en hij geeft dus alleen inzage van de lijst; hij zou ook de identiteitskaart gevraagd hebben van de persoon die inzage vroeg, wat hij ontkent. Hij wordt daarbij verdedigd door zijn overste, schepen Derycke.³⁵³ Op aandringen van de Duitse Sicherheitsdienst laat Elias op 10 mei 1941 nogmaals een bericht uithangen om Joden die nog niet ingeschreven zijn in het Jodenregister zich verplicht te laten melden op de dienst Bevolking.³⁵⁴

Op vraag van de provinciegouverneur van 4 maart 1941 diende het stadsbestuur het aantal joden, die afhingen van de gemeente of tewerkgesteld waren in intercommunale verenigingen en die hun functies hadden moeten neerleggen, op te geven. Elias laat het Norro uitzoeken en antwoordt op 11 maart dat er in totaal slechts één persoon zijn functie heeft neergelegd. In het handgeschreven antwoord van Norro had die "*niemand*" aangegeven, wel met de vermelding van het speciaal geval van de rabbijn, "*die echter geen beampte is.*"³⁵⁵ Blijkbaar had het

³⁴⁶ Brief Ministerie van BZ van 6.12.1940 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

³⁴⁷ Brief Ministerie van OO van 4.12.1940 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

³⁴⁸ Brief Cnudde van 9.12.1940 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

³⁴⁹ Maatregelen tegen de Joden van 11.12.1940 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

³⁵⁰ Nele Stevens, "De Jodenvervolgning", 90; Tot 30/11/1940 tel ik slechts 233 ingeschreven namen in het Jodenregister (SAG, MA, *IX Joden, Jodenregisters, Wohnungsbefund, Abtransport, 1940-1945*, 2).

³⁵¹ Rudi Van Doorselaer et al., *Gewillig België*, 307.

³⁵² Rudolf Bloch aan Burgemeester en Schepenen zonder datum (SAG, MA, *IX Joden, Jodenregisters, Wohnungsbefund, Abtransport, 1940-1945*, 2).

³⁵³ Getuigenis Dekezel Maurice van 26.2.1947 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 1/5, 183a).

³⁵⁴ Rudi Van Doorselaer et al., *Gewillig België*, 307.

³⁵⁵ College aan de Gouverneur van 11.3.1941 (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

stadsbestuur een vrouw over het hoofd gezien, want de Duitse Overheid meldt aan Elias dat de echtgenote van een zekere Hevesi Bela als onderwijzeres werkzaam zou zijn aan de stad en de Duitse Overheid bezwaren heeft dat zij verder een openbaar ambt zou bekleden. Norro bevestigt dat Vander Voodt Henriette, Belgische en echtgenote van een stateloze Jood Hevesi, werkzaam is als onderwijzeres in een stadsschool. Norro beschouwt haar ontslag als een gevolg van de verordening van 18 juli 1940 en niet van de verordening van 28 oktober 1940!³⁵⁶ Het schepencollege van 25 juni beslist dat Mw. Hevesi-Van der Voodt haar actieve dienst zal moeten staken en ter beschikking gesteld wordt, aangezien ze te jong is om gepensioneerd te worden. Ook Elias gebruikt in de collegezitting niet de verordening van 28 oktober, alhoewel de definitie van Jood daarin vrij duidelijk is en Mw. Hevesi eigenlijk al sinds 31 december 1940 haar betrekking had moeten verliezen. Elias volgt daarin Norro die waarschijnlijk Mw. Hevesi willen beschermen heeft (zij staat 'ten onrechte' niet vermeld in het Jodenregister).

Het Gentse stadsbestuur heeft, net zoals de meeste andere gemeentebesturen, stipt de verordeningen van de Duitsers, wat betreft de Joden, uitgevoerd. Regelmatig dienden lijsten van het Jodenregister doorgestuurd te worden in opdracht van de SIPO/SD Aussenstelle Gent, wat prompt uitgevoerd werd. Meestal worden de teruggestuurde lijsten ondertekend door Cnudde, op die ogenblikken schepen van bevolking.³⁵⁷ De lijsten van Duitse Joden, die hun nationaliteit verliezen, stuurt Cnudde in naam van het college door aan gouverneur Devos, wanneer die erom verzocht had. Het uitreiken van de Jodensterren na de verordening van 27 mei 1942 gebeurde in Gent door het stadsbestuur, een beetje gelijkaardig aan het inschrijven in het Jodenregister, d.w.z. zich zelf aanbieden op de Bevolkingsdienst.³⁵⁸ In tegenstelling tot de verordening van 28 oktober 1940 is dit niet op het schepencollege besproken, het is de dezelfde dienst Bevolking onder de leiding van de hogervermelde Dekezel die de verantwoordelijkheid heeft. Die neemt zelf het initiatief om de politie te laten uitzoeken waarom een zekere Hevesi (niet dezelfde als hoger) zijn Jodenster niet opgehaald heeft. Op dat ogenblik waren de joden geregistreerd, economisch gebroken en duidelijk getekend.

In juli 1942 valt de Duitse beslissing de Joden te deporteren naar het Oosten. In eerste instantie werden in België een tienduizendtal Joden uitgenodigd zich in de Dossin-kazerne te Mechelen aan te melden, zogenaamd voor verplichte tewerkstelling in het buitenland. De gemeentebesturen zijn waarschijnlijk niet ingeschakeld voor het verspreiden van de oproepingsbevelen.³⁵⁹ Ook in de steden met grote populaties Joden werden de lokale ordediensten nog niet betrokken bij de arrestaties. Wanneer teveel opgeroepen Joden niet

³⁵⁶ Nota voor Stadssecretaris van 27.5.1941 en antwoord (SAG, MA, *IV Personeelszaken*, 359).

³⁵⁷ Cnudde aan de Stadtkommandatur Gent van 23.4.1942 (SAG, MA, *IX Joden, Jodenregisters, Wohnungsbefund, Abtransport, 1940-1945*, 1).

³⁵⁸ Rudi Van Doorselaer et al., *Gewillig België*, 555.

³⁵⁹ Rudi Van Doorselaer et al., *Gewillig België*, 564.

opdaagden en onderdoken, ging men over tot razzia's, naar analogie met wat in Nederland en Frankrijk gebeurd was. In Gent hadden slechts 11 joden gevolg gegeven aan hun oproepingsbrief, een eerste golf van arrestaties gebeurde eind augustus, begin september (ongeveer gelijktijdig met de razzia's in Antwerpen en Brussel).³⁶⁰ Op 2 oktober 1942 krijgt Elias de vraag van de SIPO/SD Aussenstelle Gent om de politie te laten controleren of de Joden nog op de adressen uit het Jodenregister aanwezig zijn.³⁶¹ Via een formuliertje geeft Dekezel de namen door aan de politie die de controle uitvoert. Heel eigenaardig is dat de vraag van Dekezel reeds op 1 oktober doorgestuurd wordt naar de politie, terwijl Elias de brief van de SIPO/SD slechts op 10 oktober ontvangt. Dit houdt in dat er vooraf informele contacten geweest zijn tussen Elias en de SIPO/SD waarin dat verzoek besproken is en dat Elias het reeds doorgegeven heeft aan Dekezel. De politie is zeer snel met de reactie: reeds op 2 oktober zijn de meeste Joden gecontroleerd. Daaruit blijkt dat vele Joden "*vertrokken zijn naar een onbekende bestemming*."³⁶² Uit Gent werden ca. een derde van de Joden gedeporteerd, wat in de grootteorde ligt van de andere grote agglomeraties, met uitzondering van Antwerpen waar ca. twee derde van de Joden werden gedeporteerd. In Gent werden de arrestaties verricht door de Geheime FeldPolizei, zonder tussenkomst van de plaatselijke politie.

Aangezien Elias niet in verdenking is gesteld voor Jodenvervolging, spreekt hij er niet over in zijn Memorie over zijn burgemeesterschap van Gent. Reeds in 1936 waren er echter aanwijzingen dat de VNV-leiding xenofob, antisemitisch en soms racistisch gedachtengoed tolereerde.³⁶³ In het begin was er nog enigszins tegenwerking van de gematigde vleugel van het VNV, o.a. van Borginon, maar dat verwaterde geleidelijk aan. In zijn reeds eerder vernoemde rede van 10 november 1940 verdedigde De Clercq de eerste verordening tegen de Joden, maar ook met Elias als leider bleef het VNV een antisemitische partij, en ze bleef het racisme in de nationaalsocialistische ideologie meenemen.³⁶⁴ Het is moeilijk in te schatten hoe Elias zou gereageerd hebben wanneer de Duitsers opdracht hadden gegeven dat de Gentse politie diende mee te werken aan een razzia. De Jodenpopulatie in Gent was echter zo klein dat de GFP het alleen aankon. In zijn redevoeringen heeft Elias zich verder niet expliciet antisemitisch uitgelaten, hij stelde de oorlog wel voor als een strijd van het nationaalsocialisme tegen het joods-kapitalisme en het joods-communisme. Het blijft dus een open vraag.³⁶⁵

³⁶⁰ Nele Stevens, "De Jodenvervolging", 103.

³⁶¹ SIPO/SD Aussenstelle Gent aan Elias van 2.10.1942 (SAG, MA, IX Joden, Jodenregisters, Wohnungsbefund, Abtransport, 1940-1945, 1).

³⁶² Documenten van woonstcontrole van 1 Oktober 1942 (SAG, MA, IX Joden, Jodenregisters, Wohnungsbefund, Abtransport, 1940-1945, 1).

³⁶³ Bruno De Wever, *Greep naar de Macht*, 303.

³⁶⁴ Bruno De Wever, *Greep naar de Macht*, 598.

³⁶⁵ Bruno De Wever, *Greep naar de Macht*, 522.

De vergelijking met Brussel en Antwerpen gaat hier niet helemaal op, daar het aantal Joden in deze steden vele malen groter zijn dan in Gent. In Groot-Antwerpen verdeelde, net als in Gent, het stadsbestuur de Jodensterren door ze te laten afhaken op de bevolkingsdienst. In de Brusselse agglomeratie, die op dat moment nog niet eengemaakt was, weigerden de burgemeesters de Jodensterren te verdelen, en werd de taak overgenomen eerst door het OFK en daarna door de Vereniging van Joden in België.³⁶⁶ Er zijn in totaal vier grote razzia's geweest, drie in Antwerpen en een in Brussel. Ook hier zijn grote verschillen. In Antwerpen werd de politie opgevorderd en werkte zij mee aan de aanhouding van de Joden. Het is onwaarschijnlijk dat burgemeester Delwaide niet op de hoogte zou zijn geweest, tenminste vanaf de tweede razzia. In Brussel weigerden de burgemeesters de medewerking van de politie en gebeurden de razzia's - op enkele individuele agenten na die, nadat ze ter plaatse opgevorderd waren, meehielpen met het afzetten van straten - uitsluitend door de SIPO-SD.³⁶⁷

7.8 Dienstbetoon

De burgers schrijven Elias regelmatig aan om bepaalde persoonlijke problemen te helpen oplossen. Het is echter niet altijd duidelijk of ze hem aanschrijven als burgemeester of als lid van de VNV-leiding. Aan het antwoord van Elias is wel te zien of het een VNV-medestander betreft, dan tekent hij met Hou Zee en zijn naam. De brieven zijn niet altijd bewaard gebleven, dikwijls zitten alleen de antwoorden in de archieven.

Een eerste reeks brieven handelt over het vrijlaten van krijgsgevangenen. Elias wordt zowel aangeschreven door personen, bedrijven en zelfs de arrondissementscommissaris van Gent-Eeklo. De brieven dateren van nadat de Vlaamse krijgsgevangenen vrij gekomen zijn (na maart 1941), en betreffen in de meeste gevallen beroepssoldaten of officieren. Dikwijls gaan de brieven ook vergezeld van een attest van de werkgever die attesteert dat de man onmiddellijk terug aan het werk kan. In sommige brieven verwijst de schrijver expliciet naar kennissen bij het VNV die aangeraden hebben een brief naar Elias te sturen "*zeggende dat gij daar veel kondt aan doen.*"³⁶⁸ Niet alleen Groot-Gentenaars weten Elias te vinden doch zelfs mensen van over de taalgrens (Doornik, Esneux) schrijven Elias aan. Het gaat om het vrijkomen van Waalse krijgsgevangenen die op een of andere manier toch 'Vlaming' zijn geworden. De echtgenotes hebben van Elias' goedheid gehoord, en dat hij erin geslaagd was verschillende krijgsgevangenen te laten vrijkomen. Elias stuurt een briefje terug in het Frans dat hij het geval

³⁶⁶ Rudi van Doorselaer, *Gewillig België*, 548-51.

³⁶⁷ Rudi van Doorselaer, *Gewillig België*, 568-82.

³⁶⁸ Brief De Wispelaere Elza van juni 1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 15).

zal signaleren aan de Duitse overheid, maar dat het bekomen van individuele vrijlatingen moeilijk ligt.³⁶⁹ Over de tussenkomsten van Elias bij de DO was niets terug te vinden.

Zoals reeds hoger vermeld krijgt Elias brieven van mensen die een veroordeling riskeren omwille van inbreuken tegen de ravitaillering. Die brieven zijn meestal afkomstig van VNV-aanhangers (zie hoger 7.2). Op welke manier hij daarop reageerde is niet bekend.

Elias is selectief bij het steunen van diverse sportorganisaties. Wanneer zij Elias aanschrijven maken zij dikwijls gebruik van het Vlaams karakter van de organisatie om van hem steun te bekomen. Maar hij is niet zo gesteld op het 'populair' zijn. Hij beslist bijvoorbeeld van geen enkele sportvereniging erevoorzitter te worden, alhoewel dat waarschijnlijk wel een traditie is voor de burgemeester. Van de "Gentsche Athletiek Kring" koopt hij wel een steunkaart, maar voor de wintervelodroom breekt hij in 1942 met de traditie een ereteken aan de overwinnaar van de "*Grote Prijs der stad Gent*" snelheid toe te kennen. Waarschijnlijk speelt bij die beslissing mee dat er een conflict was, of geweest was, tussen de "*Belgischen Wielrijdersbond*" en de "*Vlaamsche Wielrijdersbond*."³⁷⁰ Elias houdt er niet van de touwen uit handen te geven. De Vlaamsche Kampeer-centrale schrijft hem aan omdat zij "*voor 't regelen van alle kampeeraangelegenheden UW STEUN verdient en dat alle kampeerterreinen in Uwe gemeente (zoo gemeentelyke als private) ONDER TOEZICHT DER V.K.C. dienen te staan en door haar alleen mogen ingericht worden.*"³⁷¹ Daartoe dient hij een formulier te ondertekenen wat hij weigert, omdat "*Ik houd er niet van formulieren te onderteekenen en op voorhand verbintenissen aan te gaan.*"³⁷² De VKC is aangesloten bij het VNV, en blijktbaar zijn alleen VNV-burgemeesters aangeschreven.

Verder ontvangt Elias nog verzoeken om hulp in diverse aangelegenheden zoals bij het zoek raken van bagage van vrijgelaten krijgsgevangenen in stedelijke gebouwen. Indien het in zijn mogelijkheden ligt tracht hij te helpen. Hij ontvangt ook regelmatig brieven om anderen aan te klagen omwille van taalgebruik, smokkel, zwarthandel enz. In het repressiedossier zijn tientallen aankondigingen van geboorte, huwelijk of overlijden te vinden die Elias steeds beantwoordt. Ongeveer de helft ervan is afkomstig van buiten Gent, ongeveer 10 % van VNV-getrouwen. Elias heeft een standaardformule om te antwoorden, maar sommige antwoorden

³⁶⁹ Elias aan Madame Fontaine van 21.5.1941 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 115 5/5, 15).

³⁷⁰ Elias aan Oscar Braeckman zonder datum (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 4).

³⁷¹ Aan de Kden. V.N.V. Burgemeesters van 13.6.1942 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 4).

³⁷² Brief aan den Heer Geysen, VKC zonder datum (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 4).

zijn persoonlijker.³⁷³ Brieven van buiten de stad krijgen minder het standaardantwoord, zij zijn afkomstig van persoonlijke relaties.

Waarschijnlijk is de briefwisseling die Elias ontvangt niet anders dan een burgemeester in een andere gemeente, ook niet in vreedstijd. De burgemeester ontvangt meestal meer verzoeken van partijgenoten en dat is bij hem niet anders. Elias reageert altijd op de briefwisseling. Toch geeft hij de indruk meer afstand te bewaren ten opzichte van sommige organisaties, en is ook niet zo meegaand als andere VNV-burgemeesters, zelfs wanneer de vraag van VNV-organisaties komt.³⁷⁴ Hij laat ook niet na een opmerking over Frans taalgebruik te maken indien de briefwisseling van ergens in Vlaanderen komt. Franse overlijdensberichten uit Brussel beantwoordt hij wel in het Frans, Franstalige uit Gent in het Nederlands.³⁷⁵

³⁷³ Er zijn een honderdtal brieven aanwezig in ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 6.

³⁷⁴ Elias aan Marcel Dutry van 9.2.1942 (ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 4).

³⁷⁵ Overlijdensberichten, geboorte- en huwelijksafkondigingen gericht aan Elias met zijn antwoorden, aanwezig in ARA, depot Cuvelier, *Repressiedossier Hendrik Elias*, KH Gent 1947, 441 4/5, 6.

8. Besluit.

De hier beschouwde periode in zijn leven is in zekere zin atypisch voor de politieke carrière van Elias. Vooraleer hij burgemeester van Gent werd zat Elias in een positie in het VNV waarbij Staf De Clercq zijn lijn (en deze van de gematigden) meestal niet volgde. Toch bleef hij de partij trouw, hij beet zich meer en meer vast in de partij.³⁷⁶ Voor de oorlog zag hij Vlaams zelfbestuur te verwezenlijken via de legale weg van het parlement, alhoewel de maatschappij die hij voorstond niet die van een parlementaire democratie was zoals die functioneerde in het interbellum. Hij stelde zich een sterke volmachtenregering voor in een organische, democratische, corporatieve staat.³⁷⁷ Elias was in 1940 ook zeker geen voorstander van de collaboratiepolitiek zoals die uitgetekend werd door De Clercq. Hier bleef hij ijveren voor een samenwerking met collaborerende groepen op Belgisch niveau.³⁷⁸

Na zijn burgemeesterschap neemt Elias het leiderschap van het VNV op zich, en hij zet de collaboratiepolitiek van zijn voorganger verder. In deze functie wordt hij geconfronteerd met een aantal uitdagingen en hier valt opnieuw op dat Elias zeer moeilijk een beslissing kan nemen. In de periode van zijn leiding is vooral de strijd met de DeVlag/SS bepalend en probeert hij te verkrijgen dat het VNV waarborgen krijgt voor de toekomst van Vlaanderen. Wanneer dit niet lukt gaat hij toch verder met de collaboratiepolitiek. Het stopzetten van het werven voor de Waffen-SS op 14 augustus 1943 betekent niet het stopzetten van de militaire collaboratie.

Elias wordt burgemeester van Gent in een voor hem moeilijke periode, hij ziet dat het VNV een andere richting uitgaat dan hij zou gewild hebben. Het burgemeesterschap biedt echter opportuniteiten voor het VNV en voor Elias. Ten eerste wordt daardoor een grote stap gezet voor de greep naar de macht van het VNV. Het blijkt dat het Militaire Bestuur tegen de Belgische wettelijkheid in wil gaan, en een VNV-burgemeester aan de macht brengt. Het gevolg is geweest dat de secretaris-generaal van BZ Vossen vervangen is door Romsée. Ten tweede biedt het een uitweg aan Elias om te ontsnappen aan zijn keuze tussen de partij enerzijds en zijn eigen weg gaan anderzijds. Hij moet tot de conclusie gekomen zijn dat hij de ontwikkelingen die hij niet juist achtte niet zelf kon bijsturen zoals hij het (te) lang gedacht had vanuit zijn zelfoverschatting.³⁷⁹ Zoals aangetoond heeft hij veel eerder dan hijzelf zegt in zijn geschriften de keuze voor Gent gemaakt.

Staf De Clercq zal hem wel gevraagd hebben de taak van burgemeester op zich te nemen nadat Storme door de Duitsers niet aanvaard was, maar vermoedelijk stond Elias er niet zo

³⁷⁶ Bruno De Wever, "Hendrik Elias: Historicus in De Politiek" In *België, Een Maatschappij in Crisis En Oorlog 1940. Acta Van Het Colloquium*, eds. Alain Colignon en Dirk Martin, (Brussel: Navorsings- en studiecetrum voor de geschiedenis van de Tweede wereldoorlog, 1993), 330.

³⁷⁷ Lode Wils, "Elias of het gevecht met de democratie," *Wetenschappelijke Tijdingen* LXV (2006) nr. 1, 33.

³⁷⁸ Bruno De Wever, "Hendrik Elias: Historicus in De Politiek", 331.

³⁷⁹ Bruno De Wever, "Hendrik Elias: Historicus in De Politiek", 331.

negatief tegenover als hij laat uitschijnen. Dit ambt kon enerzijds het bewijs leveren aan de Duitsers dat het VNV voor de Militärverwaltung de beste partner was om de rust in het land te bewaren, en anderzijds aan de bevolking ook laten zien wat 'goed bestuur' was om vertrouwen te creëren in de partij. Een grote stad is belangrijk, want het VNV had reeds naast Antwerpen gegrepen waar Delwaide, met instemming van de Duitse Overheid, benoemd was. Of en hoe het VNV acties gevoerd heeft om Storme niet te doen aanvaarden door de DO is niet duidelijk. De mededeling nr. 35 (zie pag. 35) komt te laat om de leden van het VNV nog voldoende te stimuleren klachten door te sturen naar de DO. Elias is na de oorlog niet veroordeeld omwille van het aanvaarden van het ambt van commissaris-burgemeester, wel in eerste aanleg, maar niet in beroep door het Krijgshof. Mogelijks heeft dat te maken met de kwalificatie van de misdaad door de Auditeur.

Elias was vrij goed op de hoogte van wat gebeurde in Gent, want reeds onmiddellijk weet hij zwakkere punten in het bestuur bloot te leggen. Alhoewel hij geen hoge dunk heeft van sommige schepenen behoudt hij, op Story na, toch het schepencollege van 1939. Hij bouwt echter een mechanisme in om de touwtjes in handen te houden. Hij krijgt van die schepenen de bevestiging van hun medewerking, en ook het stadspersoneel zegt zijn medewerking toe. De katholieke schepenen zouden wel advies ingewonnen hebben of ze wel konden aanblijven. Onder burgemeester Lefever verlaten ze alsnog het college. Cnudde is de enige socialistische schepen die tot het einde van de bezetting in een dan nagenoeg volledig VNV-college op post gebleven is. Het stadsbestuur van Gent legt zich neer bij de beslissing van de DO om een burgemeester-commissaris aan te stellen. Reeds van in het begin van de bezetting volgen ze slaafs elk Duits order op. Hun zorg is de inwoners van Gent zo weinig mogelijk ongemakken te bezorgen, zoals ze tijdens de 'slag om Gent' in mei 1940 zelf geprobeerd hebben de stad en zijn inwoners zoveel mogelijk te laten sparen.

De eerste bekommernis van het stadsbestuur is het voeden van de bevolking. Het tekort schieten van de voedselbevoorrading leek voor de bevolking èn voor de Duitsers te wijten aan het lokale bestuursniveau.³⁸⁰ De taken opgelegd aan de burgemeester vergrooten, waardoor het moeilijk was het burgemeesterschap te combineren met een andere beroepsbezigheid zoals in België gebruikelijk was. Dan is het statuut van burgemeester-ambtenaar al niet meer zo veraf. Een van Elias' eerste daden was een nijpend tekort aan brood proberen oplossen, waarin hij, in samenwerking met een van zijn getrouwen De Wilde, slaagt. De verantwoordelijke schepenen Boonants wordt daarbij buitenspel gezet, zonder dat ze daar blijkbaar misbaar over maakt. De voedselbevoorrading beheersen hangt nauw samen met ordehandhaving. Ondanks Elias' perceptie dat het in Gent zeker meevalt met de bevoorrading zijn er in 1941 hongermanifestaties

³⁸⁰ Nico Wouters, *Oorlogsborgemeesters*, 117.

geweest die door de stadspolitie uiteen gedreven zijn. Elias houdt volledige controle op het domein van de ravitaillering. Zijn kabinetschef en later schepen De Wilde doet veel werk, maar het is Elias die het laatste woord heeft en de beslissingen neemt.

Net zoals in het ganse land voert Elias wat betreft ravitaillering een repressief beleid. De paar voorbeelden in zijn dossier wijzen erop dat zelfs relatief kleine smokkelaars of zwarthandelaars door de politie of controlediensten aangepakt worden. De administratieve rechtsmacht geeft hem daarbij nog een extra middel om misdrijven te beteugelen. Regelmatig legt het schepencollege op voorstel van hem of van De Wilde toegangsverbod tot de veemarkt op aan handelaars die zich niet aan de prijsreglementeringen houden. Het beleid van Elias zorgt eveneens voor spanningen met zijn meestal rurale buurgemeenten, daar zij moeten zorgen dat de quota gehaald worden en dat de bevoorrading van de stad vlot kan verlopen. Maar anderzijds krijgen de molens van Gent verbod meel uit te voeren zolang de behoeften van de stad niet gedekt zijn. De burgemeesters van de buurgemeenten hebben het een stuk moeilijker omdat zij dichter bij hun bevolking staan en onpopulaire maatregelen moeten uitvoeren.

Romsée, uiteindelijk verantwoordelijk voor de voedselvoorziening, beoordeelt de problemen in de voedselvoorziening als onwil van de lokale bestuurders.³⁸¹ Maar zelfs een VNV-burgemeester als Elias krijgt het niet onder controle. Het geval van het gesticht St. Amand laat zien dat er massaal zwarthandel en voedsel fraude was. Het centrale beleid rond de voedselvoorziening komt in conflict met de plaatselijke behoeften zoals uit de hoger vermelde nota van De Wilde blijkt (zie pag. 47). Hierbij wentelt De Wilde de verantwoordelijkheid voor de falende voedselbevoorrading af op de centrale overheid, die daardoor wapens in handen speelt van het verzet om de Duitsers en de nationalisten in een slecht daglicht te stellen. De voedselbevoorrading zorgt niet alleen voor onvrede maar ook voor verdeeldheid, niet alleen in Gent maar overal te lande.

De ordehandhaving is een tweede zorg voor de Elias. Dit betekent optreden tegen de eigen bevolking, wat de populariteit van de burgemeester zeker niet ten goede komt. Een eerste vereiste is dat de ordehandhavers te vertrouwen zijn. Elias is er niet in geslaagd het politieapparaat tot een betrouwbaar werkinstrument te maken. Door het oprichten van de politieschool heeft hij gepoogd de NO-invloed zwaar te versterken. Slechts een drietal commissarissen heeft Elias terzijde geschoven, maar anderen zijn in dienst gebleven en hebben soms in verbinding gestaan met de weerstand. De politie behoort specifiek tot het bevoegdheidsdomein van de burgemeester, Elias was duidelijk de baas van het korps. Elias

³⁸¹ Nico Wouters, *Oorlogsbuurgemeesters*, 250.

stond erop dat hij de opdrachten gaf, en was als zodanig ook de verbindingsman met de Duitse overheid.

Elias was in tegenstelling tot Storme voltijds burgemeester en ervan overtuigd dat de burgemeester de leider is, die verantwoordelijk is voor alle beslissingen. Hij past het 'führerprincipe' toe: één leider in de stad die alle uiteindelijke beslissingen neemt, en aan wie de ondergeschikten een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid verschuldigd zijn. In de meeste dossiers zien we dat het stadsbestuur Elias gedwee volgt zonder openlijk al te veel vragen te stellen. Een duidelijk voorbeeld is daarbij de eenmaking van de Gentse agglomeratie, waarbij de Gentse schepenen na de oorlog wel hun bedenkingen formuleren, maar op het ogenblik zelf braaf Elias volgen. Hij laat zich omringen met een paar getrouwe NO-figures, maar zelfs deze zijn volledige verantwoording schuldig aan Elias en nemen zonder hem geen beslissingen. De hiërarchie is heel belangrijk, iedereen moet zijn plaats kennen. Wanneer iemand niet in de pas loopt dan moet die persoon het gevoelen. Elias' houding is typisch voor een fascistische maatschappij, wat toch wel in contrast staat met zijn afkeer voor het fascisme dat hij uitdrukte na zijn verblijf in Rome in 1926-1927.

Voor de oorlog behoorde Elias samen met Romsée en Borginon tot de eerder conservatieve vleugel van het VNV, zij zouden via de parlementaire weg proberen de Vlaamse verzuchtingen te realiseren, maar ook een ander maatschappelijk bestel verwezenlijken. Elias tracht met de hulp van de Duitsers Gent om te bouwen door als leider op te treden en een repressief beleid te voeren 'in het voordeel van de bevolking'. Hij is echter niet zo hard als sommige van zijn toespraken laten uitschijnen. Hij laat bijvoorbeeld na het politiekorps volledig uit te zuiveren, en hoopt waarschijnlijk dat hij de niet-NO-gezinden alsnog mee kan krijgen in zijn richting.

Hij heeft enkele belangrijke verwezenlijkingen gerealiseerd. De creatie van Groot-Gent heeft hij nagenoeg zelf verwezenlijkt. Hij heeft natuurlijk (onbedoelde?) hulp gekregen van Anseele bij het opstellen van de plannen.³⁸² Elias schoof de verantwoordelijkheid voor de eenmaking van de agglomeratie af op Romsée, dat is misschien formeel wel zo maar het is Elias die hem aangezet heeft die besluiten te nemen. Elias en Romsée werkten goed samen, maar het is Elias die de inspirator was. De politieschool is daarvan een ander voorbeeld: Elias richt als eerste een politieschool op in Gent, een aantal andere steden volgt het voorbeeld en pas dan gaat Romsée de zaak overnemen en het inrichten van politiescholen naar zich toe trekken. Na de oorlog worden die verwezenlijkingen onmiddellijk teruggedraaid. Het duurt nog jaren vooraleer Gent fuseert met zijn randgemeenten (1977), en een degelijke opleiding voor politieagenten

³⁸² Anseele heeft getuigd op het eerste proces van Elias (bij verstek), maar voor zijn processen in 1947 had Anseele 'geen tijd' om te komen getuigen, of durfde hij de confrontatie niet aan?

ontstaat (1954?).³⁸³ Het feit dat ze onder de Duitse bezetting voor het eerst tot stand gekomen zijn heeft hun (logische) invoering zeker vertraagd.

Elias laat trouw de Duitse verordeningen en opdrachten uitvoeren, overtuigd als hij blijft van een Duitse overwinning of later op zijn minst een compromisvrede. Maar daarin staat hij niet alleen. De meeste stadsbesturen, of ze nu in handen zijn van NO-burgemeesters of niet, voeren beslissingen van de Duitse overheid (eventueel doorgegeven via de Belgische Overheid) getrouw uit indien ze niet teveel ingaan tegen hun eigen bevolking. Met de scherpe controle op de leveringsquota van hun landbouwers hebben ze het dikwijls moeilijk omdat ze daar voor een dilemma geplaatst worden.

Gedurende zijn periode als burgemeester van Gent heeft Elias relatief weinig tegenkantingen gehad. De schepenen werkten mee, zijn beslissingen werden nagenoeg niet in vraag gesteld. Pas in de tweede helft van 1942 wordt het duidelijk dat Duitsland niet onoverwinnelijk is en gestopt kan worden. Pas dan komt er meer openlijk verzet zoals bomaanslagen op NO-milities. De reactie van het grootste deel van de bevolking is gelaten, en de eerste zorg is het eigen overleven. Daarvoor heeft Elias geprobeerd een goede burgemeester te zijn.

Hij is niet helemaal van het toneel verdwenen bij het VNV. Volgens de getuigenis van zijn chauffeur Duym verbleef hij minstens een dag per week op het hoofdkwartier in Brussel. Elias heeft dus het begin van de strijd met de DeVlag/SS meegemaakt. Tijdens zijn burgemeesterschap heeft hij er allusie op gemaakt ter gelegenheid van een toespraak op de Duits-Vlaamse Cultuurdagen te Gent op 14 augustus 1941.³⁸⁴ In Gent werd Elias echter nooit geconfronteerd met de moeilijkheden en dilemma's die hij nadien als leider van het VNV wel zal ontmoeten. Elias als burgemeester is niet de weifelende figuur die geen of halfslachtige beslissingen neemt. In Gent wordt hij een leider in nationaalsocialistische zin.

In die zin is zijn uitspraak dat die 22 maanden burgemeesterschap de gelukkigste van zijn leven waren te begrijpen.

³⁸³ In 1952 was de opleiding nog 'on the job', in 1956 ontvingen de nieuw aangeworven politieagenten een beperkte opleiding (geen sport en geen "Nederlandsche opvoeding"), te weten gekomen door gesprekken met agenten die dan aangetreden zijn.

³⁸⁴ Bruno De Wever, *Greep naar de Macht*, 446.

Bijlagen

NOTA BETREFFEND DE OPRICHTING VAN GROOT-GENT.

I. - Wenschelijkheid tot oprichting der Groot-Gentsche agglomeratie.

Sédert jaren vorat de stad Gent een aaneengesloten bebouwd complex met de voorsteden St. Amandsberg, Gentbrugge, Ledesberg en Mariakerke. Er bestaan hier gelijkhardige toestanden als deze die men in de andere groote agglomeraties ondervindt: de ene kant van de straat behoort tot Gent, de andere kant behoort tot een andere gemeente. De nadeelen, voortvloeiende uit dezen toestand, zijn zoo opvallend dat men reeds voor den oorlog beproefd heeft de bijzonderste ervan te ondervangen en dat meer en meer op dit oogenblik nieuwe administratieve maatregelen worden uitgewerkt alsof de agglomeratie reeds een feit was geworden.

Voor den oorlog werd bv. voor wat de politie betreft een aanvang gemaakt men met het stelsel van de contracten tot wederzijdschen bijstand: dit stelsel werd in de laatste maanden, onder druk der omstandigheden, uitgebreid. Het brengt geen oplossing, daar het een bron blijft van vele moeilijkheden en niet praktisch is. Voor wat betreft de brandweer is het vraagstuk opgelost, door het feit, dat de voorsteden geen zelfstandigen dienst meer hebben, doch een uurcontract hebben afgesloten met de Brandweer van Gent.

In de laatste maanden werden herhaaldelijk maatregelen getroffen, die de Groot-Gentsche agglomeratie als een werkelijkheid hebben aanvaard. Dit is gedeeltelijk het geval voor wat betreft de ravitailleering. Het is volledig het geval voor wat betreft de luchtbescherming, die in de gansche agglomeratie rechtstreeks afhangt van den burgemeester van Gent. Dit is ook het geval voor de Administratieve Rechtbank en voor de nieuw georganiseerde kontrolediensten. Beide behooren tot de volledige bevoegdheid van den burgemeester van Gent. Er weze echter reeds terloops gezegd, dat voor wat dit laatste betreft dit aanleiding kan geven tot zekere moeilijkheden, daar het politiecorps der voorsteden, geroepen tot samenwerking met de Kontrolediensten, nochtans niet afhangt van den burgemeester van Gent.

In het vooruitzicht wordt gesteld de oprichting van een urbanisatiebureau, dat natuurlijkerwijze de Groot-Gentsche agglomeratie zal moeten omvatten. Het is niet denkbaar, dat urbanisatieplannen zouden worden uitgewerkt door elk der gemeenten afzonderlijk.

In andere opzichten is er reeds een gedeeltelijke eenmaking voor wat betreft de bedeesing van gas, water, electriciteit en radiodistributie.

Het zal wel overbodig zijn er de aandacht op te vestigen, dat in opzicht van onderwijs en cultureele belangen de Stad Gent den uitaltendsten last draagt van een reeks instellingen die ten goede komen aan de gansche agglomeratie. Dit is o.m. het geval

...../.....

voor wat betreft de stedelijke instellingen van middelbaar en normaal onderwijs, de verschillende beroepsscholen en daarnaast zoowel het gesproken en het lyrisch tooneel als de verschillende musea.

In al deze opzichten is de stad Gent het werkelijk centrum en aantrekkingspunt der agglomeratie en kunnen de voorsteden beschouwd worden als de parasieten van de stad.

Zoo wenschelijk de eenmaking was van Groot-Antwerpen, zoo wenschelijk is ook de eenmaking van Groot-Gent.

II. - De grenzen der Groot-Gentsche agglomeratie.

Het is moeilijk om op dit oogenblik reeds de grenzen te trekken van wat de Groot-Gentsche agglomeratie in de toekomst moet worden. Het afsakken dezer grenzen wordt beheerscht door verschillende problemen, die op dit oogenblik nog geen vaste oplossing hebben gevonden. Deze verschillende problemen zijn:

1° De Ontworpen verbreding van het Kanaal van Terneuzen.
Het is klaar en duidelijk dat, indien het Kanaal van Terneuzen op zijn rechteroever wordt verbreed, op dezen zelfden rechteroever een nieuw **stroom** grondgebied zal moeten gehecht worden bij de thans bestaande strook.

2° Het ontworpen kanaal van De Caale.
Dit kanaal zou de rechtstreeksche verbindingsweg worden tusschen de vaart van Brugge en het kanaal van Terneuzen. Het graven van dit kanaal zou als gevolg hebben, dat het grondgebied van de gemeente Wondelgem post ingelijfd worden bij de stad Gent.

3° Het ontworpen kanaal, dat de Opper-Schelde zal verbinden met de Neder-Schelde, om aldaar insgelijks een rechtstreeksche verbinding tot stand te brengen.
Ook hier stelt zich alsdan het vraagstuk van een gedeeltelijke inlijving van het grondgebied der gemeenten Meirelbeke en Melle.

4° Het afwerken van den autosnelweg Oostende-Brussel.
Deze autosnelweg is zeer dicht gelegen bij de Zuidergrens der stad Gent en zou het wenschelijk maken een kleine strook van de gemeente Zwijnaarde in te lijven.

Tot het bekomen van een ietwat geordend stadsbeeld binnen deze aangegeven natuurlijke grenzen zal het noodig blijken kleine uithoeken der gemeenten Drongen, Afsnee en Destelbergen aan te hechten.

Deze uitbreiding dient, naar ons oordeel, slechts progressief te worden verwezenlijkt, naarmate de groote werken zelf, waarvan sparke, worden uitgevoerd.

Het vraagstuk der unificatie stelt zich op dit oogenblik alleen maar voor het grondgebied der gemeenten St. Amandsberg, Gentbrugge, Ledeberg, en Mariakerke. Naar ons oordeel dient op dit oogenblik de gemeente Wondelgem omwille van zijn bijna uitsluitend landelijk karakter, er niet te worden bijgevoegd.
Deze vraag kan evenwel worden betwist en nader onderzocht.

.....//.....

III. Modaliteiten der eenmaking.

Tusschen de verschillende stelsels die worden voorgesteld, schijnt ons de meest eenvoudige en meest logische oplossing te zijn de eenvoudige annexatie der genoemde gemeenten: St. Amandsberg, Gentbrugge, Ledeborg, en Mariakerke, bij het grondgebied der stad Gent.

IV. - Het statuut van het personeel der aan te sluiten gemeentebesturen.

1°. De burgemeesters.

Naar mijn oordeel ware het verkeerd onder een of anderen vorm de burgemeesters der voorsteden te behouden, door ze aldaar te gelasten met een of andere uitvoerende taak. Als overgangsmaatregel zouden de burgemeesters kunnen ingeschakeld worden in het schepencollege der Groot-Gentsche agglomeratie, voor zoover zij daartoe de noodige hoedanigheden bezitten of in zoover hun functie dit wenschelijk maakt. Ik ben de meening toegedaan dat aldus de burgemeester van Mariakerke niet aangewezen is om deze functie van schepene waar te nemen. Ik ben ook de meening toegedaan dat, waar de Burgemeester van Gentbrugge professor ordinarius is aan de Gentsche Universiteit, hij niet dient geroepen te worden tot de functie van Schepenen der stad Gent.

2°. Het schepencollege.

Het schepencollege der stad Gent omvat 7 schepenen, waarvan op dit oogenblik 5 in functie. De Burgemeester der stad Gent heeft op dit oogenblik in zijn bevoegdheid twee departementen, die kunnen beschouwd worden als vormend een zelfstandig departement. Deze departementen zijn: eenzijdig de diensten der Ravitailleering 'en Rantsoneering, anderzijds Openbaar Onderwijs en Schoone Kunsten. Tot het beheer dezer departementen werden twee kabinetshoofden aangesteld. De bekwaamheid, doe door deze kabinetshoofden in de laatste tien maanden werd aan den dag gelegd, verrechtvaardigt hun opnemen in het schepencollege.

Ik ben de meening toegedaan dat, van de tegenwoordige schepenen der voetsteden, geen enkele in samenwerking komt het bestuur der Groot-Gentsche agglomeratie. Ik ben de meening toegedaan, dat op dit oogenblik een schepencollege van zeven personen zou volstaan tot het bestuur dezer agglomeratie.

Het doorvoeren van deze maatregelen zou als gevolg hebben, dat twee leden van het huidige schepencollege zouden moeten wegvallen. Ik zie daarin absoluut geen bezwaren. Het ware echter wenschelijk het vraagstuk aldus op te lossen, dat het aantal schepenen der Gentsche agglomeratie zou gebracht worden op minimum zeven en maximum negen. Waar van het standpunt wordt uitgegaan, dat de schepenen hun volledige activiteit of althans het grootste deel hiervan aan de stad moeten wijden, is dit aantal ruimschoots voldoende tot een gezond beheer van de agglomeratie.

...../.....

3°. De gemeentesecretarissen en gemeenteontvangers.

Elk der betrokken gemeenten heeft op dit oogenblik een gemeenteontvanger en een gemeentesecretaris. Het is klaar en duidelijk dat de tegenwoordige titularissen niet in dezelfde heedanigheid in de nieuwe agglomeratie kunnen ingeschakeld worden. Dit is echter geen typisch Gentsch geval en een gelijkaardige situatie bestaat in alle andere agglomeraties. Wij achten het derhalve niet noodig hier eenig voorstel te doen.

4°. Gemeentelijk personeel.

Onoverkomelijke moeilijkheden kunnen zich hier bij de inschakeling niet voordoen. Enkele aspecten van het vraagstuk zijn de volgende :

- a) Het gemeentelijk personeel van de eene gemeente geniet zekere voordeelen die het andere personeel niet heeft. (bedrag der wedde, speciale vergoeding, pensioenstatuut). De omgekeerde toestand van de voorsteden ten opzichte van Gent doet zich natuurlijk ook voor.
- b) Aan bepaalde functies zijn titels verbonden, die niet beantwoorden aan het begrip in de andere gemeenten.
- c) In zekere diensten kan zich het vraagstuk stellen of door het samenvoegen der diensten het aantal leden van het personeel niet al te groot zal worden. Ook dit zijn vraagstukken, die geen specifiek Gentsch karakter hebben en waar wij dus op dit oogenblik niet langer hoeven bij stil te staan.

Een ander vraagstuk is echter te weten of al de diensten moeten gecentraliseerd worden, dan wel op de plaatselijke diensten moeten behouden blijven. In dit opzicht pleiten ten voordeele van de algeheele centralisatie volgende beschouwingen :

- 1) Indien ten opzichte van zekere wijken der aan te hechten gemeenten de afstand tot de Gentsche bureelen grooter is dan den tegenwoordigen afstand tot het gemeentehuis, zoo kan dit geen onoverkomelijk bezwaar zijn daar de agglomeratie tamelijk gesloten blijft en daar op dit oogenblik reeds verschillende wijken der stad Gent verder van het Gentsch stadhuis liggen, dan de meest afgelegen wijken vande nieuw in te lijven gemeenten.
- 2) De volledige centralisatie van de diensten zou zonder eenigen twijfel als gevolg hebben een betere rationalisatie dezer diensten. Het is klaar en duidelijk, dat dit niet kan gelden voor de diensten als deze der politie en voor zekere buitendiensten als zijnde de ruimdiensten, wegendiensten, water- en electriciteitsdiensten.

Het vraagstuk, dat zich echter stelt bij de unificatie van de Groot-Gentsche agglomeratie is datgene wat reeds nu gesteld is voor de stad Gent zelve, nl. de noodzakelijkheid over te gaan tot den bouw van een nieuw stadhuis, dat in de onmiddellijke omgeving van het oud stadhuis al de diensten zou samenbrengen. (De verschillende diensten der gemeente Gent zijn op dit oogenblik verspreid in vier of vijf groote gebouwen).

...../.....

AFSCHRIJF

5.-

Als besluit van deze beschavingen ontrent het statuut van het personeel kunnen wij zeggen dat, wat de bestuurlijke organisatie en het statuut van het personeel aangaat, men gerust kan overgaan tot de eenmaking van Groot-Gent. Wanneer de eenmaking afgekondigd is, kunnen de bestaande besturen van de aangesloten gemeenten voorloopig voortwerken onder een andere hoofding en kan overgegaan worden tot de geleidelijke opslorping van de diensten en meteen van de leden van het personeel waarvan de allerhoogste meerderheid in het nieuw bestuur zonder moeilijkheden een assimilatie zal vinden.

V. - Politie en brandweer.

1°. Wat de Brandweer betreft, dient geen enkele maatregel te worden getroffen.

2°. Wat de Politie betreft, kan een dubbele oplossing in overweging worden genomen:

a) ofwel vormen de aangesloten gemeenten eenvoudig nieuwe commissariaten, waarvan het grondgebied, behoudens enkele aanpassingen, beantwoordt aan het vroeger grondgebied der gemeentelijke commissariaten;

b) ofwel wordt van de gelegenheid gebruik gemaakt om over te gaan tot een grondige reorganisatie van het politiewezen.

Ik ben de meening toe gedaan, dat het bestaande wijk-stelsel niet meer beantwoordt aan de vereischten van den tijd.

Dit stelsel, dat in zekere opzichten noodzakelijk is voor de administratieve opdrachten der politie, dient overkoepeld te worden door een systeem van bewaking, dat zich uitstrekt over groote kwartieren van de stad. Het Gentsche politiebureau heeft in dit opzicht reeds een ontwerp uitgewerkt, dat neerkomt op het indeelen van de stad in vier groote bewakingssectoren, met een afzonderlijken sector voor het havengebied. Deze reorganisatie zou gesteund zijn op de indeeling van het politiepersoneel in twee groote groepen: de eerste groep zou omvatten de politie die hoofdzakelijk of uitsluitend een administratieve taak heeft; de andere groep zou hoofdzakelijk dienen tot bewaking der stad en tot handhaving der orde.

In de verschillende bewakingssectoren zouden telkens kleine groepen agenten beschikbaar zijn, die onmiddellijk kunnen uitrukken en die bij onvoorziene incidenten dadelijk een eerste beschikbare ploeg zouden vormen.

De eenmaking der Gentsche agglomeratie kan in opzicht van Politie geen de minste nadeelen brengen, doch alleen slechts voordeelen bieden.

VI. - Het vraagstuk der Regieën.

a) Water.

Gent, Ledesberg, Gentbrugge en St. Amandsberg genieten van de waterbedeeling. Het zijn de technische diensten der stad Gent die ook den technischen dienst van de waterbedeeling voor deze

...../.....

A P S C H R I F T .

6.-

gemeenten verzekert. Er is dus in dit opzicht geen de minste moeilijkheid; er zou alleen dienen bepaald te worden, dat, voor wat betreft den waterdienst van Mariakerke, het ook de stedelijke waterdienst zal zijn, die deze gemeente bedeeft. De uitbreiding van het waterbedeelingsnet tot Mariakerke zal aanleiding geven tot ernstige uitgaven.

b) Gas.

Er bestaat te Gent een stedelijke gasregie. Deze stedelijke gasregie levert aan de gemeenten Gent, St.Amandsberg en Ledeberg. Te Mariakerke bestaat geen gasdistributie. De gemeente Gentbrugge wordt gaspijst door de Compagnie Générale de Gaz et d'Electricité de Bruxelles (Gaslec). Deze concessie heeft een geldigheidsduur tot 31 December 1963. Het valt te onderzoeken of de gemeente Mariakerke, die geen gasdistributie heeft, en voor de electriciteitsbedeeling afhangt van de Centrale d'Electricité des Flandres et du Brabant, tegenover deze laatste geen verplichtingen heeft voor wat betreft de gebeurlijke aansluiting bij een gasdistributie. Dit is alleszins het geval voor de gemeente Wondelgem die in dit opzicht afhangt van de Centrale d'Electricité des Flandres et du Brabant en door deze wordt gaspijst.

c) Electriciteit.

Er bestaat te Gent een stedelijke regie. Deze stedelijke regie omvat niet het gansche grondgebied der stad Gent. Ik vestig er de aandacht op dat in dit opzicht de kaart, die werd gehecht aan het rapport van Baron Holvoet, foutief is. De strook, gelegen ten Noorden van de stad, langs beide kanten van het Kanaal van Terneuzen, te beginnen met het nieuwe kanaaldok, wordt gaspijst door de Centrale d'Electricité des Flandres et du Brabant. Ook deze concessie vervalt slechts op 31 December 1963.

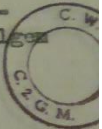
De regie der stad levert stroom aan Ledeberg en St.Amandsberg op basis van een concessie tot 31 December 1963. De gemeente Gentbrugge wordt gaspijst door de Compagnie Générale de Gaz et d'Electricité de Bruxelles, met een concessie tot 31 December 1963. Mariakerke hangt af van de Centrale d'Electricité des Flandres et du Brabant, met een concessie tot 31 December 1963.

Samenvattend kan men zeggen, dat van de aan te sluiten gemeenten er twee zijn nl. Mariakerke en Gentbrugge, die niet gaspijst worden door de stedelijke regie. Dit is een betreurenswaardig feit, doch dit kan geen invloed zijn op het vraagstuk der unificatie, vermits een gedeelte van het grondgebied der stad Gent zelve in een gelijkaardigen toestand verkeert.

d) Radiodistributie.

Er zijn in de Gentsche agglomeratie twee private maatschappijen van radiodistributie; de eene bedeeft Gent, de andere Ledeberg, Gentbrugge en St.Amandsberg. Waar de radiodistributie geen overheidsbedrijf is, kan er over dit vraagstuk, dat een principieel aspect geeft, niet verder worden uitgeweid.

...../.....

Het vraagstuk is echter, van stedenbouwkundig standpunt uit, van belang, doordien het een vraagstuk stelt zoowel van ondergrondse, als van bovengrondse geleidingen.

e) Bijkomende opmerking.

De aandacht dient te worden gevestigd op het feit, dat de Stad beschikt over een modern slachthuis en dat een groot modern koelhuis is ontworpen. Het is vanzelfsprekend, dat een dergelijke instelling moet dienen voor de gansche Gentsche agglomeratie, en dat derhalve alle pogingen, die vroeger van private zijde werden gedaan om een slachthuis op te richten (aldus te St. Amandsberg) moeten verhindert worden.

VII. - Onderwijs.

Het stedelijk onderwijs te Gent omvat instellingen van lager, middelbaar, normaal, beroeps- en kunst-onderwijs.

a) Lager onderwijs.

In paedagogisch opzicht levert de oprichting van Groot-Gent geen enkele moeilijkheid op. De Bestaande scholen der voorsteden kunnen in hun geheel overgenomen worden. Er zal alleen moeten overgegaan worden tot unificatie van het leerplan en van de leermethodes en leerboeken, die te ^{nu}ent in gebruik zijn.

Een aanpassing zal wellicht alleen noodig zijn voor wat betreft Mariakerke, dat nog een gedeeltelijk ruraal karakter heeft en waar de wijksholen zich zullen moeten aanpassen.

Een gevolg van de eenmaking, waarop de aandacht moet gevestigd worden, is het feit, dat voor de eerste maal de aangenomen school haar intrede zal doen in het stedelijk onderwijs. Er bestaan inderdaad aangenomen scholen te St. Amandsberg en te Mariakerke. Hierbij dient een principieele vraag te worden opgelost, namelijk of deze aangenomen scholen zullen overgenomen worden. Juridisch is de vraag de volgende: Is de bestaande overeenkomst met de comiteiten der aangenomen scholen verbroken door het feit dat de gemeente, die de aanneming heeft erkend, verdwijnt? Ik laat deze vraag onopgelost, daar zij wellicht deel uitmaakt van de algemeene politiek van het Departement.

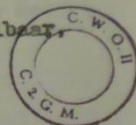
Voor wat het personeel betreft der scholen, zullen zich onder meer twee vraagstukken stellen, nl. dit van het toekennen eener stedelijke bijwede, en dit van de ouderdomsgrens, die niet bestaat voor het onderwijzend personeel der grensgemeenten.

Voor wat betreft het post-primair onderwijs, stelt zich geen moeilijkheid, daar de stad Gent den toevloed van bevolking kan opnemen. Er is echter geen vermeedering in het aantal leerlingen te voorzien, daar de instellingen der stad Gent nu reeds onderwijs verstrekken aan kinderen der grensgemeenten.

b) Middelbaar Onderwijs.

Er stelt zich geen enkele moeilijkheid. Voor zoover ik weet bestaan dergelijke instellingen niet in de voorsteden der stad Gent. Onderhandelingen zijn gaande met het Ministerie van

/...../.....

Openbaar Onderwijs om de bijzonderste instellingen, nl. het Meisjes-atheneum, te doen overnemen. Deze overname is reeds in principie door den Staat aanvaard.

c) Normaal Onderwijs.

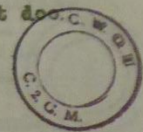
Er is in de Stad Gent een stedelijke normaalschool voor onderwijzeressen. Dit vraagstuk komt niet in aanmerking bij de verwezenlijking der Groot-Gentsche Agglomeratie. Ik ben persoonlijk de meening toe gedaan, dat deze school ofwel door den Staat moet worden overgenomen, ofwel moet worden afgeschaft, daar de leerlingen dezer school, voor wat de laatste 10 jaren betreft, nog steeds op een benoeming wachten.

d) Beroepsonderwijs.

De scholen der stad Gent worden op dit oogenblik reeds bezocht door de leerlingen der voorsteden, ten getalle van 477.

e) Kunstonderwijs.

Zelfde opmerking.

VIII. - Urbanisatie.

De Stad Gent bezit sedert jaren een Stedebouwkundige Bureau, dat een zelfstandig onderdeel vormt van de stedelijke technische diensten. Er bestaat niets gelijkaardig in de voorsteden. Er zijn op dit oogenblik onderhandelingen aangeknoopt met het Commissariaat Generaal voor Wederopbouw, ten einde tot een oplossing te komen voor wat betreft de urbanisatie der Groot-Gentsche agglomeratie. De in het vooruitzicht gestelde oplossing is de volgende: het Commissariaat-Generaal gaat over tot de oprichting te Gent van een Provinciaal Urbanisatie-bureau. Dit provinciaal bureau zou twee secties omvatten, zijnde: de provincie en de Groot-Gentsche agglomeratie. Het stedebouwkundige bureau der Stad Gent zou gehecht worden bij dit provinciaal bureau en zou aldaar de opdracht krijgen de urbanisatieplannen voor te bereiden van de Groot-Gentsche agglomeratie, in den ruimsten zin van het woord. In dat opzicht kunnen er dus geen bezwaren bestaan voor wat betreft de eenmaking van Groot-Gent.

IX. - Volkgezondheid.

Het laat geen twijfel over, dat het tot stand komen der Groot-Gentsche agglomeratie een groot voordeel zou beteekenen voor de randgemeenten, die in dit opzicht aangewezen zijn op de Stad Gent.

X. - Openbaren Onderstand.

Het vraagstuk van den Openbaren Onderstand is er hoofdzakelijk een van finantiëlen aard, doordien het tekort in de kas van den Openbaren Onderstand moet gedekt worden door de Stad. Ik bezit geen gegevens over den Openbaren Onderstand in de voorsteden. Ik ben de meening toegedaan, dat dit vraagstuk van geen

...../.....

invloed kan zijn op de unificatie, doordien men desnoods de verschillende Commissies van Openbaren Onderstand voorloopig zelfstandig kan laten en ze in de begrooting der Stad inschrijven onder bijzondere rubrieken.

XI. - Financiën.

De weerslag van de eenmaking van Groot-Gent op de finanties der Stad is voor ons op dit oogenblik niet te voorzien, doordien wij niet over de noodige gegevens beschikken voor wat betreft de voorsteden. Men kan voorestellen dat, wat betreft den toestand in de randgemeenten, er met een verzwaring van de uitgaven en derhalve ook van de lasten, zal moeten rekening gehouden worden, daar zonder eenig twijfel vele diensten aldaar niet bestaan of slechts bestaan in embryonnair toestand. Het is aldus aan te nemen, dat het onderhoud van een meter straat of van een politieagent in verhouding tot de bevolking minder hoog zal zijn in de voorsteden dan in de stad Gent. Het is overbodig er aandacht op te vestigen, dat in velerlei opzicht juist daardoor de voorsteden geparasiteerd hebben op de stad.

De vraagstukken, die aldus aan de hand van de documentatie, die in de verschillende gemeenten of in het departement zelve voorhanden is, zullen moeten geregeld worden, zijn de volgende :

1°. Het al of niet deficitair karakter van de begrooting der randgemeenten. De weerslag van de eenmaking op de uitgaven en inkomsten.

2°. De fiscaliteit der gemeenten, tzt. de aanpassing van de bestaande taksen, opcentiemen, en z.

3°. De opslorping der schuld van de gemeenten, naargelang hun karakter een geconsolideerde of niet geconsolideerde schuld.

4°. De overname van het patrimonium der voorsteden in den toestand waarin dit zich bevindt en met de uitgaven of inkomsten, die dit patrimonium met zich kan brengen.

Zoals ik reeds deed opmerken kan dit vraagstuk op dit oogenblik door ons niet overzien worden bij gebrek aan voldoende documentatie. Ik zie echter niet in, dat er in dit opzicht groter moeilijkheden zouden bestaan te Gent dan elders.

Besluit.

XII. - Bij overzicht van de bestaande toestanden, en van de verschillende vraagstukken, die zich stellen bij de unificatie der Groot-Gentsche agglomeratie, zien wij niet in, dat er énoverkomelijk of zelfs groote moeilijkheden zouden bestaan.

Wij gelooven, dat het oogenblik gekomen is om door de naasting der randgemeenten St. Amandsberg, Ledesberg, Gentbrugge en Mariakerke, het tot stand komen der Groot-Gentsche Agglomeratie te verwezenlijken. Wanneer dit geschiedt ingevolge een eenvoudige beslissing van annexatie, zoo kan een termijn van vrij korten duur worden vooropgesteld om de eerste aanpassing modaliteiten te verwezenlijken, die zonder eenigen twijfel na een jaar bestuur volledig tot eenvormigheid zullen leiden.

Gent, 15 Oktober 1941.

(handt.) onleesbaar.

Voor eensluidend afschrift.
Gent, den 23 Februari 1945.

De Adjunct-Griffier,

B Y L A G E N . - B .

B/1.- Eenmaking van de Gentsche agglomeratie.

HET COLLEGE VAN BURGEMEESTER EN SCHEPEN,

Overwegende dat het behoud der zelfstandige randgemeenten die met de Stad Gent in feite een economische en sociale eenheid uitmaken, een ernstige belemmering is voor het behartigen der belangen van de bevolking én van de stad én van de agglomeratie, zoodat de eenmaking van de Gentsche agglomeratie tot een en selfde bestuurs-eenheid zich bijgevolg opspijngt;

Oversegende dat, met het oog op de toekomst, het nieuwe Gent niet mag beperkt worden tot het grondgebied der gemeenten die geheel of ten deele tot de bebouwde agglomeratie behooren, wil men voorkomen dat, bij verdere uitbreiding der agglomeratie, nieuwe wan-toestanden zouden ontstaan omdat het stadsbestuur niet bij machte zou geweest zijn rationeële urbanisatieplannen door te voeren;

Gezien de plannen tot eenmaking uitgewerkt door het Commissariaat Generaal voor 's Lands Wederopbouw;

Gelet op het randschrijven van den Secretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken van 18 April 1941, houdende dat, luidens beslissing der bezettende overheid, alle werkzaamheden van den Gemeenteraad, voor den duur van den oorlog verboden zijn;

Gelet op de wet van 10 Mei 1940 omtrent de overdracht van bevoegdheid in oorlogstijd en het besluit van 28 Mei 1941 van den Secretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en Volksgesondheid, houdende overdracht van bevoegdheid van den Gemeenteraad;

Gezien de wetgeving op het stuk;

B E S L U I T *euparig*

Wordt goedgekeurd, het ontwerp tot eenmaking van de Gentsche agglomeratie, vervat in bijgaand plan, opgemaakt naar het ontwerp uitgaande van het Algemeen Commissariaat voor 's Lands Wederopbouw (maximum-oplossing) en houdende inlijving bij GENT van de gemeenten COSTAKKER, St. ANANDSBERG, GENTBRUGGE, LEDERBERG, NIEBELRIKE, SNIJNAARDE, AFSHEE, MARIAKERKE, WONDELGEN en, ten deele, DEVELDINGEN, HEUDDEN, MILLE, St. DENIJS-WAVEREN, en DRONGEN, en VINDERHOUTE.

Bijlage 2

Bronnen en Literatuur

Afkortingen

ADV N	Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme.
SAG	Stadsarchief Gent.
MA	Modern Archief.
ARA	Algemeen Rijksarchief.
SOMA	Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij.
Amsab-ISG	Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging – Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Onuitgegeven Bronnen

Antwerpen

ADV N

D12573 Naamloos Fonds Repressie

4/1	-Lezing in verdenkingstelling Elias van 28.2.1947.
-Requisitoir voor Krijgsraad. |
|-----|---|

D15793 Gedenkschriften Hendrik Elias aan Hugo Reinhard gegeven in 1975

Boek 2	-Gedenkschriften (1959).

D16208 Archief Bruno De Wever

2/1	-Het Vlaams-nationalisme in de Tweede Wereldoorlog.

D16209 Archief Bruno De Wever

1/2	-Elias aan Frans Van Der Elst over ambt als commissaris-burgemeester, 1946.
3/1	-Rede Elias te Gent op 13.1.1941, "Volk en Staat" van 16.1.1941.

2/1

-Memorie voor mijn advocaten betreffende mijn beleid als burgemeester der stad Gent.

Brussel

ARA, depot Cuvelier

Repressiedossier Hendrik Elias

KH Gent 47-409, 1/1

2

-Vonnis Krijgsraad proces Belgische Staat tegen Elias Henricus-Josephus van 17.5.1947.

3

-Arrest nr. 1102, zittingsblad 1143 van 16.10.1947.

7

-Frans Van der Elst, besluiten Krijgshof.

KH Gent 1947, 441 1/5

166

-Ondervraging Elias op 20.2.1947.

183a

-Getuigenis Dekezel Maurice van 26.2.1947.

196

-Getuigenis De Vos van 7.3.1947.

II/8

-Vander Auwermeulen aan Krijgsauditeur van 7.10.1944.

II/10

-Kriegsverwaltungsrat aan Elias van 3.2.1941.

II/15

-Getuigenis Duym Emilius van 18.1.1945.

II/16

-Getuigenis De Walsche van 19.1.1945.

II/19

-Getuigenis Norro van 20.1.1945.

II/20

-Getuigenis Edgard Lefebvre van 22.1.1945.

II/21

-Getuigenis Penen van 20.2.1945.

II/33

-Nijs aan de Burgemeester van 20.11.1942.

KH Gent 1947, 441 2/5

98

-VNV Mededeling nr. 26.

99

-VNV Mededeling nr. 35.

KH Gent 1947, 441 3/5

14

-Verslag van 8n januari 1941.

15

-Nota van Elias voor Nijs van 27.6.1942.

18

-D'hondt aan H.J.Elias van 31.5.1942.

-Burgemeester aan DHONDT van 2.7.1942.

-Nota voor De Wilde van 3.9.1941.

21

-Conservator St Baafsabdij aan H.J. Elias van 19.3.41.

23

-Nota voor Boonants e.a. van 31.10.1941.

- 24 -Nota voor De Wilde van 3.9.1941.
 -Nota voor De Wilde van 12.9.1941.
 -Brief J.C.M. Verbist 1.8.1941, brief Vanneste Vallee 5.8.1941.
- 28 -Nota voor De Wilde van 14.7.1941
 -Nota voor Lefever van 9.9.1941.
 -Nota voor Elias van Lefever van 13.6.1941.
 -Nota voor Elias van 19.12.1941.
 -Nota voor Elias van 13.6.1941.
 -Nota voor President Oosterhelt van 6.6.1941.
 -Nota voor Lefever van 12.8.1941.

KH Gent 1947, 441 4/5

- 4 -Elias aan Oscar Braeckman zonder datum.
 -Aan de Kden. V.N.V. Burgemeesters van 13.6.1942.
 -Brief aan den Heer Geysen VKC zonder datum.
 -Elias aan Marcel Dutry van 9.2.1942
- 39 -Volmacht Auguste De Wilde.
- 45 -Maatregelen tot Broodgraanverbetering van A. De Wilde 15/1/1941.
 -De bevoorrading voor den winter 1941-1942.

KH Gent 1947, 115 5/5

- 11 -Nota voor Stadtkommandant van 31.5.1941.
 -Nota voor Stadtkommandant van 5.6.1941.
- 14 -Verslag Baancontroles aan Mohring van 28.10.1941.
- 15 -Brief De Wispelaere Elza van juni 1941.
- 20 -Nota voor personeel kabinet Burgemeester van 24.2.1941
- 23 -Administratieve Rechtsmacht Bundel 3/31 – 4468.
- 24 -Dienstrol week van 20 tot 26.10.1941.
- 30 -Nota voor Hoofdcommissaris Politie van 25.6.1942.
 -De Graeve aan Lefever van 20.7.1942.
- 32 -Buyle Gebroeders aan Elias van 24.2.1941.
 -Elias aan Buyle Gebroeders van 10.3.1941.
- 34 -Nota voor Elias van 6.8.1941.
 -Nota van 21.3.1941 aan de bevoegde diensten.

ARA, SOMA

Norro

AB 66/1

-Entretien du 19.5.1940 avec Pierlot.

Oorlogsarchief Jean Vossen

- Microfilm 47/1 -Verslag bestuur van secretarissen-generaal, chapitre XIV.
- Microfilm 47/2 -Arrêté relatif a l' exercice de l' action disciplinaire a l' egard des agents provinciaux et communaux qui ont abandonné leur poste.
-Comité Permanent du Conseil de Législation aan Jean Vossen van 16.10.1940.
- Microfilm 47/3 -Geval Elias, Ondervraging Jean Vossen maart 1945.
-Geval Elias, Jean Vossen aan Ministerialrat van 24.9.1940.
-Jean Vossen aan Jozef Devos 14.10.1940.
-Jean Vossen aan Vizepräsident van 9.11.1940.
-Geval Elias, Attest BD Oost-Vlaanderen van 5.11.1940.
-Geval Elias, Van de Velde aan Vossen van 2.1.1941.
-Geval Elias, Nota voor Adam van 13.11. 1940.
-Geval Elias, Devos aan Vossen van 28.11.1940.
-Geval Elias, Militärverwaltungschef aan Ministerium des Innern van 12.1940.
-Geval Elias, Nota Jean Vossen van 19.12.40.
-Geval Elias, Militärverwaltungschef aan Herrn Stellv. Generalsekretär van 21.12.1940.
-Geval Elias, Reeder aan J. Vossen van 25.2.1941.
- Microfilm 47/4 -L' Affaire Delwaide.

Archief van den Boogaerde, gouverneur van Oost-Vlaanderen 1940-1945

- AA MIC 60 Verordening van 18 juli 1940.

AA144 Groot-Gent

- 7 -Getuigenissen Van de Veegaete Leon en Dauw Raymond op 9.2.1945.
- 15 -Openbare zitting van 14.1.1946 tegen Lefever en 10 anderen.
- 35 -Nota aan Stadsdiensten nr. 232 van 18.6.1942.
- 53 -Ondervraging De Kezel van 29.3.1945.
-Ondervraging De Vos van 31.3.1945.
- 69 -Verhoor Goossens van 31.3.1945.
- 75 -Verhoor Anseele van 24.3.1945.
- 81 -Verhoor Anseele van 8.12.1945.

139	-Reeder aan Ministerium des Innern van 27.5.1942.
233	-Devos aan Romsée van 11.2.1942.
289	-Elias aan Romsée van 15.10.1941.
292	-Bijlage aan brief Elias van 15.10.1941.
293	-Elias aan Romsée van 21.10.1941.
294	-Borginon aan Elias van 29.10.1941.
297	-Nota Elias aan Borginon van 31.12.1941.
307	-Romsée aan Devos van 5.1.1942.

AA518 OFK 570 Tätigkeitsberichte

-Tätigkeitsbericht 18.1.1941.

AA 1314-325 Politieschool Gent

-Nota over een aanvullend Krediet tot Oprichting Politieschool zonder datum.
 -Nijs aan Elias van 21.4.1941.
 -Politiekommissaris aan Elias van 1.7.1941.
 -Politiekommissaris aan Elias van 6.8.1941.
 -Nota Lefever voor Neys van 18.8.1941.
 -Nota Elias voor Van Hauwe, Aarschodt en Neys van 30.8.1941.
 -Politiekommissaris aan Elias van 4.12.1941.
 -Nota Elias aan Hoofd-politiecommissaris van 5.2.1942.
 -Verslag onderhoud met Verbeeren, afgevaardigde van Van Coppenolle.

Gent

Amsab-ISG

Archief Edward Anseele jr.

97	-Verslag vergadering burgemeesters 14.2.1941.
101	-Rapport über Stadtbaukundige Probleme der Stadt Gent.
125	-Nota Anseele aan Elias 7.2.1941.
127	-Dienstnota Nr. 198 van 7.1.1941. -Dienstnota Nr. 202 van 18.1.1941.
130	-Nota opmaken urbanisatieplan van de Gentsche agglomeratie 25.3.1941. -Nota vraagstukken wat het spoorwegnet aangaat 10.10.1941. -Nota opgesteld door Lesaffre 4.7.1941.
147	-Nota van Elias aan Anseele van 8.1.1941.
172	-Nota Elias voor Anseele van 25.4.1941.

SAG, MA

III 40-45 Verslagen College 1939-1945

- III 39-40
- Zitting college 10.5.1940.
 - Zitting college 19.8.1940.
 - Zitting college 8.11.1940.
- III 41-42
- Zitting college 20.1.1941.
 - Zitting college 27.1.1941.
 - Zitting college 3.3.1941.
 - Zitting college 23/30.3.1941.
 - Zitting college 21.4.1941.
 - Zitting college 8.6.1942.
 - Zitting college 22.9.1941.
 - Zitting college 20.10.1941.
 - Zitting college 1.12.1941.
 - Zitting college 19.1.1942.
 - Zitting college 1.7.1942.
 - Zitting college 28.7.1942.
- III 42-43
- Zitting colleges 1942-1943.
 - Zitting college 29.9.1942.
 - Zitting college 5.10.1942.
 - Zitting college van 30.11.1942.

III 139 Oorlog 1940-1944

- 1 Burgemeesters
- Het Laatste Nieuws 11 februari 1941.
- 2 Bestuur S
- N° 217 – 10 mei 1940 Wet.
- 3 College
- college bezetting.
 - Norro , Onderbreking zittingen 18.5-12.6.1940.
 - Dienstnota nr. 193.
 - Derycke aan Elias van 26.4.1941.
 - Edward Anseele aan Elias van 17.11.1941.
 - Staatsblad 29-30.6.1942, pag. 4143
 - Dienstorder 234 aan Dienst- en Bureelhoofden

IV Personeelszaken

- 359
- Verordening van 28 Oktober 1940.
 - Verordnungsblatt 10 Juni 1941.
 - Verordnungsblatt 5 September 1941.
 - Brief Ministerie van BZ van 6.12.1940.
 - Brief Ministerie van OO van 4.12.1940.
 - Brief Cnudde van 9.12.1940.
 - Maatregelen tegen de Joden van 11.12.1940.
 - College aan de Gouverneur van 11.3.1941.

-Nota voor Stadssecretaris van 27.5.1941 en antwoord.

360 Oorlog 1939-1944

-Brief Norro aan Stevigny 2.2.1944.

420

-Verordening van 7 Maart 1941.
-Am. Bockaert aan Burgemeester Gent, 19.8.40.
-Dienstnota Nr. 214 van 4n Juni 1941.

IX Joden, Jodenregisters, Wohnungsbefund, Abtransport, 1940-1945

1

-Cnudde aan de Stadtkommandatur Gent van 23.4.1942.
-SIPO/SD Aussenstelle Gent aan Elias van 2.10.1942.
-Documenten van woonstcontrole van 1 Oktober 1942.

2

-Jodenregister.
-Rudolf Bloch aan Burgemeester en Schepenen zonder datum.

XVI Register met de dagorders, 1940-1945

1940

-Dagorders politie 27.5.1940.
-Dagorders politie 31.5.1940.
-Dagorders politie 5.6.1940.

XXI 1950/13 KNS Toneelseizoenen 1933-1940

F

-Brief Bockaert van 19.8.40.
-Besluit College van 26.8.1940.
-Beslissing Gemeenteraad 17.2.1941.

G

-Cnudde aan Elias van 24.10.1941 en antwoord van Elias.

XXI 1965/344 Koninklijke Opera: seizoenen, 1941-1944, Duitse toelagen

-Niederschrift van 3.6.1941.

XXI 1975/793, Koninklijke Opera: seizoenen, 1940-1941

-Besluit Gemeenteraad van 28.11.1940.
-Cnudde aan Caspeele van 11.9.1940.
-Brochure Koninklijke Stadsopera Gent 1940-1941.
-Brief Cnudde van 24.1.1941.

XXI 1975/863, Koninklijke Opera seizoenen 1941-1945

-Uitnodigingen Lohengrin, opening seizoen 1941-1942 van de Koninklijke Stadsopera

DKF 84 Fonds Roman D'Hondt

-Brief met zwarte vlag van 2.4.1941.
-Verslag BB der ordediensten aan De Kesel van 2 en 3.4.1941
-Dienstnota politiepersoneel van 10.2.1943.
-Nota voor Hoofdcommissaris Politie van 24.7.1941.
-Jules Dhondt aan de Burgemeester van 29.7.1941.
-Nota voor Hoofdcommissaris Politie van 26.8.1941.
-Verslag van hulpagent 683 van 9.8.1941.

GAL 94 Notulen college, 2 januari 1935-30 december 1941

-Schepencollege Ledeborg van 24.5.1941.

Gedrukte Bronnen

Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique (N° XVII.)(136.) Tome XIII, 270-363.
Brussel: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1836.

Verslag over het bestuur en den toestand der stad Gent in 1940, 1941, 1942, 1943, 1944.
Gent: s.n., 1945.

Literatuur

Baeck, Sanne. "Van Théâtre Royal Français de Gand naar Vlaams Opera in drie bedrijven." Masterscriptie, Universiteit Gent, 2012.

Bracke, Camiel. *Gent, de eenmaking der agglomeratie*. Gent: Drukkerij Erasmus, 1942.

Charles, Leen, ed. *Buskruit en Sauerkraut : oorlogsbronnen in De Zwarte Doos (20ste eeuw)*, Gent: Stadsarchief, 2007.

Cnudde, Désiré. *Oorlogsherinneringen of het schandaal der Gentsche "Zuiveraars"*. Gent: Cnudde, 1945.

De Jonghe, Albert. "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSPF te Brussel (1942-1944)." *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* III (1974): 9-82; IV (1976): 5-152; V (1978): 5-178; VII (1982): 97-187; VIII (1984): 5-137.

De Jonghe, Albert. *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944): De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk*. Antwerpen: Nederlandsche Boekhandel, 1972.

De Jonghe, Albert. "H.J.Elias als Leider van het Vlaams Nationaal Verbond, kanttekeningen bij een artikel van Frans Van der Elst." *BTNG-RBHC* 06 (1975) nrs.3-4: 197-238; 07 (1976) nrs.3-4: 329-423.

de Lentdecker, Louis, *Tussen Twee Vuren*. Leuven: Davidsfonds, 1985.

De Nayer R. en M. Van Cauwenberge. "De Ringvaart rond Gent." *Tijdschrift der Openbare Werken van België* 1944(?):1-62.

Deneckere, Gita. "Stad van Industrie en Arbeid." in *Gent, stad van alle tijden*, uitgegeven door Marc Boone en Gita Deneckere, 145-199. Brussel: Mercatorfonds, 2010.

Deneckere, Gita. *Uit de Ivoren Toren, 200 jaar universiteit Gent*. Gent: Tijdsbeeld, 2017.

De Wever, Bruno. "De Vlaams-nationalisten in de gemeentebesturen tijdens het interbellum." in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1870-1970), Handelingen van het 16de Internationaal Colloquium te Spa 2-4 september 1992*, 195-215. Brussel: Gemeentekrediet, 1994.

De Wever, Bruno. *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*. Tielt: Lannoo, 1994.

De Wever, Bruno. "Hendrik Elias: Historicus in De Politiek." In *België, Een Maatschappij in Crisis En Oorlog 1940. Acta Van Het Colloquium*, uitgegeven door Alain Colignon en Dirk Martin, 327–335. Brussel: Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede wereldoorlog, 1993.

De Wever, Bruno. "Vlaams-nationalisme in de Gentse regio, 1914-1945." *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* XLIX (1995): 265-281.

D'hondt, Bart. *Inventaris van het archief van Henri Story 1897-1944*. Gent: Liberaal archief, 1994.

Eyskens, Gaston. *De memoires* (red. Jozef Smits). Tielt: Lannoo, 1993.

François, Luc. "'Liberaal en socialist zijn slechts voornamen...' Het politieke leven op het Stadhuis." in *Interbellum in Gent*, uitgegeven door André Capiteyn, 45-60. Gent: Stadsbestuur Gent, 1995.

Geers, Geert. "Een onderzoek naar het Gentse politiekorps tijdens de Tweede Wereldoorlog." Licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2002.

Gunst, Petra. "Burgemeesters en Raadsleden 1938-1947. Verandering en continuïteit van het politiek personeel." in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1870-1970), Handelingen van het 16de Internationaal Colloquium te Spa 2-4 september 1992*, 399-427 Brussel: Gemeentekrediet, 1994.

Huyse, Luc en Steven Dhondt. *Onverwerkt verleden; Collaboratie en repressie in België, 1942 – 1952*. Leuven: Kritak, 1991.

Martin, Dirk. "Gemeentepolitiek en –politici tijdens het interbellum in de grootste twee Vlaamse Steden: poging tot situering." *Gemeentekrediet Van België*, 44 (1990) nr. 4, 61-74.

Mertens, Myriam. "Een liberale Zuil in Gent? Aspecten van het Gentse (georganiseerde) liberalisme tijdens het interbellum." *Verhandelingen Der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XXXII* (2008):1-146.

Meyers, Willem C. "Burgemeesters, schepenen en gemeentelijke administraties.", in *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 9. Het Minste Kwaad* uitgegeven door Etienne Verhoeyen, 84-99. Antwerpen: Pelckmans, 1990.

Saerens, Lieven. *Onwillig Brussel*. Leuven: Davidsfonds, 2014.

Saerens, Lieven. *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn Joodse bevolking (1880-1944)*. Tielt: Lannoo, 2000.

Seberechts, Frank. "De Duitse instanties en de anti-Joodse politiek" in *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog*, uitgegeven door Rudi Van Doorslaer. Antwerpen: Manteau, 2007.

Stevens, Nele. "De Jodenvervolging en de Joodse gemeenschap in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog." Licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1997.

Taghon, Peter. *Gent, mei 1940*. Gent: Historica, 1986.

Vanacker, Daniël. "De verfransing te Gent." *Wetenschappelijke Tijdingen XLVI* (1987) nr. 1: 1-17.

Van Conkelberge, Veerle. "Jules Jacob Storme." Oefening Nieuwste Tijden, Universiteit Gent, 1994.

Van der Elst, Frans. "Dr. Elias als leider van het VNV." *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog III* (1974): 83-105.

Van Doorselaer, Rudy. "De Belgische politie en magistratuur en het probleem van de ordehandhaving." in *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 9. Het Minste Kwaad*, uitgegeven door Etienne Verhoeyen, 100-120. Antwerpen: Pelckmans, 1990.

Van Doorselaer, Rudy, Emmanuel Debruyne, Frank Seberechts, Nico Wouters m.m.v. Lieven Saerens. *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog*; Antwerpen: Manteau, 2007.

Van Haecke, Lawrence. "Repressie en epuratie. De bescherming van de uitwendige veiligheid van de Staat als politiek-juridisch probleem tijdens de Belgische regimecrisis (1932 – 1948)." PhD diss., Universiteit Gent, 2014.

Vannieuwenhuysse, Johan. *Gent in de Oorlogsjaren 1940-1945*. Gent: Stad Gent, 1985.

Verstraete, Pieter Jan. *Hendrik Jozef Elias*. Kortrijk: eigen beheer, 2005.

Wils, Lode. "Elias of het gevecht met de democratie." *Wetenschappelijke Tijdingen LXV* (2006) nr. 1: 25-43.

Wils, Lode. "Elias of het gevecht met de geschiedenis." *Wetenschappelijke Tijdingen* LI (1992) nr. 4: 193-209.

Wouters, Nico. *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. Tielt: Lannoo, 2004.

Wouters, Nico. *De Führerstaat, overheid en collaboratie in België (1940-1944)*. Tielt: Lannoo, 2006.